

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**ZAMANI VE MEKÂNI KENDİLEME İLE
ZAMANSAL DENEYİM ARASINDAKİ
İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ**

Mehmet KARASU
2502170719

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Sevim CESUR

İstanbul-2021

ÖZ

ZAMANI VE MEKÂNI KENDİLEME İLE ZAMANSAL DENEYİM ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Mehmet KARASU

Bu çalışmanın amacı zamansal deneyimi, zamanı ve mekânı kendileme süreçlerinden hareketle incelemektedir. Araştırmanın örneklemini Van ili kent merkezinde ikamet etmekte olan toplam 15 katılımcı (Kadın = 7; Erkek = 8) oluşturmaktadır. Katılımcılara ölçüt (kriter) örnekleme ve kartopu örnekleme teknikleri ile ulaşılmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanmış soru formları kullanılarak katılımcılarla yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler (29 görüşme) yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler şablon analizi aracılığıyla çözümlenmiştir. Sonuçlara göre, zamanı kendileme sürecinin transaksiyonel bütünlükteki dört görünüşün (psikolojik süreçler, zamansal nitelikler, sosyal çevre ve fiziksel çevre) kapsadığı özdeşim, anlam, duygu, sahiplenme, dönüştürücülük, yönelim ve pratikler, sosyallik ve ortam alt görüşlerinden (boyutlarından) meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca katılımcıların zaman ile kurdukları ilişkiler, zamanı nasıl anlayıp yorumladıkları ve nasıl kullandıkları ile beraber çeşitli örüntüler oluşturmaktadır. Bu örüntüler “Görevliler” (Kısıtlı ve değerli bir sermaye olarak zaman), “Hazcılar / Keyifçiler” (Keyifli yaşam olanağı olarak zaman), “Esnekler” (Kontrol edilemez ve spontane olarak zaman) ve “Kontrolcüler” (Kontrol, planlama ve dakiklik) olmak üzere dört tema altında toplanmıştır. Mekânı kendileme sürecinin ise transaksiyonel bütünlükteki dört görünüşün kapsadığı özdeşim, anlam, duygu, sahiplenme, tanıdıklık, kullanım özellikleri, dönüştürücülük, yönelim, mekânın ritmi, sosyallik ve ortam alt görüşlerinden (boyutlarından) meydana geldiği görülmektedir. Zamanı kendileme sürecinden farklı olarak mekânı kendilemede tanıdıklık ve mekânın ritmi boyutları yer almıştır. Kamusal mekânları kullanım örüntüleri ise bu mekânlara dair yönelimler etrafında şekillenmektedir. Bu yönelimler “İşlevselciler” (ihtiyaçların karşılanma ortamı olarak kamusal alan) ve “Gönülden

Bağlılar” (duygusal bağ kurulan ortam olarak kamusal alan) olarak iki tema altında ele alınmıştır. Kendileme süreçleri ve zamanın algılanan geçiş hızı arasındaki ilişkiler ele alındığında ise bu süreçler standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunu artırıcı bir rolde işlev görüyorsa, zaman yavaş geçiyor şeklinde algılanmaktadır. Kendileme süreçleri, standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunu azaltıcı bir rolde işlev görüyorsa, zaman hızlı geçiyor şeklinde algılanmaktadır. Ancak kendileme süreçleri, standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunu olağan düzeyde tutmaya yardım ediyorsa, zaman normal akışında algılanmaktadır. Bu sonuçlar, kendileme süreçlerinin deneyim çeşitliliğine olanak sağlayan çok yönlü ve dinamik yapısını öne çıkarmaktadır. Bu durum ise bu süreçlerin transaksyonel bütünlükteki dört görünüş arasındaki karmaşık ilişkilere göre işlev gördüğüne işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zamanı kendileme, mekânı kendileme, zamansal deneyim, transaksyonel yaklaşım, şablon analizi

ABSTRACT

EXAMINING THE RELATIONSHIPS AMONG TIME APPROPRIATION, SPACE APPROPRIATION, AND TEMPORAL EXPERIENCE

Mehmet KARASU

The aim of this study is to examine temporal experience through time and space appropriation. The sample consists of 15 participants (Female = 7; Male = 8) in Van, reached by criterion sampling and snowball sampling. Semi-structured in-depth interviews (29 interviews) were conducted with the participants. Data were analyzed through template analysis. The results show that the process of time appropriation consists of sub-aspects (dimensions) of identification, meaning, emotion, ownership, transformativeness, orientation and practices, sociability, and physical environment, which are covered by four aspects (i.e., psychological processes, temporal qualities, social environment, and physical environment) of the transactional unity. In addition, the relationships that participants establish with time create various patterns with how they understand and interpret time and how they use it. These patterns were collected in four themes: “Agents” (i.e., time as a limited and valuable capital), “Hedonists/Enjoyers” (i.e., time as an opportunity to a pleasant life), “Flexibles” (i.e., uncontrollable and spontaneous time), and “Controllers” (i.e., control, planning, and punctuality). The process of space appropriation, on the other hand, consists of sub-aspects (dimensions) of identification, meaning, emotion, ownership, familiarity, usage features, transformativeness, orientation, space rhythm, sociability, and physical environment which are covered by four aspects of the transactional unity. As distinct from the process of appropriating time, there are dimensions of familiarity and space rhythm in appropriating space. The patterns of use of public spaces are shaped according to the orientations towards these spaces. These patterns were collected in two themes: “Functionalists” (i.e., public space as an environment of the fulfillment of needs) and “Those Who Are Emotionally Attached” (i.e., public space as an emotionally connected environment). Considering the relationships between appropriation processes and perceived passage

of time, time is perceived as passing slowly if appropriation processes function in a role that increases the density of experience per standard temporal unit. Time is perceived as passing quickly if appropriation processes function in a role that reduces the intensity of experience per standard temporal unit. Time is perceived in its normal flow (i.e., synchronicity) if appropriation processes help to keep the density of experience per standard temporal unit at a normal level. These results highlight that appropriation processes have a multifaceted and dynamic structure that allows for a variety of experiences. This indicates that appropriation processes function according to the complex relationships among four aspects of transactional unity.

Keywords: Time appropriation, space appropriation, temporal experience, transactional approach, template analysis

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında insanların zamanı ve mekânı kendileme süreçlerine odaklanarak, zamansal deneyimi bu süreçlerden hareketle anlamaya çalıştım. Bunu yaparken psikoloji biliminin dünya görüşleri arasında yer alan Transaksiyonel Yaklaşım'ı ve tematik analizin özel bir uygulaması olan şablon analizini kullandım. Bu çalışma ile insan-zaman-mekân ilişkilerinin anlaşılabilmesine mütevazı bir katkı sağlamayı ümit ediyorum.

Çalışmama yaptıkları eşsiz katkıları için tez danışmanım sevgili Hocam Prof. Dr. Sevim Cesur'a, jüri üyeleri Dr. Göklem Tekdemir, Dr. Burak Doğruyol, Dr. Pelin Karakuş Akalın ve Dr. Fatma Kahraman'a; kolaylaştırıcı rolleri ve destekleri için Dr. Hilal Peker Dural ve Doç. Dr. İlknur Özalp Türetgen'e; ayrıca Prof. Dr. Melek Göregenli, Arş. Gör. Betül Kanık, Dr. Çağatay Çoker, Dr. Çağlar Solak, Dr. Aydın Bayad, Arş. Gör. Sercan Karlıdağ, Dr. Nur Okutan ve katılımcılarıma içtenlikle teşekkürlerimi sunuyorum.

Doktora tez çalışmamı, üzerimdeki onca emeklerine sembolik bir karşılık olmasını umarak, sevgili anne ve babama; Birsen ve Selim Karasu'ya armağan ediyorum.

Mehmet Karasu
Van, 4 Kasım 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Felsefe, Doğa Bilimleri ve Zaman	3
1.2. Psikoloji, Sosyal Psikoloji ve Zaman	4
1.3. Zamansal Görünüşler ve Zamansal Deneyim	5
1.4. Transaksiyonel Yaklaşım	11
1.5. Kendileme	18
1.5.1. <i>Mekânı Kendileme</i>	19
1.5.1.1. <i>Kamusal Mekânlar</i>	23
1.5.2. <i>Zamanı Kendileme</i>	25
1.6. Kavramsal Harita ve Kavramsal Modeller	28
1.7. Çalışmanın Amacı	34

İKİNCİ BÖLÜM YÖNTEM

2.1. Katılımcılar	36
2.2. Soru Formları	39
2.3. Araştırmada Temel Alınan Mekânlar	41
2.4. Analiz	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ANALİZ SONUÇLARI VE TARTIŞMA

3.1. Şablon Geliştirme Süreci	54
3.1.1. <i>Başlangıç Şablonu</i>	54
3.1.2. <i>Final Şablonu</i>	58
3.2. Zamanı Kendileme Sonuçları ve Tartışma	63
3.2.1. <i>Tekrarlayan Zamansal Birimleri Kendileme Sonuçları</i>	64
3.2.2. <i>Zaman Bölgelerini Kendileme Sonuçları</i>	75
3.2.3. <i>Zamana İlişkin Yönelim ve Pratiklerin Örüntüleri</i>	78

3.2.3.1. Tema I: Kısıtlı ve Değerli Bir Sermaye Olarak Zaman: “Görevliler”	79
3.2.3.2. Tema II: Kontrol Edilemez ve Spontane Olarak Zaman: “Esnekler”	81
3.2.3.3. Tema III: Kontrol, Planlama ve Dakiklik: “Kontrolcüler”	83
3.2.3.4. Tema IV: Keyifli Yaşam Olanakları Olarak Zaman: “Hazcılar / Keyifçiler”	87
3.3. Mekânı Kendileme Sonuçları ve Tartışma	89
3.3.1. Mekân Kullanımı Örneklere	94
3.3.1.1. Tema I: İhtiyaçların Karşılanma Ortamı Olarak Kamusal Alan: “İşlevselciler”	95
3.3.1.2. Tema II: Duygusal Bağ Kurulan Ortam Olarak Kamusal Alan: “Gönülden Bağlılar”	98
SONUÇ	
4.1. Araştırmanın Genel Sonuçları	105
4.2. Araştırmanın Kuramsal ve Pratik Çıktıları	106
4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	108
4.4. Sonraki Araştırmalara Öneriler	108
KAYNAKÇA	111
EKLER	125
EK 1: Kişisel Bilgi Formu	125
EK 2: Zamanı Kendileme Düzeyini Değerlendirme Formu	126
EK 3: Zamansal Deneyime İlişkin Yarı-Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Soruları – Zamanı Kendileme Formu	130
EK 4: Mekânı Kendileme Düzeyini Değerlendirme Formu	131
EK 5: Zamansal Deneyime İlişkin Yarı-Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Soruları – Kamusal Mekânları Kendileme Formu	133
ÖZGEÇMİŞ	135

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1:	Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	38
Tablo 2:	Kendilenen Zaman Bölümleri İçin Başlangıç Şablonu.....	56
Tablo 3:	Kendilenen Mekânlar İçin Başlangıç Şablonu.....	57
Tablo 4:	Kendilenen Zaman Bölümleri İçin Final Şablonu.....	59
Tablo 5:	Kendilenen Mekânlar İçin Final Şablonu.....	60
Tablo 6:	Katılımcıların Kendiledikleri Zaman Bölümleri ve Mekânları.....	62
Tablo 7:	Katılımcıların Zamana İlişkin Yönelim ve Pratiklerinin Örüntü Listesi.....	78
Tablo 8:	Katılımcıların Kendiledikleri Kamusal Mekânlara Göre Mekân Kullanım Örüntüleri Listesi.....	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Zaman algısı ve standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğu arasındaki ilişki.....	10
Şekil 2: Zamanı kendilemeye ilişkin kavramsal model.....	33
Şekil 3: Mekânı kendilemeye ilişkin kavramsal model.....	34
Şekil 4: Van ili merkezi açık kamusal mekânları.....	41

KISALTMALAR LİSTESİ

A : Araştırmacı

Akt. : Aktaran

Ark. : Arkadaşları

Bkz. : Bakınız

Fr : Fransızca

K : Katılımcı

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

Örn. : Örneğin

TY : Transaksiyonel Yaklaşım

GİRİŞ

Zaman, uzak geçmişten günümüze filozoflar (örn., Aristoteles, Martin Heidegger), doğa bilimciler (örn., Isaac Newton, Albert Einstein) ve sosyal bilimciler (örn., Philip Zimbardo, Eviatar Zerubavel) için dikkat çekici konular arasındadır. Zamana yönelik bitmeyen bu ilginin arkasında pek çok faktör olabilir. Bunların bir kısmı zamanın mahiyetiyle, farklı bir anlatımla zamanın “ne” olduğuna dair konularla, diğer bir kısmı ise zaman deneyiminin farklı düzeylerde (nörolojik ve bilişsel düzey, sosyomekânsal düzey, tarihsel ve ideolojik düzey) incelenebilmesiyle ilgili görünmektedir. Genel bir sınıflandırmayla filozofların, zamanın mahiyetine ve deneyimlenmesine; doğa bilimcilerinin görece insanın dışında bir olgu olarak zamanın mahiyetine; sosyal bilimcilerin ise zamanın algılanması, deneyimlenmesi ve anlamlandırılması süreçlerine daha çok odaklandıkları ileri sürülebilir.

İnsanlar zaman ve mekânla çeşitli biçimlerde ilişki kurmaktadır. Bu ilişki biçimlerinden biri, Türkçeye “kendileme” olarak çevrilebilen, İngilizcedeki “appropriation” kavramıyla karşılanmaktadır (Bilgin, 1984, 1990). Kendileme “bir kişinin bir şeyi kendisine ait olarak görmesi ya da ait kılması eylemine ya da sürecine” işaret etmektedir (Graumann, 1976, s. 113). Başka bir deyişle kendileme; yabancı, kontrol edilemez ve sahip olunmayan bir şeyi tanıdık, bildik ve anlamlı kılma çabalarının tamamı olarak ele alınabilir. İnsanların zaman ve mekânı kendileme süreçleri ve düzeyleri onların zamansal deneyimlerini de etkileyebilmektedir. Zamansal deneyim, insanların bilinçli olarak bilgiyi işleme yoğunluklarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Söz gelimi yoğunluk düzeyi yüksek olduğunda zaman “yavaş”; düşük olduğunda “hızlı” ve orta olduğunda ise “olağan” bir hızda algılanmaktadır (Flaherty, 1993, 2018). Ancak kendileme süreçlerinin ve zamansal deneyimin öznelliği, iç içe geçmiş bu süreçleri karmaşık hâle getirmektedir. Çalışmanın problemi bu karmaşık süreçleri araştırmaktır. Buna göre bu tez çalışmasının temel amacı, insanların zamanı ve mekânı kendileme süreçlerine odaklanarak, zamansal deneyimi bu süreçlerden hareketle incelemektir.

Kendileme kavramı, pek çok kuramsal ve görgül çalışmada (Brunson ve ark., 2001; Korosec-Serfaty, 1976) bir nesneye ya da mekâna yönelik olarak ele alınmıştır. Bu kavram mekânı kendileme biçiminde 1970'li yıllardan bu yana çevre psikolojisi literatüründe bilinmektedir. Mekânı kendileme, en yalın anlatımla bir mekânın (space), yere (place) dönüştürülerek psikolojik olarak kendinin kılınması olarak tarif edilebilir (Graumann 1976; Rioux ve ark., 2017). Diğer taraftan literatürde *zamanı kendilemenin* nasıl gerçekleştirildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Zamanı kendileme süreçlerinin aydınlatılmasıyla literatüre bu konuda yeni bir kavram kazandırılacağı düşünülmektedir. Bu yeni kavramın, insanların zaman ile kurdukları ilişkileri ve bu kavramın zamansal deneyimle olan ilişkilerini kapsamlı olarak incelemeyi olanaklı kılabilceği düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Aşağıda zaman konusunun felsefe, doğa bilimleri ve psikolojideki ele alınışları özetlendikten sonra çalışmanın temelini oluşturan zamansal görünüşler ve zamansal deneyim, Transaksiyonel Yaklaşım (TY), kendileme, mekânı kendileme, kamusal mekânlar ve zamanı kendileme konuları açıklanmıştır. Daha sonra araştırmada kullanılmak üzere operasyonel olarak tanımlanmış kavramlar (kavramsal harita) ve kavramsal modeller tanıtılarak çalışmanın amacı belirtilmiştir.

1.1. Felsefe, Doğa Bilimleri ve Zaman

Antik Yunan filozoflarından Platon (M.Ö. 427-347), zamanın yaratılan bir olgu olduğunu ve zamanı değerlendirmek ya da anlayabilmek için Güneş, Ay gibi gök cisimlerinin var edildiği fikrini temellendirmiştir. Platon'un çağdaşı Aristoteles'e (M.Ö. 384-322) göre zaman, hareket üzerinden anlaşılmaktadır ve zaman bir önce ile bir sonra arasında meydana gelmektedir. Hristiyan filozof Augustinus (M.S. 354-430) zamanı şimdiki zamanın farklı görünüşleri olarak değerlendirmiştir. Günümüze yaklaşırken, Immanuel Kant (1724-1804), zamanı insan aklının bir işlevi ve öznel bir olgu olarak ele alırken, G. W. Friedrich Hegel (1770-1831) için zaman soyut ve kesintisiz bir olgudur; doğada sadece şimdiki an vardır, geçmiş (hatıralar gibi) ve gelecek (korkular ve ümitler gibi) boyutları ise öznel tahayyül açısından söz konusudur. Benzer şekilde çağdaş filozoflardan Henri-Louis Bergson (1859-1941), zamanı *süre* üzerinden ele alarak deneyimlenen zamana odaklanmıştır. Ona göre deneyimlenen zaman, bellek ve bilinçle mümkün olmaktadır. Son olarak, Martin Heidegger (1889-1976) zamanı varlığın anlaşılması bağlamında ele almış ve özellikle süre üzerinden ölçülebilir olan zaman fikrinden açık bir biçimde uzak durmuştur (Ökten, 2006).

Doğa bilimlerinde zamanın doğasına ilişkin iki önemli kutbu inşa eden Isaac Newton (1642-1727) ve Albert Einstein'ın (1879-1955) zaman hakkındaki görüşlerine değinmek yerinde olacaktır. Klasik fiziğin kurucusu kabul edilen Newton'a göre zaman mutlak bir olgudur, herhangi bir dışsal etkiye göre değişmezdir (Newton,

1687/1962). Einstein ise zamanı gözlemciye göre değişebilen, görelî bir olgu olarak ele almaktadır (Ceyhan-Çoştu, 2018).

Felsefe ve doğa bilimlerinde yer alan zaman hakkındaki bu özet görüşlerden sosyal bilimlere gelindiğinde, zaman konusunun sosyolojiden antropolojiye (Bergmann, 1992; Hall, 1983), pazarlama alanından psikolojiye (Feldman ve Hornik, 1981; Fraisse, 1963) kadar pek çok sosyal bilim disipliniinde ele alındığı görülmektedir. Bu tez çalışmasında ise zaman, psikoloji bilimi ve özelde ise sosyal psikoloji açısından ele alınmıştır.

1.2. Psikoloji, Sosyal Psikoloji ve Zaman

Psikoloji disiplini içinde zaman konusuna ilişkin ilgi psikolojinin erken dönem metinlerine kadar gitmektedir (örn., William James, 1890/1981). James, zamanın algılanmadığını ve onun esasında zihnin bir ürünü olduğunu vurgulamaktadır (akt., Burdick, 2018). Psikolojide zaman konusu, zaman yönelimi özelinde, 1950’ler ve 1960’larda genellikle bir ölçüt değişkeni (bağımlı değişken) olarak, bu tarihlerden sonra ise daha çok davranışın yordayıcısı olarak ele alınmıştır (Strathman ve Joireman, 2005). Örneğin zamanın bir ölçüt değişkeni olarak kullanıldığı çalışmalarda katılımcılara verilmiş bir görevin ne kadar zaman aldığı üzerinden ya da katılımcıların geleceği planlamaları veya geçmişi hatırlamaları üzerinden zaman yönelimini belirleyen faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır (Barndt ve Johnson 1955; Klineberg, 1968).

Sosyal psikolojinin kurucularından kabul edilen Kurt Lewin için de zaman oldukça önemlidir. Lewin (1942), zamanı bir bakış açısı (perspektif) olarak ele almış ve zamanı insanların geçmiş, şimdi ve geleceğe ilişkin yaklaşımları üzerinden değerlendirmiştir. Bir ölçüde Lewin’in zaman hakkındaki fikirlerine dayanarak inşa edilen Zaman Perspektifi Kuramı’nın kuramcıları Zimbardo ve Boyd (1999) için zaman, üç zamansal bölgeye (geçmiş, şimdi ve gelecek) ilişkin inançları, beklentileri ve tutumları içeren bir bakış açısına karşılık gelmektedir. Bu tez kapsamında gündeme alınan “zamanı kendileme” kavramı ile Zaman Perspektifi Kuramı birbirinden farklı odak noktalarına sahiptir. Zamanı kendilemede zamanla kurulan ilişkideki süreçlere (örn., belirli zaman dilimlerinin nasıl kendinin kılındığına) odaklanılırken, Zaman Perspektifi

Kuramı'nda sadece üç zamansal alanla kurulan ilişkinin sonuçlarına (örn., şimdiyi hazcı ya da kaderci bir yaklaşımla görmeye) odaklanılmaktadır. Örneğin Zaman Perspektifi Kuramı'na göre bir kimsenin şimdiyi hazcı bir perspektifle anlaması ve değerlendirmesi, bu kişinin heyecan arayan, yenilik arayışı içinde olan, dürtüsel kararlar vermeye eğilimli biri olduğuna işaret etmektedir (Zimbardo ve Boyd, 1999). Oysaki bir kimsenin şimdiki zamanın belirli bir parçasını *kendisinin kılması*, bu kişinin kendilediği zaman diliminde kendini yeniden üretebildiği varoluşsal ve psikolojik birtakım süreçlere işaret etmektedir. Zaman perspektifinden farklı bir anlayışla kurgulanan zamanı kendileme kavramı ile ilgili detaylı bilgiler ilerleyen bölümlerde yer almaktadır.

Sosyal psikolog Levine (2008), zamanı görece keyfi biçimde belirlediği üç farklı hız temelli ölçüm parametresi (*yürüme hızı*; kentteki yayaların belirli bir mesafeyi yürüme hızı, *işyerindeki çalışma hızı*; postane memurlarının standart bir damga pulu talebini yerine getirme süresi, *ortak saatlerin kesinliği*; farklı bankalardaki saatlerin doğruluğunu tespit etme) üzerinden ele alarak Amerika, Japonya gibi farklı kültürlerin yaşam hızlarını belirlemiştir. Yaşam hızlarından hareketle bu kültürlerin zaman anlayışları hakkında açıklamalarda ve çıkarımlarda bulunmuştur.

Sosyal psikoloji özelinde kısaca aktarılan bu seyrinden de anlaşılacağı gibi, zamanın operasyonel tanımlamaları konusunda bir çeşitlilik (örn., yönelim olarak zaman, hız olarak zaman) göze çarpmaktadır. Bu çeşitlilik zamana yönelik atıflar, insanın zaman içinde ya da zaman boyunca edimleri ile ilgili görünmektedir. Doğrudan gözlenemeyen bir olgu olarak zaman; hız, süre, ritim gibi zamansal görünüşler üzerinden incelenmektedir. Bu nedenle, sosyal psikolojik açıdan zamanı ele almak esasında zamanla ilgili görünüşlerle ilintilidir.

1.3. Zamansal Görünüşler ve Zamansal Deneyim

Sosyal psikolojide zaman, tıpkı inanç, tutum ve değerler gibi doğrudan gözlemlenemediğinden, genellikle *bir şeyler* dolayımı ile incelenmektedir. Örneğin fizik bilimi için zaman genellikle *hareket* (motion) üzerinden, diğer bir deyişle hareket olgusu (ve dolayısıyla hız) üzerinden incelenmektedir. Bu dolayım süre, hız, ritim gibi

zamana işaret eden bazı parametrelerle yapılmaktadır. Dolayısıyla zamanla ilgili bu parametreler aslında zamansal görünüşlerdir (aspects of temporal). İnsanlar, zamansal deneyimlerini sözü edilen bu zamansal görünüşler üzerinden fark ederek (örn., “Zaman çok hızlı geçti.” ve “Bu işi tamamlamak için *az bir süre* kaldı.”) ifade etmektedirler.

Zamansal görünüşler, literatürde pek çok parametre üzerinden ele alınmaktadır. Başlıcaları şöyle sıralanabilir: *Tempo* (pace; olayların oluş hızı), *ritim* (rhythm; olayların örüntüsü ya da düzenliliği), *yönelim* (orientation; olayların hangi zaman(sal) alana demirlediği; geçmiş, şimdi ve gelecek), *süre* (duration; olayların kapsamı ya da süresi), *sekans* (sequence; olayların öncesi ve sonrası), *senkronizasyon* (synchronization; farklı olaylar arasındaki uyum ya da eşzamanlılık), *sıralama* (sequencing; olayların sırası), *zamanlama* (timing; rutinlerin ya da faaliyetlerin senkronizasyonu veya karşılıklı adaptasyonu), *düzenlilik* (regularity; olaylardaki davranış örüntülerinin durağan ve değişmez kalma düzeyi) ve *genlik* (amplitude; olay döngüleri arasındaki değişim derecesi) (Fine, 1996, akt. Southerton, 2006; Flaherty, 2003; Waterworth, 2003; Werner ve ark., 1985; Zerubavel, 1976).

Sosyal psikolojide zamansal deneyim, yukarıda sıralanan zamansal görünüşler üzerinden ele alınmaktadır. Ancak zamansal deneyimin nasıl analiz edildiği ve yorumlandığı zamansal deneyime ilişkin açıklama düzeylerine bağlıdır. Açıklama düzeyleri ise zamansal deneyime ilişkin sonuçların hangi yapılar ve süreçlerle ilişkilendirildiğiyle ilgilidir. Bu düzeyler üç bölüme ayrılabilir: En küçük düzey, nörolojik ve bilişsel süreçlere; orta düzey, sosyo-mekânsal süreçlere ve büyük düzey ise tarihsel ve ideolojik süreçlere işaret etmektedir. Açıklama düzeylerine göre zamansal deneyimin izleri, en küçük düzeyde davranışlar (Wearden, 2016a), orta düzeyde olaylar, faaliyetler ve rutinler (Werner ve ark., 1985); büyük düzeyde ise tarihsel ve sosyal geçişlilikler (Bronfenbrenner, 1994) üzerinden sürülmektedir. En küçük düzeyden büyük düzeye gidildikçe bağlama ait özelliklerin arttığı ve karmaşıklaştığı söylenebilir.

Bu tez çalışmasında zamansal deneyimin izleri; gündelik olaylar, faaliyetler ve rutinleri içeren orta düzey üzerinden sürülmektedir. Psikoloji alanında zamansal dene-

yimle ilgili çalışmaların pek çoğu en küçük düzeyde, yani nörolojik ve bilişsel süreçleri gözetenek gerçekleştirilmektedir (Balcı ve ark., 2013; Ivry ve Spencer, 2004; Wittmann, 2018). Oysaki zamansal deneyim; olaylar, faaliyetler ve rutinlerin sergilendiğı sosyal ve mekânsal çevrede şekillenmektedir. Burada *olaylar*, olağan dışı durumlara (abnormal situations); *faaliyetler* ve *rutinler* ise alışılmış, sıradan durumlara (customary situations) karşılık gelmektedir (Flaherty, 2018). Bu durumlar (olaylar, faaliyetler ve rutinler) gündelik hayatı bütünlüklü olarak kapsamaktadır.

Olaylar, faaliyetler ve rutinlerin zamansal olarak nasıl deneyimlendiğı hız üzerinden incelendiğinde üç farklı zamansal deneyim ayırt edilebilir (Flaherty, 2017, 2018): *Uzun süren süre* (protracted duration; yavaş geçen zaman), *eşzamanlılık* (synchronicity; olağan [hızda] geçen zaman) ve *zamansal sıkışma* (temporal compression; hızlı geçen zaman).

Zamansal deneyim pek çok faktörden etkilenebilmektedir. Bunlar, daha biyolojik ya da psikolojik temelli faktörlerden (örn., vücut sıcaklığı, duygular), daha sosyal ya da mekânsal temelli faktörlere uzanan geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Söz gelimi fizyolojik bir değışim olan vücut sıcaklığının artması, zamanın daha hızlı geçtiğı algısını ortaya çıkarabilmektedir (Wearden ve Penton-Voak, 1995). Aynı şekilde, çeşitli duyguların zamansal deneyimde farklılaştırıcı etkileri söz konusu olabilmektedir. Örneğın heyecan duygusunun zamanın daha hızlı geçiyor gibi algılanmasını ya da huşu duygusunun zamanın daha geniş (daha uzun) algılanmasını sağlayabildiğı bilinmektedir (Campbell ve Bryant, 2007; Rudd ve ark., 2012). Olumsuz duyguların da algılanan süreyi uzattığına ya da artırdığına dair pek çok kanıt bulunmaktadır (Droit-Volet, 2013; Droit Volet ve ark., 2004). Benzer şekilde sosyal dışlamaya maruz kalma, zamanın daha yavaş geçiyor gibi algılanmasına neden olmaktadır (Twenge ve ark., 2003). Fiziksel ortamın zamansal deneyim üzerindeki etkisine ise doğal ortamların (ormanlar, dağlar, göller gibi), insan yapımı ve doğal olmayan ortamlara (kentler, binalar gibi) nazaran, zaman algısını yavaşlatabilmesi örnek verilebilir (Berry ve ark., 2015; Davydenko ve Peetz, 2017). Benzer doğrultuda, fiziksel ve sosyal ortamın beraber zamansal deneyime olan etkisini gösteren çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Örneğın mekânsal olarak sessiz ve sakin kırsal bölgelerdeki insanların zamanı

daha uzun olarak algıladıkları, büyük, gürültülü ve kalabalık kentlerdeki insanların zamanı daha kısa olarak algıladıkları görgül çalışmalarla bilinmektedir (Fujimoto, 2016; Shimokawa ve Sugimori, 2019). Aynı şekilde sanal gerçeklik simülasyonu kullanılarak gerçekleştirilen bir çalışmanın (hakem değerlendirmesi tamamlanmamış) ön bas-kısında, metro vagonundaki kalabalıklık düzeyinin kişinin seyahat süresine dair algısı üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Buna göre kalabalığın artması yolculuğun daha uzun sürdüğü algısına yol açmaktadır. Yolculuk esnasında hissedilen olumsuz, hoş olmayan duygular ise zamanın daha uzun sürmesine aracılık etmektedir (Sadeghi ve ark., 2021).

Yukarıda farklı konulardan örneklendirilen biyolojik, psikolojik, sosyal ya da mekânsal faktörler, daha üst bir açıklama düzeyi ile ortak bir paydada toplanabilir gibi gözükmektedir. Flaherty (1993, 2018) zamansal deneyimi, üst üste açılarak deneyimin yükünü taşıyabilen ve aktarabilen bir dizi özdeş kutuya benzettiği “standart zamansal birim” ve bilişsel dâhil olmaya (cognitive involvement; dikkatle ilgili kaynaklar, duygulanım, bellek, bilgi işleme gibi) ya da meşguliyeteye bağlı oluşan “deneyim yoğunluğu” (başka bir deyişle, bilinçli bilgi işleme yoğunluğu) kavramları arasında kurduğu ilişkiyle değerlendirmektedir. Buna göre yıl, hafta, saat, dakika gibi standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğu yüksek olduğunda zamanın geçişi uzun süreli olarak; yani yavaş algılanmaktadır (Flaherty, 2018). Örneğin insanlar şu tür koşullarda zamansal deneyimlerinin yavaşladığını ifade etmektedirler: a) ıstırap ve yoğun duygular içeren koşullar, b) şiddet ve tehlike içeren koşullar, c) bekleme ve can sıkıntısı içeren koşullar, d) değişen bilinç durumları içeren koşullar, e) konsantrasyon ve meditasyon içeren koşullar ve f) şok ve yenilik içeren koşullar (Flaherty, 1999). Bu tür koşullarda, standart zamansal birim başına düşen deneyimin yoğunluğu oldukça belirgindir. Flaherty (2017), bu koşullardaki zamansal deneyimle ilgili örüntüye; durumun canlılığının, durumdan memnuniyetin, irade derecesinin ya da bireylerin kişilik özelliklerinin neden olmadığını ileri sürmektedir.

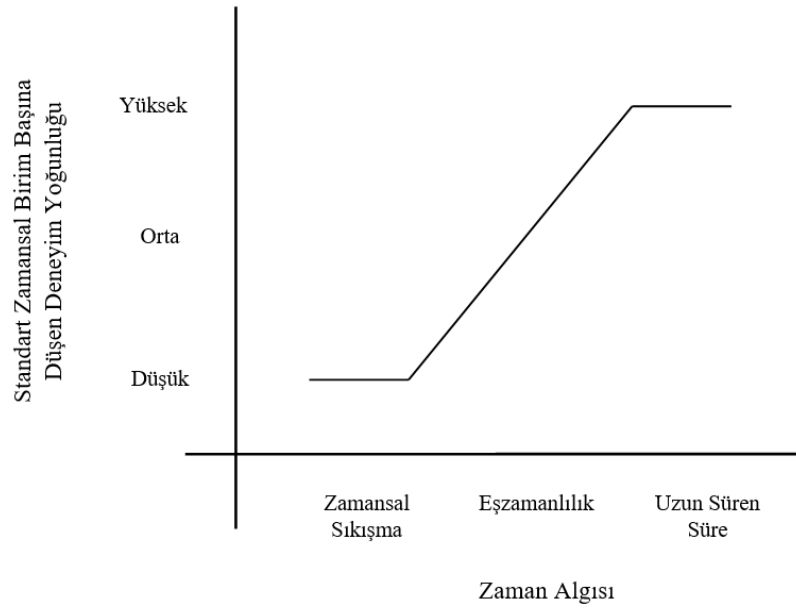
Sorunlu karmaşıklık (problematic complexity) içeren durumlar, şimdiki zamana konsantrasyonu artırdığı için zaman daha uzun sürüyor gibi, yani daha yavaş

geçiyor gibi deneyimlenmektedir. Bu durumlar dikkat içeren kaynakları daha fazla gerektirmektedir, böylece benlik ve duruma yönelik bilişsel dâhil olma yoğunlaşmaktadır. Yani, standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğu artmaktadır. Rutin karmaşıklık (routine complexity) durumlarında (alışılmış sosyal etkileşimlerde) ise bilinçli dikkat etme gerekliliği ortadan kalktığı için geriye dönük değerlendirme yapıldığında normalde olandan daha az deneyim yaşandığı algısı ortaya çıkmaktadır. Ancak rutin karmaşıklık durumları, zamanın yavaş geçiyor gibi algılanmasına yol açmaz; çünkü rutin karmaşıklık durumlarına düşük düzeyde bir bilişsel dâhil olma söz konusudur. Bu da standart zamansal birim başına normalden daha düşük bir deneyim yoğunluğu sağlamaktadır. Böylece bu zaman birimleri, geçmişe bakıldığında hızla geçiyor gibi algılanmaktadır. Yani, standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğu düşük olduğunda zamanın geçişi zamansal sıkışma olarak; diğer bir anlatımla hızlı olarak algılanmaktadır. Zamansal sıkışma, geçmiş ile, daha açık bir ifadeyle geçmiş anımsama ile ilgilidir (Flaherty, 2018; Flaherty ve Meer, 1994).

Zamansal sıkışmada öne çıkan bir diğer özellik epizodik (anısal) belleğin etkileriyle ilgilidir. Epizodik bellek, kişilerin kendi deneyimlerine (örn., Van Gölü'nü ilk kez görme, iyi bir restoranda akşam yemeği yeme) ilişkin otobiyografik kayıtlardır. Bu kayıtların zaman ilerledikçe aslına uygun hatırlanmasında güçlükler ortaya çıkabilmektedir. Yani, epizodik bellek (zamansal) değişime ve kayba oldukça duyarlıdır (Conway ve Rubin, 1993; Solso ve ark., 2007). Dolayısıyla, deneyimler üzerinden geçen zaman uzadıkça sosyal etkileşimlerle ilgili bilgilerin depolandığı epizodik bellekteki bilgiler aşınmaya, yani yaşananların ayrıntıları kaybolmaya başlamaktadır. Bu bakımdan denilebilir ki, geçen zaman, epizodik bellekteki bilgilerin hatırlanmasına dair olumsuz etkiler bırakmaktadır ve bu durum geçmiş bir zaman dilimindeki orijinal olarak standart zamansal birimler tarafından taşınan deneyim yoğunluğunun daha az algılanmasına yol açmaktadır. Bu durum, geçmişin çok hızlı geçtiği görünümünü ortaya çıkarmaktadır (Flaherty, 2018; Flaherty ve Meer, 1994).

Standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğu ılımlı ya da orta düzeyde olduğunda ise zamanın geçişi eşzamanlı olarak; yani olağan hızda algılanmaktadır. Zamanı olağan hızda algılama, zamansal deneyimin yaygın hâlidir. Farklı bir

anlatımla insanların zaman algısı, standart zamansal birimlerin akışıyla genel hatlarıyla senkronizedir. Bu zamansal deneyim, *normal* sosyal etkileşimlerde, problemsiz koşullar söz konusu olduğunda, durumla ilgili orta düzeylerde kaygı hissedildiğinde, benlik ve duruma orta düzeylerde bilişsel dâhil oluş söz konusu olduğunda ortaya çıkma eğilimindedir. Orta düzeylerde bilişsel dâhil olma, normal miktarlarda bir uyarı karmaşıklığı meydana getirmektedir ve bu durum standart zamansal birim başına ılımlı ya da orta düzeyde deneyim yoğunluğu düşmesine sebep olmaktadır (Flaherty, 1993; Flaherty ve Meer, 1994). Hem uzun süren süre hem de eşzamanlılık şimdi ile ilgilidir (Flaherty ve Meer, 1994). Flaherty (2018, s. 19) bu zamansal deneyimlere ilişkin sonuçları “S-biçimli eğri” olarak isimlendirdiği bir modelle sunmaktadır (bkz., Şekil 1).

Şekil 1. Zaman algısı ve standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğu arasındaki ilişki

Flaherty (1999, 2017, 2018), yukarıda özetlenen zamansal deneyimin yavaş, olağan ya da hızlı olarak değerlendirilmesinde benlik ve duruma dayalı sosyal etkileşimlerdeki deneyim yoğunluğunun etkisini ön plana çıkarmaktadır. Bu çalışmada ise deneyim yoğunluğunun rolünün yanı sıra, zamansal deneyim, en temelde zamanla ve mekânla kurulan ilişkinin bir türü olan zamanı ve mekânı kendileme süreçleri ile olan

ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Böylece zamansal deneyim ve kendileme süreçlerinin iç içe geçmiş karmaşık görünüşlerine dair derinlemesine bilgiler edinilmesi planlanmaktadır.

Olaylar, faaliyetler ve rutinlerin hızları üzerinden zamansal deneyimi kendi başına incelemek, bu koşullara içkin olan sosyal ve mekânsal çevrenin özelliklerini göz ardı etmeye yol açmaktadır. Hâlbuki bu durumlar sadece zamansal görünüşlerden meydana gelmemektedir. Aksine bu durumlar zamansal görünüşlerin, sosyal ve mekânsal çevrenin birbirinden ayıramayacak ölçüde kaynaşmasıyla kendine özgü bir bütünlük oluşturmaktadır. Hem bu türden bir bütünlüğü anlamaya olanak tanıyan ve zamansal görünüşleri olguya içkin olarak kabul eden (Altman ve ark., 1987) hem de ele alınan olguyu kendi karmaşıklığı içinde mümkün olduğu kadar tutarlı ve bütünlüklü olarak ele almaya olanak tanıyan (Werner ve ark., 2002) kuramsal bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmuştur. Bu çalışmada bu ihtiyacı karşılayacağı düşünülen Transaksiyonel Yaklaşım'ın genel ilkelerinden ve zamana ilişkin varsayımlarından yararlanılmıştır.

1.4. Transaksiyonel Yaklaşım

Psikoloji biliminde geçmişten günümüze yer alan araştırma ve kuramların temellerini oluşturan dünya görüşleri ya da felsefi yaklaşımlar dört grup altında incelenebilir: Kişisel Özellik Yaklaşımı, Etkileşimci Yaklaşım, Organizmik Yaklaşım ve Transaksiyonel Yaklaşım (Altman ve Rogoff, 1987). Çevre psikoloji literatüründen hareketle sınıflanan bu dünya görüşleri, insan davranışlarının incelenmesine ilişkin farklılaşan varsayımları, odaklandıkları analiz birimleri, zaman ve değişime bakışları, nedenselliğe ilişkin kabulleri ve gözlemcinin / araştırmacının konumu gibi özellikleri açısından birbirinden ayrılmaktadır. Altman ve Rogoff (1987), bu yaklaşımları Dewey ve Bentley (1949) ile Pepper'ın (1942, 1967) fizik, biyoloji ve sosyal bilimlerdeki kuram ve araştırmaların örtük felsefi ve meta-kuramsal varsayımlarını ele aldıkları çalışmalarından hareketle bir araya getirmişlerdir.

Yukarıda sözü edilen yaklaşımlardan ilk üçü araştırma konusunun doğrudan kapsamı içinde yer almamaktadır. Ancak TY tanıtılmadan önce, diğer yaklaşımların TY'den farklı yanları kısaca şöyle özetlenebilir:

Kişisel Özellik Yaklaşımı'nda bireyin psikolojik nitelikleri odağa alınmakta ve eylemin gerçekleşme nedeni kişisel özellikler veya insan(lar) olarak görülmektedir. Diğer bir anlatımla nedenler, olguya içkin olarak değerlendirilmektedir. Kişisel Özellik Yaklaşımı'nda bireyin psikolojik niteliklerinde göreceli olarak durağanlık varsayılmaktadır. Ayrıca gözlemcilerin / araştırmacıların incelenen olgudan ayrı ve nesnel oldukları kabul edilmektedir.

Etkileşimci Yaklaşım'da ise insanlar ve bağlam birbirinden ayrı parçalar olarak değerlendirilmekte ve temelde parçalar arası etkileşimler incelenmektedir. Bu yaklaşımda değişim, sözü edilen etkileşimler yoluyla meydana gelmektedir. Etkileşimci Yaklaşım'da parçalar arasındaki ilişkilerin genel geçer yasaları aranmaktadır ve gözlemciler / araştırmacılar incelenen olgudan ayrı ve nesnel olarak değerlendirilmektedir. Keza her iki yaklaşımda olgular, ayrı ve farklı parçalar olarak ele alınmaktadır (Altman ve Rogoff, 1987). Günümüz yaygın psikoloji araştırmaları bu yaklaşımı temel almaktadır.

Organizmik Yaklaşım, sözü edilen diğer iki yaklaşıma kıyasla analiz birimi açısından TY'ye en yakın olanıdır. Organizmik Yaklaşım'da analiz birimi; kişileri, çevresel özellikleri, sosyal ve zamansal öğeleri içeren bir bütüne karşılık gelmektedir. Bu bütün, kendini oluşturan öğelerin toplamından farklı bir anlam taşımaktadır. Çünkü bu öğeler karmaşık ve çoğu zaman karşılıklı yollarla etkileşime girmekte; buna bağlı olarak bütünsel bir sistem ortaya çıkmaktadır. Ancak Organizmik Yaklaşım, nedensellik açısından TY'den ayrılmaktadır. Organizmik Yaklaşım'da, final ve teleolojik (amaca dayalı) nedenlerin altı çizilmekte; incelenen olguyu yöneten yasaları ve ilkeleri tanımlama ön plana çıkmaktadır. Sistem yaklaşımı olarak da isimlendirilen bu dünya görüşünde *sistem*, ideal ve homeostatik bir sona ve amaca doğru evrilme (çekme-itme) eğilimindedir. Organizmik Yaklaşım'da, gözlemciler / araştırmacılar olgudan ayrı ve nesnel olarak kabul edilmektedir (Altman ve Rogoff, 1987).

İnsan davranışının diğer insanlar, psikolojik süreçler, zaman ve mekânın karşılıklılığı içinde anlaşılması, çevre psikolojisindeki yaklaşımlara dayanmaktadır. TY ise bunlar arasında en öne çıkan yaklaşım olarak ele alınabilir. TY, değişen ilişkileri ve

örüntüleri betimsel olarak incelemeyi olanaklı kılmaktadır. Burada sözü edilen betimsellik Aristoteles'in dört nedensellik anlayışından formel nedene (formal cause) karşılık gelmektedir (Altman ve Rogoff, 1987). Aristoteles'in diğer nedensellik türleri ise maddi neden (material cause), etkin / fail neden (efficient cause)¹ ve ereksel nedendir (final cause). Maddi neden, bir şeyin neyden / hangi maddeden; etkin / fail neden o şeyin kim tarafından; ereksel neden ise o şeyin niye yapıldığına işaret etmektedir.

Formel neden, olguların ve ilişkilerin örüntülerini, biçimlerini ve örgütlenişlerini tarif eden bakış açısını içermektedir (Altman ve Rogoff, 1987; Altman ve ark., 1987). Bates'in (1979) şu gözlemi formel açıklamanın bir örneğidir: "Bir hava kabarcığının küresel bir formda olması hava, su ve sabunun maddi niteliklerinden, kabarcığı üfleyen kişinin öncül etkisinden ya da kabarcığı üfleyen kişinin niyetinden 'kaynaklanmaz.' Temelde, hava kabarcığının küresel formunun 'nedeni' biçimseldir; diğer bir deyişle 'yuvarlaklık, minimum yüzeyle maksimum hacme ulaşmak için mümkün olan tek çözümdür'" (s. 129; akt., Altman ve Rogoff, 1987, s. 15). Formel nedenin doğa bilimlerindeki bu örnek karşılığı, sosyal bilimlere, özelde ise TY'ye uygulandığında öncelikle TY'nin en temel özelliklerinden biri olan *transaksiyonel görüşlere* değinilmesi gerekmektedir.

TY'ye göre ilişkiler ve örüntüler birbirinden ayrılması mümkün olmayan sosyal, psikolojik, mekânsal ve zamansal özelliklerden meydana gelmektedir. Bu özellikler transaksiyonel bütünlüğün dört görünüşüdür²: *Diğer insanlar* (insanlar, başkaları, sosyal çevre / sosyal bağlam gibi), *psikolojik süreçler* (eylemler, duygular, bilişler gibi), *fiziksel ortamlar* (ev, mahalle, şehir, doğal ortamlar gibi) ve *zaman* (tempo, ritim, geçmiş, şimdi ve gelecek, süre gibi). Psikolojik süreçler, kişinin diğer insanlar ve fiziksel ortamlarla olan ilişkilerini, bağlantılarını tanımlamaktadır (Werner, 2003; Wer-

¹ Ana akım psikolojinin temel aldığı nedensellik türü, etkin / fail nedendir. Bu nedensellik anlayışı Etkileşimci Yaklaşım'da kullanılmaktadır ve önce gelen faktörün (değişkenin) sonra gelen faktöre neden olduğu varsayımını taşımaktadır.

² Altman ve Rogoff (1997) *parça, bileşen* ya da *unsur* gibi sözcükler yerine *görünüş* (aspect) sözcüğünü kullanmayı tercih etmektedir. Bu sözcüğü, bir olgunun dört niteliğinin içsel olarak birbiriyle bağlantılı olduğunu, birbirini tanımladığını ve birbirinden ayıramayacağını vurgulamak için kullanmaktadırlar. Buradaki temel amaç, olgudaki bütünlüğü, görünüşler arasındaki ilişkileri ve bu görünüşlerin birlikte nasıl işlediğini anlamaktır (Werner ve ark., 2002).

ner ve ark., 1985; Werner ve ark., 2002). Formel açıklamayla, transaksyonel bütünlüğün bu dört görünüşü³ arasındaki ilişkiler (ilişkilerdeki örüntüler) betimsel olarak incelenebilmektedir. Üstelik bu ilişki örüntülerinin zaman, koşullar ve sosyallikle nasıl değişim gösterebildiği ele alınabilmektedir. Formel nedenler, hava kabarcığı örneğinde olduğu gibi sadece evrensel açıklama ilkelerini içermek zorunda değildir (Werner ve ark., 2002). Bu bakımdan, formel bir açıklama, insanın öznelliğini incelemek için de oldukça elverişlidir. Burada sözü edilen öznellik, insanın psikolojik özellikleri, sosyal ve fiziksel çevresi ve deneyimlerine içkin zamansal nitelikleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. TY'nin bu dört görünüşü, incelenen olgu için bir tür çerçeve işlevi görmektedir. Araştırmacılar, inceledikleri olguları, bu çerçeveler arasındaki ilişkileri, öncelik-sonralığa dayalı nedensellik anlayışından (etkin / fail neden) ziyade, betimleyerek (formel nedeni kullanarak) açıklayabilmektedirler (Altman, 1993).

Werner ve meslektaşları (2002) formel nedenin bir araştırmada üç biçimde kullanılabileceğini ileri sürmektedir: “Birincisi, *görünümler arasındaki ilişki örüntülerinin* ve bu örüntülerin zaman içinde nasıl değiştiği ya da sabit kaldığının basitçe incelemesidir. İkincisi, *bir dizi olaydaki ahengi / bütünleşikliği (coherence)*⁴ ya da eylemlerin nasıl ortaya çıktığı veya anlamlı şekillerde düzenlediği ve sahnelendiğini ele almaktır. Üçüncüsü ise bir araştırma stratejisi olarak etkin / fail nedeni formel nedenle nasıl birleştirdiğimizle ilgilidir” (s. 214).

Transaksyonel bütünlüğün inceleyebilmenin en elverişli yollarından birisi olaylardır. Bu bakımdan TY'nin temel odağı *olaylardır* (Altman ve Rogoff, 1987; Hesse, Werner ve Altman, 1988). *Olaylar* tanımlaması, giriş kısmında sözü edilen “olağan dışı durumlar olarak olaylar” tanımlamasından farklı biçimde, TY’de genel bir açıklamaya işaret etmektedir. Buna göre olaylar; diğer insanların, psikolojik süreçlerin, fiziksel ortamların ve zamanın bir arada olduğu eylemleri kapsamaktadır. TY’de olaylara bütünsel (holistic) birlikler olarak muamele edilmektedir (Altman ve Rogoff,

³ Transaksyonel dünya görüşünü anlayabilmek için en elverişli analogi örneklerinden biri spor ve performans sanatları olabilir. Çünkü her ikisinde de bir kişinin eylemlerini sosyal ve fiziksel bağlamlarına, zamansal akışa ve bütünü birbirine bağlayan kurallara sokmadan anlayabilmek olanaklı değildir (Werner, 2003).

⁴ Bütünleşiklik, transaksyonel görüşlerin ahenkli bir şekilde iç içe geçmişliğine (birbirlerinden ayrılamazlıklarına) işaret etmektedir.

1987; Werner ve ark., 2002). Bu muamele TY’de analiz biriminin, parçalardan ziyade olgunun tamamı olarak ele alınmasını sağlamaktadır (Altman ve ark., 1987).

TY’de zaman ve değişim birbirinden bağımsız nitelikler değildir. Zamansal görünüşlerin, olgunun ayrılmaz parçası olduğu fikri TY’yi diğer dünya görüşlerinden ayırmaktadır (Altman ve ark., 1987). Örneğin organizmik dünya görüşünde değişim genellikle teleolojik (amaca dayalı) ilkeler ve organik kökenli işleyişler tarafından yönetilirken; etkileşimci dünya görüşünde, temel olarak bağımsız varlıkların etkileşiminden kaynaklanan değişim ile duran olgular varsayılmaktadır. TY’de ise zamansal görünüşler, olayların dışında ölçülebilir veya değişimlenebilir bir şey olarak değerlendirilmek yerine, olaylara içkin yanlar olarak ele alınmaktadır (Hesse ve ark., 1988) ve TY, teleolojik niteliklerin ve yönetici mekanizmaların işleyişini dışlamaktadır (Altman ve ark., 1987). Organizmik Yaklaşım’ın tanıtıldığı kısımda da belirtildiği gibi, bu yaklaşımda olguyu açıklarken, yönetici yasaları ve ilkeleri tanımlama amacı bulunmamaktadır. Ayrıca TY’de, bütüne ilişkin yaklaşımı ve değişen örüntüleri ele alması bakımından daha çok betimsel yöntemlerle çalışılmaktadır.

TY, araştırmaların amaç ve kapsamına göre farklı şekillerde kullanılabilir. Bu esnek yaklaşım özelliği, TY’nin uygulanmasında *tek bir yol* ya da *en iyi yol* olmadığını vurgulamak adına oldukça önemlidir (Werner ve ark., 2002). Örneğin TY’nin kullanıldığı klasik araştırmalardan biri “Christmas Street” çalışmasıdır (Oxley ve ark., 1986). Bu çalışmada odağa alınan sokak, Noel hazırlıklarına ve kutlamalarına uzun yıllardır bir gelenek olarak ev sahipliği yapan ve içinde blok şeklinde binaların olduğu ABD’deki bir yerleşim birimidir. Noel’e yaklaşırken ve Noel zamanında oldukça hareketli ve renkli olan bu sokak, yaz aylarında bir o kadar sıradandır. Oxley ve meslektaşları (1986), Noel ve yaz dönemlerinde bu sokaktaki sosyal (komşuluk) ilişkileri, sokağa bağlılıkları, sokağın fiziksel görünümünü karşılaştırmak üzere iki farklı dönemde uygulamalar yapmıştır. Bu çalışma nicel ve nitel yöntemleri bir araya getirmesinin yanı sıra katılımcı gözlemcileri, farklı araç ve işlemleri içeren zengin yöntemli bir çalışmadır. Örneğin çalışmada sokak sakinleri kapsamlı olarak hazırlanmış anket formlarını doldurmuşlardır. Araştırmacılar katılımcıların ön bahçelerini (fiziksel

çevrelerini) analiz edebilmek için fotoğraflamışlardır. Daha detaylı bilgiler elde edebilmek için önemli bilgi kaynağı olabilecek sakinlerle yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmış, ayrıca hem öne çıkan sakinlerle hem de görelî olarak kutlama faaliyetleriyle ilgili olmayan sakinlerle irtibata geçilmiştir. Çalışmanın sonuçları, sokağın yaz ve kış dönemleri arasındaki fiziksel görünümüne dair farklılıklarının komşular arasındaki sosyal ilişkilerdeki farklılıklarla ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Örneğin yaz döneminde birbiriyle yeterince etkileşimde olmayan insanlar, Noel hazırlıklarında ve esnasında akıcı bir sosyal ilişki içine girmektedirler. Özellikle komşularını seven, onlarla etkileşime giren insanların, en göz alıcı ve yoğun süslemelere sahip oldukları görülmüş, sözü edilen sakinlerin Christmas Street geleneğine yönelik tavırlarının da diğer sakinlere kıyasla daha olumlu olduğu bulgulanmıştır. Araştırmacılar, Noel döneminde psikolojik süreçler, sosyal ilişkiler ve fiziksel çevrenin kullanımı arasında bir örtüşme ya da ahenk (congruence) olduğunu göstermişlerdir. Yaz aylarında ise bu durumun farklılaştığı görülmüştür. Örneğin yaz döneminde karşılıklı ilişkilerin ve sokağa bağlılığın önemli düzeylerde azaldığı, sokaktaki evlerin ön bahçeleriyle ilgili işlerin daha çok bireysel faktörlerle (zaman geçirme gibi) ilişkili olduğu gözlenmiştir. Christmas Street çalışması, sosyal ilişkilerin, psikolojik bağlanmanın ve çevresel davranışların farklı zamansal dönemlerde nasıl bir örüntü ve bütünlük içerdiğini göstermesi bakımından önemli bir TY çalışmasıdır.

Benzer şekilde görelî olarak günümüze daha yakın bir tarihte gerçekleştirilmiş TY temelli bir başka çalışmada, okula yürüyerek gitmenin önündeki engellere dair algılar, beşinci sınıf öğrencileri ve bu öğrencilerin ebeveynleri ile araştırılmıştır. Çalışmadaki katılımcılar üç farklı topluluğu içermektedir: (i) (Okula yürümeye elverişli olarak tasarlanmış bir yerdeki) “yürünebilir yeni şehirci topluluk,” (ii) “karma bir topluluk” ve (iii) (okula yürümeye yeterince elverişli olmayacak şekilde tasarlanmış) “daha az yürünebilir tipik banliyö topluluğu.” Yürünebilir yeni şehirci topluluk, okulun merkezi olarak konumlandığı ve okula yürüyerek gitmeye elverişli olarak tasarlandığı yerdeki topluluktur. Burası, aynı zamanda fiziksel olarak okula da daha yakındır. Karma topluluk, okulun yürünebilir olarak tasarlandığı ancak yürünebilir topluluğun hemen dışında yaşayan topluluktur. Daha az yürünebilir topluluk ise diğer iki grubun yakınındaki bir mahallede yaşayan topluluktur. Burada çok daha fazla çıkmaz sokak ve

daha az yürümeye neden olan tasarımlar yer almaktadır. Niceliksel analiz teknikleriyle incelenen verilerin sonuçları, çocukların ve ebeveynlerinin yürümeye dair engeller konusunda büyük oranda aynı fikirde olduklarını göstermiştir. Sadece, daha az yürünebilir topluluktaki ebeveynlerin, okula yürüyerek gitmenin önündeki engellere dair çocuklarından çok daha kötü engeller algıladığı görülmüştür. Ayrıca katılımcıların yürünebilir topluluktan, karma ve daha az yürünebilir topluluğa gidildikçe bu engellere dair algılarının arttığı gözlenmiştir. Yürünebilir topluluktaki çocukların diğer topluluktaki çocuklara nazaran daha fazla yürüdükleri ve vücut kitle indekslerinin daha düşük olduğu bu çalışmada, okula yürüyerek gitmenin oldukça önemli olduğu farklı yönleriyle vurgulanmaktadır. Bu çalışmada TY, okula yürüyerek gitmenin basitçe bireysel bir tercihten ibaret olmadığını vurgulamak ve bu pratikle ilgili psikolojik, sosyal, çevresel ve siyasi bağlamın birbirinden ayıramayacak bütünlüğünü anlamak üzere kullanılmıştır (Napier ve ark., 2011).

Werner ve meslektaşları (2002), TY'nin uygulandığı çalışmalar için bir dizi ilke ve aşama önermektedir: (1) İlgi alanlarına göre bir araştırma sorusu bulma, (2) ele alınacak olguyu bir bütün olarak düşünme ve dört görünüşü (diğer insanlar, psikolojik süreçler, mekân ve zaman) tanımlama, (3) projenin olası genişliğini keşfetme, (4) görünüşler arasında karşılıklı tanımları arama, (5) verileri refleksif olarak toplama, (6) bilgi toplamak için çoklu bakış açısından ve katılımcılardan yararlanma, (7) ele alınan olguya formel nedeni uygulama ve (8) projenin kapsamına karar verme. Ancak yazarlar bu ilke ve aşamalara sıkı sıkıya bağlanmaktan ziyade, bunlar arasında yinelemeli ve sezgisel bir şekilde döngü oluşturarak yararlanmayı tavsiye etmektedirler.

Özet bir anlatımla, bu bakış açısının iki temel varsayımı söz konusudur: a) İnsanlar ve çevreleri tamamlayıcı ve ayıramaz birimlerdir; diğer bir deyişle ayrı ayrı tanımlanmazlar, tam aksine karşılıklı olarak tanımlanırlar; b) zamansal görünüşler insan-çevre etkileşimlerine içkindir, yani ele alınan olgunun dışında bağımsız bir nitelik değildir (Werner ve ark., 1985). Özellikle zamansal görünüşlerin etkileşimlere içkin olması zamansal deneyimi ele alırken sosyal ve mekânsal çevreyi de dikkate almayı gerektirmektedir. Bu çalışmada da transaksiyonel bütünlüğün dört görünüşüne (diğer

insanlar, psikolojik süreçler, mekân ve zaman) dair bilgiler aşağıda detaylarıyla açıklanan iki bağlam özelinde toplanmaktadır: Mekânı kendileme bağlamı ve zamanı kendileme bağlamı.

Kendileme kavramı, tarihsel bağlantıları, görgül çalışmalarda nasıl ele alındığı ve bu çalışmada odaklanılan türleri (mekânı kendileme ve zamanı kendileme) açısından aşağıda özetlenerek açıklanmıştır.

1.5. Kendileme

Kendileme (Latince *appropriare*, “kendine ait kılmak”), Marksist düşüncede üretilmiş bir kavramdır (Marx, 1893/1994). Karl Marx (1818-1883), bu kavramı G. W. Friedrich Hegel’den (1770-1831) ödünç almıştır (Esteban-Guitart, 2014). Bu bakımdan kendileme, insan-çevre etkileşiminin *diyalektik* doğasını, diğer bir deyişle insanların kendi çevrelerini değiştirerek değişmelerini anlamak için geliştirilmiş Hegelci ve Marksist bir kavramdır (Graumann, 2002). Marx’a göre insanlar, ürettikleri ya da tasarladıkları nesneler aracılığıyla çevrelerini ve dünyayı etkileyerek ve hatta dönüştürerek kendilerini yeniden üretmekte, böylece potansiyellerini yenilemekte ve geliştirmektedirler (Pavalache-Ilie, 2016). İnsanlar, ürettikleri ya da tasarladıkları ürünleri kendileyemediğinde yabancılaşma deneyimi ortaya çıkabilmektedir (Marx, 2013). Kendileme, insanın yabancılaşma deneyiminin üstesinden gelmesinde kullandığı (Graumann, 1976) ve kendisi olarak var olabilmesinin yollarından biridir. Bu yönüyle kendileme; bireysel, sosyal ve mekânsal bir ihtiyaç olarak ele alınabilir (Lara-Hernandez, 2020).

Kendileme kavramı, felsefeden (örn., Karl Marx) edebiyata (örn., Mikhail Mihayloviç Bakhtin), psikolojiden (örn., Carl Graumann, Lev Vygotsky) çevre psikolojisine (örn., Perla Korosec-Serfaty, Enric Pol) pek çok alandan önde gelen filozof ya da araştırmacı tarafından farklı yönleriyle kullanılmış zengin bir kavramdır. Söz gelimi Bakhtin (1981) için kendileme (Rusçada *prisvoenie*), diyalog içindeki bir kişinin, kullandığı sözcükleri kendi niyetleriyle, aksanıyla ya da beklentileriyle doldurduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu sözcükler zaten *yansız* olarak bulunmamaktadır, yani farklı bağlamlarda başka kullanıcıların kullanım amaçlarına, niyetlerine hizmet etmektedir.

Bu yüzden konuşmacı bu sözcükleri kullanırken kendinin kılması gerekmektedir. Benzer şekilde Lev Vygotsky, kendilemeyi *içselleştirme* ile eş anlamlı olarak, sosyal ilişkilerin soyutlama yapma, dil üretme, düşünce oluşturma gibi yüksek zihinsel işlemlere dönüştürülmesinde bir süreç olarak ele almaktadır (Vygotsky, 1981). Bu süreç en temelde sosyo-kültürel bir bağlam içindeki insanın zihinsel yanının nasıl oluştuğuna işaret etmektedir (Esteban-Guitart, 2014).

Çevre psikolojisi bağlamında kendileme kavramı, daha çok Kıta Avrupası'nda Fransa (Fransızcada kendileme *appropriation*) ve Almanya'da (Almancada kendileme *aneignung*) öne çıkmış ve şekillendirilmiştir (Pavalache-Ilie, 2016). Yazara göre kendileme, 1960'larda Fransa'da, iletişim, çevre psikolojisi ve sosyal psikolojide öncü isimlerden biri olan Abraham Moles (1920-1992) ve meslektaşları tarafından Kurt Lewin (1890-1947) ve Henri Lefebvre'nin (1901-1991) yaklaşımlarından yararlanılarak yeniden ele alınmıştır. Benzer şekilde bir çevre psikoloğu olan Korosec-Serfaty (1985), Lefebvre'ye referansla, kendileme kavramının 1960'lar ve 1970'lerde Fransa'da yapılan kent sosyolojisi araştırmalarında sıklıkla kullanıldığını ifade etmektedir, ancak psikoloji içinde kendilemenin kullanılmaya başlanması 1970'li yıllara rastlamaktadır (Graumann, 1976; Korosec-Serfaty, 1973, 1976; kendileme kavramının Türkiye psikoloji camiasındaki erken kullanımları için bkz., Bilgin, 1984, 1990). Giriş bölümünde de ifade edildiği gibi Graumann'a (1976) göre kendileme, "bir kişinin bir şeyi kendisine ait olarak görmesi ya da ait kılması eylemi ya da süreci" olarak tarif edilebilir (s. 113). Yazara göre kendileme, mekânla kurulan ilişkilerde, mekâna ilişkin anlamda aranabilir ve bu süreç temelde psikolojiktir.

1.5.1. Mekânı Kendileme

Mekânı kendilemenin, motivasyonel olarak "ben" ve "diğeri" arasındaki farklılığı, kişinin bu dünyadaki *yerini* diğerlerinden ayırma yoluyla belirgin kılarak kendi benliğine dair varoluşunu hissetme ve benliğinin eşsizliğini deneyimleme ihtiyacıyla ortaya çıktığı ileri sürülebilir (Göregenli, 2021). Burada, kişinin bu dünyadaki varlığı onun mekândaki yerine, farklı bir anlatımla mekânsallığına gömülü olarak düşünülme-
mektedir (Korosec-Serfaty, 1985). Buradan hareketle, mekânı kendileme pek çok faktörün bir araya geldiği karmaşık bir sürece işaret etmektedir. Bu süreç insanların

mekâna dair sahiplik iddia ettikleri, aktif olarak mekânı kullandıkları; bunlara bağlı olarak mekânda anlam ürettikleri ve mekâna bağlandıkları süreçlerin tümüne karşılık gelmektedir (Rioux ve ark., 2017). Mekânı kendileme, insanların mekânı kendinin kılmak, farklı bir anlatımla mekânı anlamlı bir yere dönüştürmek için bir yandan kendilerini dönüştürdükleri diğer yandan mekânı niyetli olarak kullandıkları, değiştirdikleri ya da geliştirdikleri etkileşimli bir süreçtir (Feldman ve Stall, 1994). Bu bakımdan mekânı kendilemenin gündelik yaşam açısından sonuçları olabilmektedir. Örneğin herhangi bir mekânı kendileyen bir insanın, o mekâna daha fazla önem verebileceği, dolayısıyla o mekânın korunmasına ya da geliştirilmesine dair daha fazla olumlu davranış sergileyebileceği beklenmektedir (Benages-Albert ve ark., 2015; Moser ve ark., 2002).

Moles ve Rohmer'e (1978) göre mekânı kendileme, en yalın hâliyle, iki tür ilişki biçiminde görünür olabilmektedir: Köklülük (rootedness) ve gezginlik (wandering) (akt., Vidal, Valera ve Peró, 2010). Köklülükte, insanlar, içinde bulundukları mekânlara adeta bir ağacın kökleri gibi kök salarak, yayılarak bu mekânlarla bir ilişki kurmaktadır. Tuan'a (1977) göre, köklülük, en temelde bilinç dışında gerçekleşen içsel bir deneyime işaret etmektedir. Bu deneyim, kişinin varoluşunu bir mekânın kendisi ve tarihi ile özdeşleştirerek kendini bu özdeşim ve tarihsellikle kurmasına işaret etmektedir. Ayrıca bir yerde köklere sahip olmak, o yere ilişkin manevi ve psikolojik bir bağlılık duymanın yanı sıra, dünyayı kavrarken kişiye güvenli ve sağlam bir pozisyon sağlamaktadır (Relph, 1976). Gezginlikte ise mekânlarla daha kısa süreli (geçicilik) ve daha aralıklı (kesintililik) bir ilişkilene söz konusudur. Bu deneyimde temel vurgunun "şimdi ve burada" üzerine olduğu ileri sürülebilir.

Mekânı kendileme; mekânın, yere dönüştürülmesi araçlarından biridir (Benages-Albert ve ark., 2015; Rioux ve ark., 2017). Mekânı kendileme süreci, kendilenecek mekâna yönelik kabulü ve niyetliliği gerekli kılmaktadır (Göregenli, 2021). Bu süreçte kişi ile mekân arasında kendine özgü bir ilişki kurulmaktadır. Bu ilişki çift yönlüdür: Kişi bir yandan o mekâna ilişkin yeni deneyimler ve anlamlar üretirken değişmekte, dönüşmektedir; diğer taraftan kendileme ile o mekânın farklı yönleri (örn., mekânda farklı etkinliklerle yeni yerler üretilebilir) ortaya çıkabilmektedir ve bu yönleriyle

mekân da değişmekte, dönüşmektedir (Modh, 1998). Nitekim ev içi mekânlar açısından genellikle evin “dışında” ve âtıl durumdaymış gibi algılanan çatı katları ve kilerlerin önemi, kullanım pratikleri ve kendilenmesiyle ilgili yürütülmüş klasik bir çalışma kapsamında, Fransa’daki kırsal ve kentsel çevrelerde yaşayan kimselerle 96 derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışmanın sonuçları, bu *gizli* mekânların ev içi mekânlardan hiçbir zaman kopuk olarak değerlendirilmediğini ve benliğin bir ihtiyacı olarak gizlilik (mahremiyet) deneyimine alan sağlamalarını göstermesinin yanı sıra, kendileme sonrasında bu mekânların çok daha fazla bir biçimde evin “içinde” olarak algılandığı ve bu mekânların da karakterinin dönüşebildiğini göstermektedir. Bu durum çift yönlü ilişkinin örneklerinden biri olarak kabul edilebilir (Korosec-Serfaty, 1984). Benzer şekilde, İspanya’nın Barselona metropol bölgesinde yer alan Caldes nehir kıyısının çevresine dair kendileme süreçlerinin araştırıldığı bir çalışmada, katılımcıların bu süreçleri üç aşamada deneyimledikleri görülmüştür: Birinci aşamada nehir kenarı çevresine dair bilgilerin oranın düzenli olarak kullanılmasına ve oraya dair estetik değerlendirmelerin yapılmasına yönlendirdiği gözlenmiştir. İkinci aşamada nehir kıyısı çevresinin tekrarlayan biçimlerde kullanımı ve burayla kurulan kişisel özdeşim nehirle duygusal bağlar inşa edilmesini ve bu bağların gelişimini kolaylaştırmıştır. Bu aşamada nehir kıyısı çevresine yönelik deneyimlerin ve biriken anıların rolü oldukça belirgindir. Üçüncü aşamada ise nehir kıyısı çevresine bağlanma durumunun, orayı dönüştürme ve geliştirme süreçlerine dair aktif katılıma yönlendirdiği görülmüştür (Benages-Albert ve ark., 2015).

Kişi ile mekân arasındaki kendine özgü çift yönlü bu ilişki, kendileme sürecinin dinamik doğasına işaret etmektedir. Mekânı kendilemenin bu dinamik doğası, birbiriyle diyalektik bir etkileşim içinde var olan davranışsal (mekâna yönelik eylemler, kullanım pratikleri, dönüştürme davranışları) ve sembolik (duygusal, bilişsel ve etkileşimsel süreçler) bileşenlerle meydana gelmektedir (Pol, 1996, 2002). Bir kimse için mekânın, yere dönüşmesi o mekânın kişinin bir uzantısı ya da parçası olması anlamına gelmektedir. Bu durum kişinin o mekânı kullanma pratiklerini, süresini ve etkinliklerini; mekânla kurduğu ilişkinin içeriğini çeşitlendirebileceği için zamansal deneyimi farklılaştıran bir etki yapabilecektir.

Mekânı kendileme farklı biçimlerde incelenebilmektedir. Örneğin Morval ve Judge (2000) tarafından öğrenci örnekleminde geliştirilen, Rioux (2004) tarafından Fransızca versiyonu için geçerlik çalışması yapılan Mekânı Kendileme Ölçeği, üç alt boyuttan oluşmaktadır: Çevrenin bilgisi (Fransızca [Fr]: connaissance de l'environnement), serbest dolaşım (Fr: libre circulation) ve çevrenin teşviki (uyarımı) (Fr: stimulation de l'environnement). Çevrenin bilgisi boyutu, yaşanılan çevreye ilişkin bilgi ve farkındalık düzeyini ölçen maddelerden; serbest dolaşım boyutu, içinde yer alınan çevrede herhangi bir zorluk ya da kısıtlama olmaksızın hareket edebilmeyi ölçen maddelerden; çevrenin uyarımı boyutu ise çevrenin kişinin ilgi ve motivasyonunu ne düzeyde teşvik ettiğini gösteren maddelerden oluşmaktadır. Benzer şekilde Brunson ve meslektaşları (2001), mekânı kendilemeyi fiziksel, sosyal ve alansal kendileme olarak üç bölümde ele almaktadır. Buna göre fiziksel kendileme, kendilenen mekânda fiziksel olarak bulunmaya işaret etmektedir. Sosyal kendileme, kendilenen mekândaki kimselerle kurulan selamlaşma, sohbet etme gibi bağlantılardır. Alansal kendileme ise kendilenen mekâna ilişkin sahiplik ve kontrolü gösteren eylemlerdir (örn., mekâna zarar verenlere tepki gösterme, mekândaki çöpleri toplama). Bir başka çalışmasında Rioux ve meslektaşları (2017) kendilemeyi üç boyut üzerinden ele almıştır: Rota çeşitliliği (kendilenen mekâna ilişkin rota çeşitliliği arttıkça kendileme düzeyi artmaktadır), varış yerinin çeşitliliği (kendilenen mekânın farklı yerlerine gidildikçe kendileme düzeyi artmaktadır), bilişsel ya da dilsel yetkinlik (kendilenen mekâna ilişkin rotaların tanımlanması ve doğru isimlendirilmesi arttıkça kendileme düzeyi artmaktadır). Örneklerinden de görüleceği gibi kendileme kavramı, araştırmanın amaç ve kapsamına göre farklı şekillerde kavramsallaştırılmaktadır.

Mekânlar çok farklı biçimlerde sınıflandırılabilir. Mekânların kapsamına en küçük birim olarak ev, iş yeri gibi ortamlar dâhil edilebileceği gibi, görece daha büyük birimler olarak kırsal ya da kamusal mekânlar da dâhil edilebilir. Mevcut çalışmada ele alınan mekânlar, kamusal mekânlar ile sınırlandırılmıştır. Burada diğer mekân türlerinin olası etkilerinin en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Örneğin ev mekânı, sahiplik, en çok vakit geçirilen ve temel yaşam alanı olarak başlı başına ayırıcı dinamikleri içermektedir. Aşağıda kamusal mekânların temel özelliklerine ilişkin bilgiler özetlenerek sunulmuştur.

1.5.1.1. Kamusal Mekânlar

Kamusal mekânlar tüm halkın eriştiği ortak kullanım ve katılım alanlarıdır (Altman ve Zube, 1989; Mehta, 2013) ve kamusal mekânların kullanımı ilkesel olarak herhangi bir ayırıcı özelliğe (etnisite, cinsiyet, yaş gibi) bağlı değildir (Neal, 2010). Kamusal mekânlarda farklı gruplardan insanlarla kendiliğinden karşılaşılabilir. Bu kendiliğindenlik, ev gibi özel mekânlarda olduğundan farklı olarak, kamusal mekânlardaki yakın sosyal ilişkilerin daha az kontrol ve yapılandırma içerdiğine işaret etmektedir. Bu durum, kamusal mekânları kendileme süreçlerinin daha farklı biçimlerde gerçekleşebileceğini düşündürmektedir.

Kamusal mekânlar çeşitli gereksinimlerin farklı faaliyet ve rutinlerle karşılanabildiği (örn., yürüyüş yapma, sohbet etme, yemek yeme, alışveriş yapma), aynı zamanda olağan dışı durumların (örn., olaylar) ortaya çıkabildiği ortamlardır. Hatta bu davranışlar, gün içi zamansal bölümlere (sabah, öğleden sonra, akşam gibi), haftanın günlerine (hafta içi, hafta sonu) ve mevsimlere göre değişiklik gösterebilir. Söz gelimi mesai saatleri usulüne göre ya da hafta içi yoğun çalışan kimseler için kamusal mekânların kullanım sıklığı, hafta sonları daha fazla olabilir. Keza kış mevsiminin daha uzun ve sert geçtiği kentlerde (örn., Van) kamusal mekânlar hem kullanma sıklığı hem de faaliyet çeşitliliği açısından ilkbahar ve yaz mevsimlerinde daha fazla kullanılıyor olabilir. Bu gibi özellikleriyle, kamusal mekânlardaki davranışlar oldukça çeşitlidir. Bu çeşitliliğin kamusal mekânlarla kurulan kendileme ilişkisini karmaşık hâle getirebileceği düşünülmektedir.

Mekânlar, sosyal ilişkileri kolaylaştırması (sosyopet mekânlar) ve zorlaştırması (sosyofuj mekânlar) bakımından ele alınabilmektedir (Osmond, 1959, Sommer, 1969). Sosyopet mekânlar, yüz yüze etkileşimi kolaylaştıran ve genellikle dairesel, spiral tasarımlı mekânlardır. Örneğin öğrencilerin birbirlerinin yüzlerini görebilecekleri şekilde sınıftaki sıraları *U* biçiminde tasarlamak, sınıfı sosyopet bir mekân hâline dönüştürmektir. Diğer yandan sosyofuj mekânlar, sosyalliği iten ve genellikle hiyerarşi duygusunu öne çıkaran mekânlardır. Örneğin sınıfların yaygın bilinen mekânsal hâlleri, öğrencilerin sadece birbirlerinin enselerini ve statü olarak daha üstte konumla-

nan öğretmeninin yüzünü görebilecekleri biçimde arka arkaya dizilmiş sıra sistemi, sosyofuj mekânlara örnek olarak verilebilir. Kamusal mekânların hem insanları bir araya getirme hem de birbirinden ayırma özelliklerini aynı anda barındırabilen *olanaklı* alanlar oldukları düşünüldüğünde, bu mekânların sosyal ilişki türlerini farklı düzeylerde ortaya çıkarabileceği ileri sürülebilir. Ayrıca bir mekânı kendilemede, o mekândaki sosyal ve kişiler arası ilişkilerle ilgili bağlantıların etkin bir rolde olduğu bilinmektedir (Moser ve ark., 2002). Bu açıdan, kamusal mekânların sosyallikle ilgili kendine özgü bu *olanaklı* durumlarının, kamusal mekânları kendilemede farklı süreçlere ve sonuçlara neden olabileceğini düşündürmektedir.

Mekânlar, kişi için psikolojik merkeziliği (önemi) ve kullanım süresi bakımından değerlendirildiğinde, birincil alanlar, ikincil alanlar ve kamusal alanlar olarak sınıflandırılabilir (Altman, 1975): *Birincil alanlar*, rıza gösterilmeden dâhil olduğunda büyük bir tepki ile karşılaşılabilen ve en uzun süre kullanılan kalıcı alanlardır (örn., evler, yatak odaları). *İkincil alanlar*, kişi için birincil mekânlardan daha az öneme sahip ve daha kısa sürelerde ancak bir miktar düzenli kullanıma dayalı alanlardır (örn., sürekli gidilen kafe, mahalle parkı). İkincil alanları (düzenli) kullananlar, bu alanlar üzerinde bir miktar kontrole de sahiptirler. Birincil alanlarda yüz yüze yakın ilişkiler, ikincil mekânlarda göreceli olarak daha mesafeli ilişkiler söz konusudur. *Kamusal alanlar* ise daha çok sosyal kurallarca (örn., başkalarıyla belirli bir mesafeden konuşma gibi) idare edilen, kişi için yeterince psikolojik merkeziliği olmayan ve ikincil alanlara kıyasla çok daha kısa sürelerde kullanılabilen alanlardır (örn., sokaktaki banklar, otobüsteki koltuklar). “*İlk gelen önceliği alır.*” esasına dayalı bu alanlar, sahiplenmeye, kontrole ve özel kullanıma uygun yerler olmaması bakımından kendiliğindenliğe dayalı deneyimlere oldukça açıktır. Son iki alan türü kamusal mekânlar tanımı altında toplanabilir (Francis, 1989; Göregenli, 2021).

Kamusal mekânlar, tüm halkın ortak kullanım alanları olmasının ve sosyal kurallara göre sürdürülmesinin yanı sıra, devletin ve onun bileşenlerinin resmi kurallarına göre de oluşturulup biçimlendirilmektedir (İlkay, 2016). Bu bakımdan kamusal

mekânlar, özel mekânlara (ev gibi) kıyasla, hem daha fazla sayıdaki ve farklı özelliklerdeki insanların ortak kullanım alanları oldukları hem de devletin sahipliğinde oldukları için bireysel kontrol ve dönüştürmeye daha az elverişlidir.

Yukarıda sıralanan özellikleriyle kamusal mekânlar, zamansal deneyimlerin, sosyal ilişkilerin ve mekânsal özelliklerin iç içe geçtiği zengin karşılaşma alanlarıdır. Diğer bir deyişle kamusal mekânlar, zamansal, sosyal ve mekânsal etkileşim çeşitliliğini mümkün kılabilir ve artırabilir. Bu yönüyle kamusal mekânların hem kendileme süreçlerine kendine has nitelikler katabileceği, hem de TY'nin temel varsayımlarını (örn., psikolojik süreçler, diğer insanlar, mekân ve zamanın bütünleşikliği varsayımı) ele alabilmek için oldukça elverişli mekânlar oldukları düşünülmektedir.

Her ne kadar yukarıda ifade edildiği şekliyle kamusal mekânlarda bir davranış çeşitliliğinden söz edilebilirse de bu durum daha farklı niteliklerde ve görünümelerde davranışların aynı mekânsal düzende sergilenebilmesiyle ilgilidir. Ancak kamusal mekânlar, işlevleri bakımından ele alındığında daha kesin ve yapılandırılmış mekânlardır. Bu durum açık kamusal mekânların bireysel kontrol ve dönüştürmeye yeterince elverişli olmadığını bir kez daha göstermektedir. Bu bakımdan denilebilir ki esnek, geçirgen mekânlar (örn., özel mekânlar) kendileme süreçleri için daha elverişlidir. Bu durum, kendileme sürecinde mekânın aktif bir rolde olduğunu, diğer bir deyişle mekânın fiziksel yapısının kendileme süreçlerini doğrudan etkileyebildiğini vurgulaması bakımından oldukça önemlidir. Bu açıklamaya paralel olarak kamusal mekânlardaki dönüştürme görece kısa süreli ve geçicidir (Valera ve Vidal, 2017). Ancak burada, insanın kendileme özelindeki mekânsal davranışının mekân ve insandan kaynaklanan değişkenlerin karşılıklı etkileşimine dayandığı açıkça vurgulanmalıdır. Buradaki odak nokta, mekânın insan üzerindeki etkisinden hareketle olguyu anlamak değildir. Bu yüzden mekânı kendileme süreçlerinde, bu aktif iki aktörden (insan ve mekân) kaynaklanan değişkenler dikkatle incelenebilmelidir.

1.5.2. Zamanı Kendileme

Zamanı kendileme, bu tez çalışması kapsamında ileri sürülen ve çerçevesi çizilen bir kavramdır. En yalın tanımıyla zamanı kendileme, kişinin zamanın bir bölümü

ile ilişki kurması ve kendisine ayırması yoluyla bu zaman bölümünü psikolojik olarak kendisinin kılması süreci olarak tarif edilebilir. Zamanı kendileme, deneyimlenen ya da deneyimlenmiş zamanın belirli bir bölümüyle özdeşim kurularak özel-biricik anlamların inşa edildiği, tatmin edici ve genellikle olumlu duyguların hissedildiği, sahip- lenilen, kontrol edilebilen ve hem zamanı kendileyen kimsenin hem de kendilenen zaman diliminin karşılıklı olarak dönüştürülebildiği bir süreç olarak tarif edilebilir. Zamanı kendilemeye ilişkin bu erken tarifler, zamanı kendilemenin kişinin kendisine ayırdığı ya da kendisinden bir parça olarak gördüğü zaman dilimleriyle kurduğu ilişkinin bir türü olduğuna işaret etmektedir.

Zamanı kendileme sürecinin varoluşsal ve sosyal-psikolojik bir ihtiyaçtan köken aldığı düşünülmektedir. Zaman (mekân ile) insanın iki önemli varoluş boyutundan birisi olarak değerlendirdiğinde, bu boyut bir taraftan bütünüyle kontrol edilemez ve akışkan bir niteliği; diğer taraftan seçim yapabilmeyi mümkün kılan varoluş olanaklarını barındırmaktadır. Varoluşsal özellikleriyle zaman, belirsizlik ve tekinsizlik hislerinin eşlik ettiği varoluşsal kaygıları görünür kılan fenomenolojik bir *şeydir* (Heidegger, 1927/2020). Zamanı kendileme; zamana ilişkin belirsizliği belirli kılma, tekinsizliği bilindik ve aşına kılma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle zamanı kendileme, zamanın akıntısına kapılmayı engelleyen bir tür çıpa işlevi taşıyabilmektedir.

Diğer taraftan zaman, günümüz sosyal ve ekonomik ilişkileriyle kurulan gündelik yaşamlarımızda çoğunlukla kontrol edilmesi ve etkin kullanılması gerekli görülen sınırlı ve değerli bir kaynak olarak anlaşılabilmektedir (Bilgin, 2013). “Vakit nakittir” metaforuyla özetlenebilecek bu yaklaşım, zamanın yönetilmesi gerekliliğini bir değer olarak öne çıkarmaktadır (Michon, 1990). Zamanın daha fazla üretimi ve dolaşısıyla *verimliliği* kolaylaştıracak şekilde kavramsallaştırıldığı günümüz modern toplumlarındaki bireyler, artan zaman baskıları ve tekdüze yaşam koşullarında kendilerinin kıldıkları zamanlara ihtiyaç duyabilmektedirler. Bu tür zaman dilimleri, bireylerin, kendi olarak var olabildiği, kendilerini yenileyebildikleri ve üretebildikleri, potansiyelleriyle karşılaşabildikleri ve kendilerini dönüştürebildikleri zamanlar olarak tarif edilebilir. Keza, mekânı kendileme bölümünde de ifade edilene benzer biçimde, bireyin zamanı kendileme davranışının, bu dünyadaki *zamanını* diğerlerinden ayırarak

kendi benliğini hissetme, hissettirme ihtiyacıyla ilişki olabileceği düşünülmektedir (bkz., Göregenli, 2021; Korosec-Serfaty, 1985).

Zaman, mekân gibi somut ve sınırları kolayca fark edilebilen bir şey olmadığı için zamanı kendileme, daha çok deneyimlenen zamanın belirli bölümünü kendinin kılma biçiminde görünür olabilmektedir. “Zamanın belirli bölümü” tanımlamasının ise gün, ay, yıl gibi tekrarlayan zamansal birimlerin belirli kısımlarını ve üç zaman bölgesini (geçmiş, şimdi ve gelecek) ya da bu zaman bölgelerinin belirli dönemlerini (çocukluk dönemi, üniversite yılları gibi) kapsadığı varsayılmaktadır. Buna göre bu çalışma kapsamında zamanı kendilemenin iki boyutta incelenmesi planlanmaktadır: Tekrarlayan zamansal birimler ve zaman bölgeleri. Tekrarlayan zamansal birimler boyutunda asıl odaklanılan kısım, daha çok *şimdinin* tamamı ya da bir bölümü iken; zaman bölgeleri boyutunda daha çok *geçmişin* tamamı ya da bir bölümüdür. Zamanı kendileme, daha çok deneyimlenmiş ya da deneyimlenen zamanla diğer bir deyişle “verili ve bilinen zamanla” ilgili görünmektedir. Bu doğrultuda deneyimlenen (deneyimlenmekte olan) kendilenen zaman, tekrarlayan zamansal birimler kapsamında; deneyimlenmiş kendilenen zaman ise zaman bölgeleri kapsamında kavramsallaştırılmıştır. Ancak *gelecek*, bu yaklaşımda önemsiz değildir; çünkü kendilenen zaman diliminin etkileri geleceğe uzanmaktadır, bu yönüyle kendilenen zaman dilimi gelecek ile de yakından ilişkili görünmektedir.

İnsanların mekânı ve zamanı kendileme süreçleri onların zamansal deneyimlerini etkileyebilmektedir. Kendileme süreçlerinin ve zamansal deneyimin öznelliği, iç içe geçmiş bu süreçleri karmaşık hâle getirmektedir.

Aşağıda bu çalışmada kullanılan kavramların *operasyonel tanımları* (Bundan sonra “kavramsal harita” olarak anılacaktır.) ve bu tanımlamalara bağlı olarak mekânı ve zamanı kendileme süreçlerine dair geliştirilen iki modelin şematik gösterimi sunulmaktadır.

1.6. Kavramsal Harita ve Kavramsal Modeller

Kavramsal Harita

Kavramsal harita bölümünde, zamansal deneyim, mekânı kendileme ve zamanı kendileme kavramlarının bu çalışma kapsamında nasıl ele alındığı açıklanmaktadır.

Bu çalışmada zamansal deneyim insanın zamanla kurduğu ilişkinin özellikleri, diğer insanlar, zaman ve mekânın oluşturduğu bütünleştirici bir “görünüş” olarak ele alınmaktadır. Zamansal deneyim, bu çalışma kapsamında *hız* (zamanın algılanan geçiş hızı) üzerinden incelenmektedir. Hız parametresiyle olaylar, faaliyetler ve rutinlerin ne kadar *yavaş*, *olağan hızla* ya da *hızlı* geçtiğine ilişkin algıların ve değerlendirmelerin ortaya çıkarılması mümkün olacaktır.

Hız; analiz birimi olarak seçilen olaylar, faaliyetler ve rutinlerin zamansal görünüşlerini açığa çıkarmak konusunda diğer zamansal görünüşlere göre daha işlevsel görünmektedir. Örneğin olayların, faaliyetlerin ve rutinlerin devamlılığı ya da ritmi hakkında görüşme yapmak, bu durumların hızları hakkında görüşme yapmaya nazaran daha zor görünmektedir. Çünkü devamlılık ya da ritim gibi zamansal görünüşler hıza kıyasla daha kavramsal (soyut) bir içeriktedir ve örneğin araştırmacı için bir olayın devamlılığı ya da ritmine ilişkin kanaatlerin ancak görüşme bitiminde kapsamlı olarak anlaşılabilceği düşünülmektedir.

Mekânı kendileme bölümünde de tarif edildiği üzere, kendileme, araştırmanın amaç ve kapsamına göre farklı şekillerde kavramsallaştırılabilmektedir. Bu çalışmada ise mekânı kendileme; a) özdeşim, b) anlam, c) duygu, ç) sahiplenme, d) tanıdıklık, e) kullanım özellikleri, f) dönüştürücülük, g) yönelim, h) mekânın ritmi, ı) sosyallik ve i) ortam boyutlarıyla incelenmektedir. Bu boyutlar, kendileme kavramının kavramsal tanımına (Korosec-Serfaty, 1976, 1984, 1985) ve bu kavramla ilgili bazı görgül çalışmaların (örn., Brunson ve ark., 2001; Morval ve Judge, 2000; Rioux, 2004; Rioux ve ark., 2017) kavramı ele biçimlerine dayanarak hazırlanmıştır.

a) *Özdeşim Boyutu*: Kendilenen mekânla kurulan benimseme ve aitlik ilişkisini göstermektedir. Kendilenen mekâna dair “Burası kendimden bir parçadır.” ya da

“Kendimi buraya bağı / ait hissediyorum.” gibi ifadeler yüksek özdeşime işaret etmektedir.

b) *Anlam Boyutu*: Kendilenen mekânın kişide uyandırdığı köklü anlamlardır. Kendilenen mekâna dair “Burası benim için (çok) özel bir mekândır.” gibi ifadeler özel-biricik anlamlılığa işaret etmektedir.

c) *Duygu Boyutu*: Kendilenen mekânın kişide uyandırdığı tatmin edici ve genellikle olumlu duygulardır. Kendilenen mekâna dair “güvenli,” “keyifli,” “rahatlatıcı” gibi ifadeler tatmin edici ve olumlu duygular olarak; “tedirgin,” “can sıkıntısı,” “gergin” gibi ifadeler ise olumsuz duygular olarak sınıflandırılmıştır.

ç) *Sahiplenme Boyutu*: Kendilenen mekâna dair bilişsel hakimiyeti (yetkinliği), sahipliği ve kontrolü içeren somut nesne, işaretler ya da ifadelerdir. Kendilenen mekâna dair “Birisi buraya zarar verirse hiç çekinmeden müdahale ederim.” “Bu mekândayken kontrol sanki bütünüyle bende gibidir.” ya da “Burada A, B, C mekânları yer alır.” gibi ifadeler yüksek sahiplenme duygusuna işaret etmektedir.

d) *Tanıdıklık Boyutu*: Kendilenen mekâna ne düzeyde aşina olunduğunu gösteren ifadelerdir. Kendilenen mekâna dair “Buraya çok aşinayımdır.”, “Buraya çok alışığım.” ya da “Burayı avcumun içi gibi bilirim.” gibi ifadeler tanıdıklık boyutunun yüksek olduğu şeklinde kabul edilmiştir.

e) *Kullanım Özellikleri Boyutu*: Kendilenen mekânın kullanım süresi (örn., “Burayı 18 yıldır kullanıyorum.”), sıklığı (örn., “İki günde bir buraya gelirim.”), zamanları (örn., “Burayı bahar aylarında daha çok kullanırım.”) ve gerekçeleri (örn., “Burada alışveriş yaparım, arkadaşlarımla buluşurum.”) gibi fiziksel kullanım pratiklerine dair ifadeler bu boyut altında toplanmıştır.

f) *Dönüştürücülük Boyutu*: Kendilenen mekânın kişinin kendisinde ve mekânda yaptığı farklılaştırıcı etkilerdir. Bu etkiler, duygusal (örn., “Buradayken kendimi yeniliyorum.”) ve davranışsal (örn., “Burada davranışlarım bile yavaşlıyor.”) ola-

bileceği gibi, kendilenen mekânı iradi olarak değiştirebilmeyi de kapsamaktadır. Ancak açık kamusal mekânlar, herkese ait olduğu için bu mekânları dönüştürebilmekte sınırlılık söz konusudur.

g) Yönelim Boyutu: Kendilenen mekânla kurulan ilişkinin temel kaynağına işaret etmektedir. Bu kaynak, işlevsel-ihtiyaca dayalı yönelim ya da duygusal-anlamsal yönelim olmak üzere iki alt boyutta değerlendirilmiştir.

h) Mekânın Ritmi Boyutu: Bu boyut kendilenen mekândaki uyaran karmaşıklığı ve aktivite çeşitliliği ile meydana gelen mekânın ritmine işaret etmektedir. Yukarı yönlü sürüklenme ve aşağı yönlü sürüklenme olarak iki alt boyuttan meydana gelmektedir. Yukarı yönlü sürüklenme, kendilenen mekândaki uyaran karmaşıklığı ve aktivite çeşitliliği görece olarak yüksek olduğunda kişinin kendi ritminin mekânın bu yüksek ritmine doğru kayması iken; aşağı yönlü sürüklenme, mekânda uyaran karmaşıklığı ve aktivite çeşitliliği görece olarak düşük olduğunda, kişinin ritminin mekânın bu düşük ritmine doğru kaymasıdır.

ı) Sosyallik Boyutu: Kendilenen mekânın sıklıkla kimlerle (örn., tek başına, arkadaşlarla) geçirildiği ile ilgilidir. Bu boyut kapsamında, tek başınalığı gösteren ifadeler “azalan sosyallik,” arkadaşlar, aile gibi diğer insanları gösteren ifadeler “artan sosyallik” olarak değerlendirilmiştir.

i) Ortam Boyutu: Araştırmada incelenen Van ili merkezi açık kamusal mekânlarıdır. Bunlar Cumhuriyet Caddesi, 2 Nisan Bulvarı, Kazım Karabekir Bulvarı (Maraş Caddesi), Sıhke Caddesi, Beşyol Meydanı ve İskele Caddesi’dir. Bu mekânlar “Araştırmada Temel Alınan Mekânlar” alt başlığında açıklanmıştır.

Zamanı kendilemeye gelindiğinde, bu araştırma kapsamında tekrarlayan zamansal birimler (saat, gün, hafta, yıl gibi) ve zaman bölgeleri (geçmiş, şimdi ve gelecek) boyutlarında, bu zaman dilimlerine ilişkin kendileme süreçleri a) özdeşim, b) anlam, c) duygu, ç) sahiplenme, d) dönüştürücülük, e) yönelim ve pratikler boyutu, f) sosyallik ve g) ortam alt boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu boyutlar, mekânı kendileme ile

ilgili kavramsal haritanın zamanı kendileme kavramına uyarlanmasıyla oluşturulmuştur.

a) *Özdeşim Boyutu*: Kendilenen zamanla kurulan benimseme ve aitlik ilişkisini göstermektedir. Kendilenen zamana dair “Bu zamanlar kendimden bir parçadır.”, “Kendimi bu zaman dilimine bağlı hissediyorum.” ya da “Bu zamanları kendime ait hissediyorum.” gibi ifadeler yüksek özdeşime işaret etmektedir.

b) *Anlam Boyutu*: Kendilenen zamanın kişide uyandırdığı köklü anlamlardır. Kendilenen zamana dair “Bu zaman dilimi benim için (çok) özeldir.” “Kendim olduğum zamandır.” gibi ifadeler özel-biricik anlamlılığa işaret etmektedir.

c) *Duygu Boyutu*: Kendilenen zamanın kişide uyandırdığı tatmin edici ve genellikle olumlu duygulardır. Kendilenen zamana dair “güvenli,” “keyifli,” “rahatlatıcı” gibi ifadeler tatmin edici ve olumlu duygular olarak; “tedirgin,” “can sıkıntısı,” “gergin” gibi ifadeler ise olumsuz duygular olarak sınıflandırılmıştır.

ç) *Sahiplenme Boyutu*: Kendilenen zaman dilimine dair sahiplik ve kontrolü içeren somut nesne, işaretler ya da ifadelerdir. Kendilenen zamana dair “Benim zamanım.” “Olmazsa olmazımdır.” gibi ifadeler yüksek sahiplenme duygusuna işaret etmektedir.

d) *Dönüştürücülük Boyutu*: Kendilenen zaman diliminin kişinin kendisinde ve zaman diliminde yaptığı farklılaştırıcı etkilerdir. Bu etkiler, duygusal (örn., Bu zamanlarda adeta kendimi yeniliyorum.”) ve davranışsal (örn., “Bu zaman dilimlerinde davranışlarım bile yavaşlıyor.”) olabileceği gibi, kendilenen zaman dilimini iradi olarak değiştirebilmeyi de kapsamaktadır. Kendilenen zaman diliminin dönüştürülmesi, onun içerik ve kapsamında değişiklikler yapılmasıyla ilgilidir. Örneğin bir kimsenin kendilediği zaman dilimi, sabahın erken saatlerini kapsıyorsa, bu zaman diliminin başlangıç ve bitiş anlarının daha geriye ya da ileriye çekilmesi, kendilenen zaman diliminin dönüştürülmesi anlamına gelmektedir.

e) *Yönelim ve Pratikler Boyutu*: Kendilenen zamanla kurulan ilişkinin temel kaynağına işaret etmektedir. Bu kaynak, görev yönelimi ve pratikleri, haz / keyif yönelimi ve pratikleri, kontrol yönelimi ve pratikleri ve esneklik yönelimi ve pratikleri olmak üzere dört alt boyutta değerlendirilmiştir. Görev yönelimi ve pratikleri, zamanı bir sermaye olarak gören ve buna uygun olarak zamanı etkin biçimde değerlendirmeyi bir görev olarak üstlenmekle ilgilidir. Haz / keyif yönelimi ve pratikleri, zamanı keyif ve mutluluk deneyimini ortaya çıkaran bir kaynak olarak değerlendirmeyle ve bu bakış açısına uygun yaşamayla ilgilidir. Kontrol yönelimi ve pratikleri, zamanı kontrol etmek için onu etkin kullanma gerekliliğine inanma ile bu bakış açısına uygun biçimde davranmakla (planlama yapma, dakik davranma gibi) ilgilidir. Esneklik yönelimi ve pratikleri, zamanı her bağlamdaki akışıyla uyum gösterecek biçimde karşılamak ve yaşamakla ilgilidir.

f) *Sosyallik Boyutu*: Kendilenen zaman diliminin sıklıkla kimlerle (örn., tek başına, arkadaşlarla) geçirildiği ile ilgilidir. Bu boyut kapsamında, tek başınalığı gösteren ifadeler “azalan sosyallik,” arkadaşlar, aile gibi diğer insanları gösteren ifadeler ise “artan sosyallik” olarak değerlendirilmiştir.

g) *Ortam Boyutu*: Kendilenen zaman diliminin sıklıkla fiziksel olarak nerelerde (örn., ev ortamı, doğal ortamlar, iş yeri ortamı) geçirildiği ve bu ortamların kişi tarafından nasıl algılandığı ile ilgilidir.

Kavramsal Modeller

Kavramsal modeller bölümünde ise zamansal deneyimin, zamanı ve mekânı kendileme süreçleri açısından nasıl ele alındığını gösteren iki ayrı model ve bu modellere dair açıklamalar yer almaktadır. Bu modeller, Werner, Altman ve Oxley’nin (1985, s. 2) evin zamansal yanları ile ilgili yaptıkları klasik çalışmalarında sundukları modele referansla hazırlanmıştır (bkz., Şekil 2 ve Şekil 3).

Hem mekândaki hem de zamandaki transaksyonel süreçler, en temelde eylem (olaylar, faaliyetler, rutinler) ve anlam (önem verme, değerlendirmeler, duygusal yan-

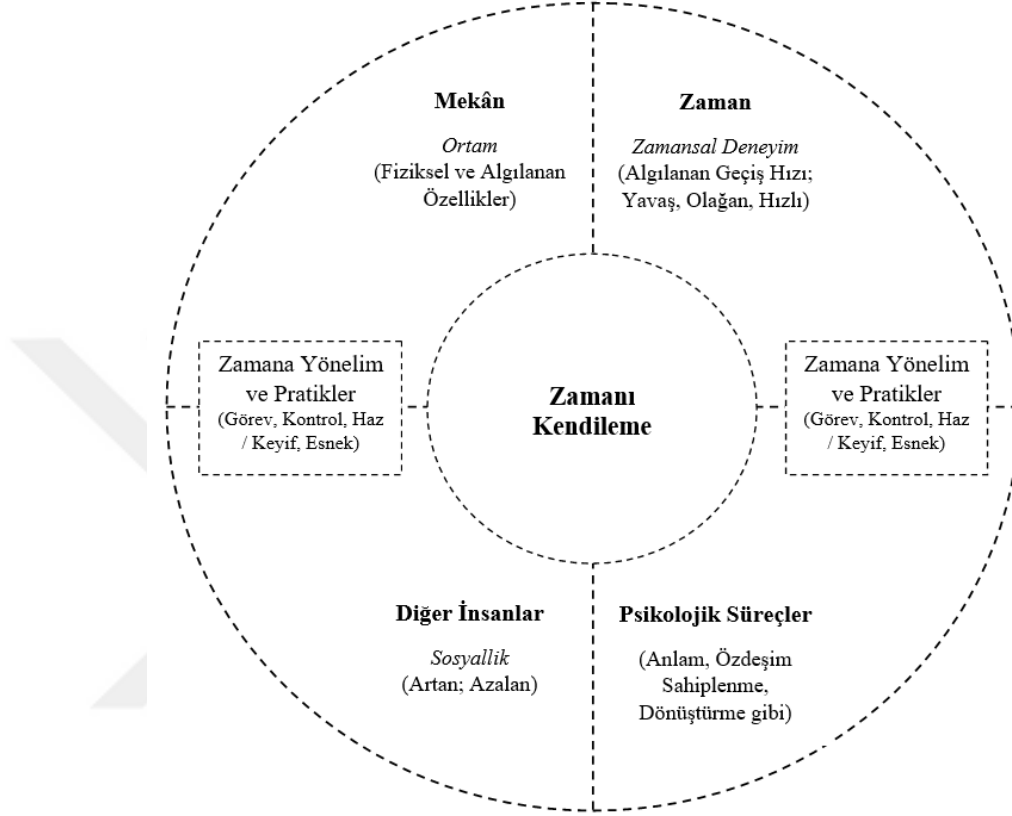
lar gibi) düzeylerinde gerçekleşmektedir (Werner ve ark., 1985). Aşağıda sunulan modellerde “diğer insanlar” sosyallik düzeyine (artan-azalan); “ortam” mekânın özelliklerine (fiziksel-algılanan); “zamansal deneyim” zamanın algılanan geçiş hızına (yavaş, olağan, hızlı) işaret edecek biçimde kavramsallaştırılmıştır. Mekânı kendileme modelinde yer alan “kullanım özellikleri” tanımlaması, mekâna ilişkin eylemlere (mekânı kullanım süresi, sıklığı, zamanı, gerekçesi, vasıtası gibi); zamanı kendileme modelinde yer alan “yönelim ve pratikler” tanımlaması ise zamanla kurulan ilişkinin temel kaynaklarına ve davranışlarına işaret etmektedir. Bu kaynaklarla ilgili detaylı özellikler analiz sonuçları ve tartışma bölümünde açıklanmıştır.

Şekil 2. Mekânı kendilemeye ilişkin kavramsal model

Bu modellerde TY’nin dört görünüşü olan diğer insanlar, psikolojik süreçler, mekân ve zaman, açıklama kolaylığı sağlaması için ayrı olarak gösterilmiştir. TY’nin ayrıntılı olarak açıklandığı bölümde de ifade edildiği gibi, bu dört görünüş arasında iç içe geçmiş bir bütünlük söz konusudur. Modellerdeki kesikli çizgiler bu bütünlüğü tarif etmektedir. Modellerin içindeki çemberde belirtilen “kendileme süreci”nin

bu dört görünüşü kapsadığını ve bütünlükliliği temsil ettiği önemle vurgulanmalıdır.

Şekil 3. Zamanı kendilemeye ilişkin kavramsal model

1.7. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada yukarıda sunulan kavramsal harita ve model çerçevesinde, zamansal deneyimin, zamanı ve mekânı kendileme süreçlerinden hareketle incelenmesi hedeflenmektedir. Bu amaç, aşağıda özelleştirilen sorular eşliğinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

- 1- Zamanı kendileme süreci nasıl gerçekleşmektedir?
 - a. Zamanı kendilemenin boyutları nelerdir?
 - b. Zamana ilişkin yönelim ve pratiklerin örüntüleri nelerdir?
- 2- Zamanı kendileme (sürecindeki farklılıklar) ile zamansal deneyim arasındaki ilişkiler nasıldır?
- 3- Mekânı kendileme süreci nasıl gerçekleşmektedir?

- a. Mekânı kendilemenin boyutları nelerdir?
 - b. Mekân kullanım örüntüleri nelerdir?
- 4- Mekânı kendileme (sürecindeki farklılıklar) ile zamansal deneyim arasındaki ilişkiler nasıldır?

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini Van ili kent merkezinde ikamet etmekte olan toplam 15 katılımcı (Kadın = 7; Erkek = 8) oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir düzeyi, kentte ikamet ettikleri bölge ve çalışma durumu gibi özellikleri görece dengelenmiştir. Buna göre katılımcıların, cinsiyet ve medeni durum oranları gözetilerek yetişkin yaş grubundaki, orta gelir düzeyindeki, kent merkezine yakın yerde ikamet eden ve çalışan kimselerden olmasına dikkat edilmiştir. Katılımcılar yaşadıkları kentin kamusal mekânlarını farklı amaçlarla ve belirli sıklıklarla kullanan kişilerdir. Ayrıca zamansal deneyimi etkileyebileceği gerekçesiyle uyuşturucu madde kullanan ya da herhangi bir psikotik bozukluk tanısı almış (veyahut da uzun süreli psikiyatrik ilaç kullanan) katılımcılar çalışmaya dâhil edilmemiştir (Ueda ve ark., 2018; Wittmann ve ark., 2007). Araştırmacı, katılımcılara sosyal ağında yer alan kimselerin önerileri ile katılımcıların önerileri aracılığıyla ulaşmıştır. Katılımcı adayları ile gerçekleştirilen ön görüşmelerde yukarıda sıralanan özelliklerin sağlanıp sağlanmadığı teyit edilmiştir. Bu özelliklere göre katılımcılara ölçüt (kriter) örnekleme ve kartopu örnekleme teknikleri ile ulaşılmıştır (Baltacı, 2018; Miles ve Huberman, 1994). Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı No	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Düzeyi	Yaptığı İş	Çalışma Türü	Meslek	Aylık Gelir Durumu	Gelir Algısı	En Uzun Yaşanan Yerleşim Birimi	Vanlı mı?	Van'da Kaç Yıldır Yaşıyor?
1	37	Erkek	Evli	Lisansüstü Mezunu	Memur	Tam zamanlı	Öğretmen	11.000 TL	Ortalama üzeri	Şehir	Evet	35
2	41	Erkek	Evli	Lisans Mezunu	Öğretmen	Tam zamanlı	Öğretmen	5.000 TL	Ortalama	Şehir	Evet	36
3	43	Erkek	Evli	Lisansüstü Mezunu	Gıda Mühendisi	Tam zamanlı	Gıda Mühendisi	10.000 TL	Ortalama üzeri	Şehir	Evet	41
4	37	Kadın	Bekâr	Lisans Mezunu	Psikolog	Tam zamanlı	Psikolog	6.000 TL	Ortalama altı	İlçe	Hayır	5
5	37	Erkek	Evli	Lisansüstü Mezunu	İş Danışmanı	Tam zamanlı	Öğretmen	5.000 TL	Ortalama	Köy	Evet	32
6	42	Kadın	Bekâr	Ön Lisans Mezunu	Tıbbi Sekreter	Tam zamanlı	Laborant	4.000 TL	Ortalama üzeri	Şehir	Evet	30
7	44	Kadın	Evli	Lisans Mezunu	Finans Müdürü	Tam zamanlı	Muhasebeci	4.500 TL	Ortalama	Şehir	Evet	44
8	37	Kadın	Bekâr	Lisans Mezunu	Hemşire	Tam zamanlı	Hemşire	6.000 TL	Ortalama	Şehir	Evet	25
9	46	Erkek	Evli	Ortaokul Mezunu	Esnaf	Tam zamanlı	Esnaf	15.000 TL	Ortalama üzeri	Şehir	Evet	46
10	33	Erkek	Evli	Lisans Mezunu	Ziraat Mühendisi	Tam zamanlı	İktisatçı	10.000 TL	Ortalama üzeri	Şehir	Evet	33
11	35	Kadın	Bekâr	Lisansüstü Mezunu	Proje Koordinatörü	Tam zamanlı	Sosyolog	5.000 TL	Ortalama üzeri	Şehir	Evet	32
12	38	Kadın	Bekâr	Lisansüstü Mezunu	Akademik Personel	Tam zamanlı	Sanat Tarihçisi	8.000 TL	Ortalama üzeri	Şehir	Hayır	7
13	35	Kadın	Bekâr	Lisans Mezunu	Gençlik Lideri	Tam zamanlı	Resim Öğretmeni	3.500 TL	Ortalama altı	Şehir	Evet	20

Katılımcı No	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Düzeyi	Yaptığı İş	Çalışma Türü	Meslek	Aylık Gelir Durumu	Gelir Algısı	En Uzun Yaşanan Yerleşim Birimi	Vanlı mı?	Van'da Kaç Yıldır Yaşıyor?
14	43	Erkek	Evli	Lise Mezunu	Esnaf	Tam zamanlı	Esnaf	15.000 TL	Ortalama üzeri	Şehir	Evet	43
15	40	Erkek	Bekâr	Lisans Mezunu	Memur	Tam zamanlı	Öğretmen	5.000 TL	Ortalama	Şehir	Evet	20

2.2. Soru Formları

Kişisel Bilgi Formu: Bu formda katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, kentteki yaşam süresi, çalışma durumu ve sosyo-ekonomik düzeyleri gibi bilgilerini öğrenmek üzere oluşturulan sorular yer almaktadır (bkz., Ek 1).

Zamanı Kendileme Düzeyini Değerlendirme Formu: Bu formda katılımcıların zamanı kendileme süreçlerini ve düzeylerini anlamak üzere bir araya getirilen açık uçlu sorular (örn., “Sıradan bir günün -haftanın, ayın ya da yılın- tümünü düşündüğünüzde kendinize vakit ayırdığınız, size ait zaman dilimleri var mı?”, “Varsa bu zaman dilimlerinden bahseder misiniz?” “Bu zaman dilimi, sizin için özel / anlamlı mıdır?”) yer almaktadır. Ayrıca bu formda katılımcıların zamana ilişkin genel anlayışlarını ve kullanım pratiklerini anlamak üzere açık uçlu sorular (örn., “Zamanı planlar mısınız?” “Zaman sizin kontrolünüzde gibi gelir mi?”) ile kendilerinin ve başkalarının zaman kullanımlarındaki dakikliğe verdikleri önemi anlamak için 1 ile 7 arasında derecelendirilmiş (1 = Hiç önemli değil; 7 = Çok önemli) iki soru yer almaktadır (bkz., Ek 2).

Zamansal Deneyime İlişkin Yarı-Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Soruları (Zamanı Kendileme Formu): Bu formda kendilenen zaman birimlerine ilişkin zamansal deneyimleri anlamak üzere bir araya getirilen açık uçlu sorular (örn., “Sözünü ettiğiniz zaman diliminde zamanın yavaş geçtiğini düşündüğünüz ya da hissettiğiniz anlar yaşadınız mı?” “Yanıtınız ‘evet’ ise bu anların kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?”) yer almaktadır (bkz., Ek 3).

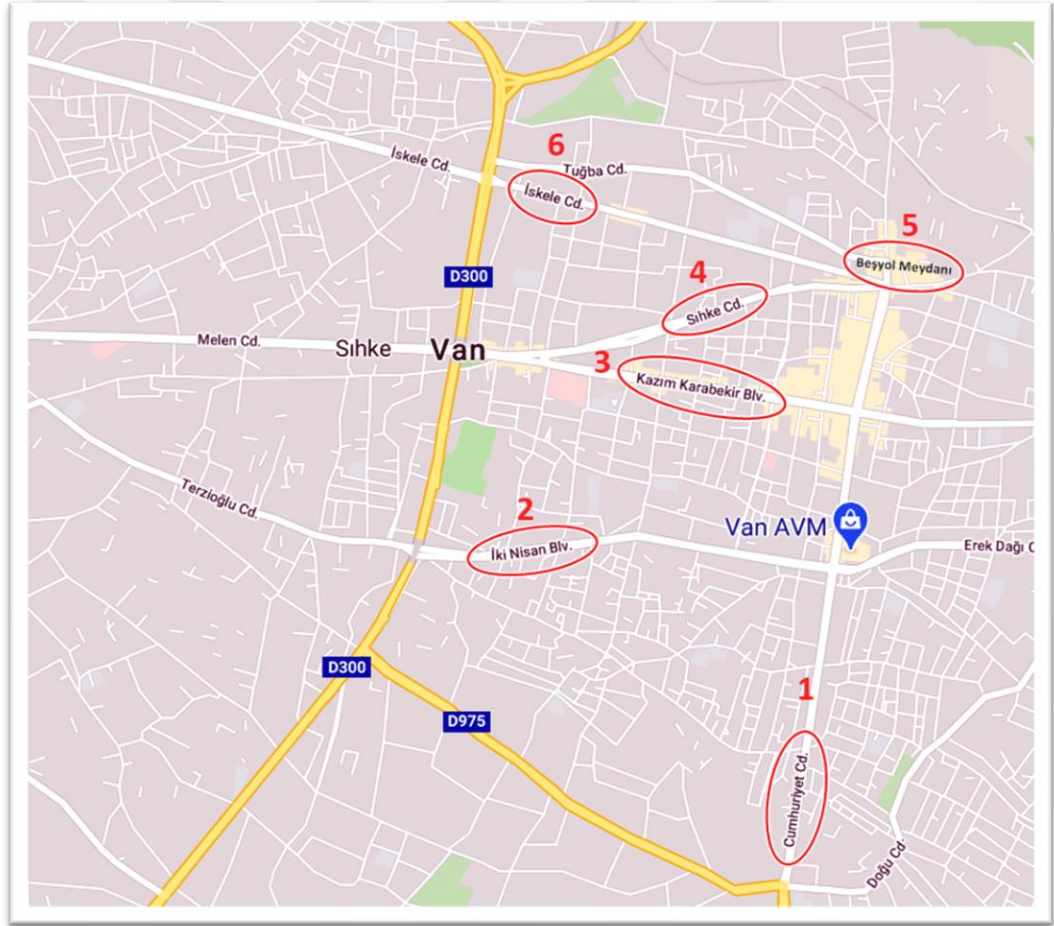
Mekânı Kendileme Düzeyini Değerlendirme Formu: Bu formda katılımcıların kamusal mekânları kendileme düzeylerini anlamak üzere bir araya getirilen açık uçlu sorular (örn., kamusal mekâna, “Kaç kez gittiniz?” “Ne amaçla gittiniz?” “Bilmeyen birine burayı tarif edecek olsaydınız ona neler söylerdiniz?”) yer almaktadır. Ayrıca bu formda katılımcıların Van ilinde gitmeyi tercih ettikleri kamusal mekânları öğrenmek için oluşturulmuş açık uçlu bir soru yer almaktadır (bkz., Ek 4).

Zamansal Deneyime İlişkin Yarı-Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Soruları (Kamusal Mekânları Kendileme Formu): Yarı-yapılandırılmış görüşme formunda katılımcıların kamusal mekânlara dair son bir haftalık ya da son bir aylık⁵ ve genel zamansal deneyimlerini anlamaya yönelik açık uçlu sorular (örn., “Son bir hafta içinde [ve devamında genel olarak] burada yaptığınız şeylerde [faaliyetleriniz ve rutinlerinizde] zamanın yavaş geçtiğini düşündüğünüz ya da hissettiğiniz anlar yaşadınız mı?”, “Yanıtınız evet ise bu anların kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?”, “Neler hissetmiştiniz?”) yer almaktadır. Bu sorular, kamusal mekânları kendileme düzeyine (görelî olarak düşük ve yüksek) göre Van ilindeki merkezi açık kamusal alanlar (Cumhuriyet Caddesi, Kazım Karabekir Bulvarı -Maraş Caddesi-, 2 Nisan Bulvarı, Beşyol Meydanı, Sıhke Caddesi, İskele Caddesi) arasından seçilen iki açık kamusal mekân özelinde sorulmuştur. Görelî olarak yüksek düzeyde kendilenen kamusal mekânın seçiminde, kamusal mekânın katılımcı için en fazla düzeyde anlamlı olması ve katılımcı tarafından en sık kullanılması ölçütü kullanılmıştır. Görelî olarak düşük düzeyde kendilenen kamusal mekânın seçiminde ise kamusal mekânın katılımcı için görelî olarak daha az düzeyde anlamlı olması ve aynı şekilde katılımcı tarafından sıklıkla kullanılması ölçütü kullanılmıştır. Kamusal mekânın sıklıkla kullanılması ölçütü, her iki kamusal mekânın seçiminde ortak olarak kullanılmıştır; çünkü katılımcıların yukarıda sözü edilen kamusal mekânlardaki davranışları ve zamansal deneyimlerini kapsamlı bir şekilde anlayabilmek için bu kamusal mekânları belirli düzeylerde kullanmaları gerekmektedir. Aksi takdirde çok az bir sıklıkta kullanılan kamusal mekânlarda sergilenen davranışlar oldukça sınırlı olacağı için, bu konuda derinlemesine görüşmelerin yapılabilmesi zora girmektedir. Görelî olarak düşük ve yüksek düzeyde kendilenen kamusal mekânların seçilmesiyle, kendileme düzeyinin zamansal deneyim üzerindeki rolünün daha anlaşılır olacağı varsayılmıştır. Bu aşamada kullanılan sorular Ek 5’te sunulmuştur.

⁵ Çalışmanın bu kısmında, epizodik bellek kaynaklı olumsuz etkileri en aza indirebilmek için özellikle yakın dönemdeki zamansal deneyimlere odaklanılmıştır.

2.3. Araştırmada Temel Alınan Mekânlar

Bu tez çalışmasında ele alınan kamusal mekânlar, farklı türden kamusal mekânların kendilerine özgü etkilerini en aza indirmek için açık kamusal mekânlarla; özelde ise Van ili merkezindeki Cumhuriyet Caddesi, Kazım Karabekir Bulvarı, 2 Nisan Bulvarı, Beşyol Meydanı, Sihke Caddesi ve İskele Caddesi ile sınırlandırılmıştır. Bu mekânlar, Van ilinin merkezi açık kamusal mekânlardır (bkz., Şekil 4). Kazım Karabekir Bulvarı, Van ilinde yaşayan insanlar arasında genellikle Maraş Caddesi olarak bilinmektedir. Bu yüzden bu bulvar, görüşmelerde ve raporlamada Maraş Caddesi şeklinde kullanılmıştır.

Şekil 4. Van ili merkezi açık kamusal mekânları

(1: Cumhuriyet Caddesi, 2: 2 Nisan Bulvarı, 3: Kazım Karabekir Bulvarı -Maraş Caddesi-, 4: Sihke Caddesi, 5: Beşyol Meydanı, 6: İskele Caddesi)

Yukarıda sıralanan açık kamusal alanlar aşağıda özetlenerek tanıtılmıştır:

Cumhuriyet Caddesi. Van'ın en erken kurulan caddesidir. Caddede, mağazalar, restoranlar, kafeler, parklar, kuyumcular, bazı kamu binaları, ticari binalar gibi birçok mekân bulunmaktadır. Caddenin bir ucu Beşyol Meydanı ile bağlanmaktadır. Cumhuriyet Caddesi, Van kent merkezinin doğu yakasını kaplamaktadır.

2 Nisan Bulvarı. Van ilinin son yıllarda öne çıkan kamusal alanlarından biridir. Bulvarda, konutlar, lüks restoranlar, kafeler, spor salonları, alışveriş merkezleri gibi birçok mekân bulunmaktadır. 2 Nisan Bulvarı'nın bir ucu Cumhuriyet Caddesi'nde sonlanmaktadır. Bulvar, Van kent merkezinin güney yakasını kaplamaktadır.

Kazım Karabekir Bulvarı -Maraş Caddesi-. Van'ın en işlek caddelerinden biridir. Caddede, mağazalar, restoranlar, kafeler, büfeler, eğitim kurumları, parklar, bazı kamu binaları, konutlar ve iş hanları gibi birçok mekân bulunmaktadır. Cadde, Cumhuriyet Caddesi'ni kesmektedir.

Sihke Caddesi. Kazım Karabekir Bulvarı ve Cumhuriyet Caddesi'ne kıyasla daha sakin bir caddedir. Caddede oteller, camiler, dükkanlar, konutlar ve marketler gibi birçok mekân bulunmaktadır. Cadde, Beşyol Meydanı ile birleşmektedir.

Beşyol Meydanı. Sihke, İskele, Cumhuriyet, Defterdarlık ve Ferit Melen Caddelerinin kesişiminde yer almaktadır. Meydana yakın iş hanları, bankalar, kuyumcular, alışveriş merkezleri, kamu binaları gibi birçok mekân bulunmaktadır. Meydan, geçiş ve bağlama yeri olarak hizmet vermektedir.

İskele Caddesi. Türkiye'nin en uzun (7.079 km) caddelerinden biridir (Aşur ve ark., 2013). Cadde, Cumhuriyet Caddesi, Kazım Karabekir Bulvarı ve 2 Nisan Bulvarı kadar yoğun değildir. Bu caddede mağazalar, restoranlar, alışveriş merkezleri, bazı kamu binaları ve konutlar gibi birçok mekân bulunmaktadır. İskele Caddesi'nin bir ucu Van Gölü'nde sonlanmaktadır. Bu bölümde insanların vakit geçirebilecekleri mesirelik alanlar ve iskele yer almaktadır.

1.8. Uygulama

Araştırmanın etik kurul izni İstanbul Üniversitesi'nden alınmıştır (Dosya No: 2020/126, Tarih: 21.10.2020; Sayı: 57531). Uygulama süreci iki oturumdan oluşmaktadır. Temel olarak birinci oturumda katılımcının zamanı kendileme süreçlerine ve kendilenen zaman birimlerindeki zamansal deneyimlerine ilişkin; ikinci oturumda ise, aynı katılımcının mekânı kendileme süreçlerine ve kendilenen mekânlardaki zamansal deneyimlere ilişkin yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Görüşmeler, katılımcıların isteklerine göre yüz yüze (6 görüşme) ya da çevrim içi ortamda (23 görüşme) yapılmıştır. Katılımcıların izinleriyle, yüz yüze görüşmelerde sadece ses kaydı; çevrim içi görüşmelerde ise ses ve görüntü kaydı eş zamanlı olarak alınmıştır. Çevrim içi görüşmelerde katılımcıların tercihiyle Zoom, Team-Link ya da Skype isimli video konferans platformlarından biri tercih edilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların kendilerini güvende ve rahat hissedebilecekleri sessiz ortamlarda yapılmıştır. Katılımcılar çoğunlukla evlerinde, tek başına olabilecekleri odalardan görüşmeye katılmışlardır. Bazı katılımcılar ise iş yerlerindeki görece olarak izole olabilecekleri bölümlerden ya da odalardan görüşmeye dâhil olmuşlardır. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu e-posta yoluyla gönderilerek çalışmayla ilgili kısa ve anlaşılır tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Katılımcıların, çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarını gösteren ifadeyi ("Kabul ediyorum.") işaretlemeleri, çalışmaya dâhil edilmeleri için yeterli kabul edilmiştir. Katılımcıların kişisel bilgileri, araştırmacının katılımcıya formda yer alan soruları sırasıyla ileterek, katılımcıdan aldığı yanıtları forma işlemesiyle toplanmıştır. Bu bilgilerin toplanmasının ardından yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelere başlanmıştır. Ses ve görüntü kaydı yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme kısmına geçildiğinde başlatılmıştır. Bazı görüşmeler, katılımcıların isteği ile kısa aralar (yaklaşık 10-15 dakika) verilerek tamamlanabilmiştir (Oturumların görüşme süresi ortalaması 60 dakika 52 saniyedir.). Her oturumda eş zamanlı olarak katılımcının ifadeleri, tutum ve diğer davranışlarıyla ilgili gözlem notları araştırmacı tarafından kaydedilmiştir. Bu notlar, ayrı bir analize tabi tutulmamış, analiz sonuçlarının yorumlanmasında destekleyici bilgiler olarak kullanılmıştır.

Birinci oturumda araştırmacı, yukarıda da ifade edildiği gibi, kişisel bilgi formundaki soruları sırasıyla okuyarak katılımcıya iletmış, katılımcıdan alınan yanıtları forma işlemiştir. Ardından katılımcının zamanı kendileme süreci ve düzeyine; peşi sıra bu zaman birimlerindeki zamansal deneyimlerine ilişkin yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme yapılmıştır.

İkinci oturum, birinci oturumun yapıldığı tarihten sonra üç ile dört gün içinde, katılımcının uygun olduğu bir zaman diliminde yapılmıştır. Bu oturuma, bir önceki görüşmeye ilişkin katılımcının algılarını ve değerlendirmelerini öğrenmeye yönelik sorularla başlamıştır. Öznel zamansal deneyim; hem saat, gün, ay gibi nesnel zamansal parametrelerin etkisi altında olduğu için hem de zamanın kendisinin kavramsallaştırılması zor olduğu için genellikle kolayca fark edilememektedir. Bu bakımdan insanlara zamansal deneyimleri hakkında sorular sormak, adeta balıklara içinde bulundukları su hakkında soru sormaya benzemektedir (Flaherty, 2018). O yüzden ikinci oturumun başlangıç kısmında bir önceki görüşmedeki zamansal deneyime ilişkin katılımcının ekleme ya da düzeltme yapmak istediği konular olup olmadığı sorulmuştur. Ardından katılımcının mekânları kendileme süreci ve düzeyine; daha sonra bu mekânlardaki zamansal deneyimlerine ilişkin yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşme soruları tamamlandıktan sonra ses ve video kaydı durdurularak katılımcı araştırmanın tamamlandığına dair bilgilendirilmiş, katılımcının (varsa) araştırmayla ilgili soruları yanıtlanarak çalışma bitirilmiştir.

Yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Görüşmelerde önceden belirlenen açık uçlu soruların yanı sıra görüşme akışına ve gerekliliğe göre katılımcının “kendini açmasına” yardımcı olabilecek sorular da (örn., “Bu konuyu biraz daha açar mısınız?”, “Bu konuya dair kendi deneyimlerinizden örnekler verebilir misiniz?”) yöneltilmiştir.

Ses kayıtları, araştırmacının kendisi ve iki psikoloji bölümü öğrencisi tarafından birebir olarak metinlere dönüştürülmüştür. Öğrenciler tarafından yapılan deşifrelerin (transkripsiyonların) genel kontrolü ve ses kayıtlarının anlaşılamadığı için yazılamayan kısımları araştırmacı tarafından gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiştir.

15 katılımcı ile yürütülen 29 görüşmenin⁶ toplam süresi 29 saat 44 dakika; deşifresi yapılan görüşmelerin toplam sayfa sayısı ise (Times New Roman yazı tipi, 12 punto, 1 satır aralığı ile) 728'dir.

2.4. Analiz

Araştırmadan elde edilen veriler MAXQDA 20 yazılım programı ile şablon analizi (template analysis) aracılığıyla incelenmiştir. Şablon analizi, katılımcının kendi içindeki ve katılımcılar arasındaki tekrar eden örüntüleri analitik olarak incelemeyi olanaklı kılan bir analiz türüdür (Brooks ve ark., 2020). Şablon analizi, farklı bakış açılarını belirli bir bağlamda karşılaştırmak söz konusu olduğunda özellikle işe yarayabilmektedir. Bu analizde temel role sahip olan şablon geliştirme süreci, araştırmacıyı iyi yapılandırılmış bir yaklaşımı benimsemeye zorlamaktadır. Üstelik şablon analizi araştırmacıya, ele alınan çalışma konusunun gereksinimlerini karşılayabilmesi açısından yüksek düzeyde esneklik sağlamaktadır (King, 2004).

Metinlerin incelendiği şablon analizi tekniği; tarihsel bağlantıları, öne çıkan diğer niteliksel yaklaşım ve tekniklerle olan farklılıkları, nasıl uygulandığı ve raporlandığı gibi konular bağlamında özetlenerek aşağıda sunulmuştur.

Şablon analizi 1990'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmış olsa da (Crabtree ve Miller, 1999), güvenilirliğini ve yaygınlaşmasını Nigel King ve meslektaşlarının çalışmaları aracılığıyla Birleşik Krallık'ta elde etmiştir (Waring ve Wainwright, 2008). Şablon analizi başta örgüt ve yönetim ile sağlık alanlarında olmak üzere pek çok disiplinde yaygın olarak kullanılabilmektedir (Brooks ve ark., 2015; King, 2012).

Tematik analizin özel bir uygulaması olan şablon analizi, Gömülü Kuram (Grounded Theory; Glaser ve Strauss, 1967) ve Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (Interpretative Phenomenological Analysis; Smith, Jarman ve Osborn, 1999) gibi yaklaşımlardan temel almaktadır (King, 2004). Ancak bu yaklaşımlardan çeşitli özelliklerle

⁶ 8 numaralı katılımcı, herhangi bir gerekçe göstermeksizin uygulamanın ikinci oturuma dâhil olmak istememiştir.

ayrılmaktadır: Örneğin Gömülü Kuram'da, katılımcıların 'gerçek' algı ve değerlendirme-lerinin ortaya çıkarılabildiği iddia edilirken, şablon analizinde böyle bir epistemo- lojik pozisyon bulunmamaktadır. Yazara göre şablon analizi, aynı zamanda Gömülü Kuram kadar kuralcı değildir. Öte yandan şablon analizi, Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz'den *a priori* kodlar kullanabilmesi (örn., literatürdeki ilgili kavramları ya da araştırma sonuçlarını kod olarak kullanabilmesi) ve katılımcıları hem kendi içinde hem de diğer katılımcılarla incelemedeki dengeli pozisyonu bakımından farklılaşmaktadır. Diğer bir anlatımla Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz'de her bir katılımcı kendi öze- linde ve derinlemesine daha çok incelenebilirken, şablon analizinde her bir katılımcı kendi içinde araştırılmasının yanı sıra diğer katılımcılarla olan benzerlik ve farklılık- ları temelinde de incelenmektedir. Ayrıca bu analize kıyasla şablon analizi daha çok katılımcı ile yapılabilmektedir (King, 2004).

Şablon analizini, dilin etkileşim esnasında nasıl kullanıldığı ile daha çok ilişkili olan söylem analizi ve konuşma analizi gibi yöntemlerle kullanmak yeterince uygun görünmemektedir. Çünkü bu tür yaklaşımlar, şablon analizine kıyasla daha detaylı ve incelikli metin analizi gerektirmektedir ve dolayısıyla temaların verilerden elde edilen bölümlere bağlanması yeterince uyumlu değildir (Brooks ve King, 2012). Benzer şe- kilde nitel şablon analizi, nicel içerik analizinden, en temelde (aşağıda tarif edilmiş) başlangıç şablonu aşamasıyla ayrılmaktadır. Şablon analizinde, başlangıç şablonu göz- den geçirilerek yeniden düzenlenebilirken, içerik analizinde önce bir kodlama şeması oluşturulur, ardından bu şema istatistiksel analizler yapmak üzere nicel veriler oluş- turmak için metinlere uygulanır (King, 2004). Denilebilir ki, şablon analizinin başlan- gıç şablonu geliştirme ve final şablonu oluşturma süreçleri, içerik analizinin farklı tür- lerinden ayrılan en önemli özelliklerindendir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi şablon analizi en temelde tematik analizin bir türüdür (Brooks ve ark., 2015). Tematik analiz ise araştırma sorusuyla ilgili örüntü içeren yanıtları açığa çıkarmada hiyerarşik kodlamanın (daha genel kodlar oluşturmak için benzer kod gruplarını bir arada kümelemenin) kullanıldığı esnek bir yöntemdir (Braun ve Clarke, 2006). Hiyerarşik kodlama, araştırmacıya verinin farklı düzeylerde incelenebilmesinin önünü açmaktadır. Farklı bir anlatımla, hiyerarşik kodlamanın

daha üstlerinde yer alan kodlar, sonuçlarla ilgili genel bir açıklama sunarken; daha altta yer alan kodlar hem katılımcıların kendi içinde hem de katılımcıların diğer katılımcılar arasında ince ayrımlar yapabilmeyi sağlamaktadır (King, 2004).

Yukarıda da değinildiği gibi şablon analizinin esnek biçimde uygulanabilmesi ve bu analizde hiyerarşik kodlama yapısının kullanılması aynı zamanda tematik analizin de özellikleridir. Ancak her iki yöntem birkaç temel noktada birbirinden ayrılmaktadır: (a) Tematik analizde temaların⁷ geliştirilmesi ve bir kodlama rehberinin oluşturulması, tüm verilerin başlangıç kodlamasından sonra gerçekleştirilirken, şablon analizinde, verilerin bir kısmına dayanarak şablonun bir başlangıç sürümü oluşturulabilir. (b) Tematik analizde temaları tanımlamak sürecin sonraki aşamasına tekabül ederken; şablon analizinde daha fazla kodlama ve şablon geliştirmeye olanak tanınması için genellikle başlangıç şablonunun oluşturulmasında tema tanımları üretilir. (c) Tematik analizde kodlama düzeylerinin sınırları belirlenmezken, bu yöntemin kullanıldığı çalışmalarda genellikle bir veya iki alt tema düzeyi söz konusudur. Şablon analizinde ise verilerin en zengin ve en ayrıntılı yönlerini açığa çıkarmak için genellikle dört veya daha fazla düzey kullanılabilmektedir (Brooks ve ark., 2015).

Şablon analizinin merkezinde, verilerin bir kısmından elde edilerek, daha sonra kalan verilere uygulanan, gözden geçirilen ve rafine edilen bir kodlama şablonunun geliştirilmesi fikri yer almaktadır. Şablon analizi esnek bir yapıda olduğu için her aşaması önceden belirlenmiş bir kodlama dizisi önermez. Aksine şablon analizi, analizi yapan araştırmacıyı araştırma sorusuyla ilgili olarak en zengin verilerin bulunduğu kısımlarda daha kapsamlı temalar geliştirmeye teşvik eder (Brooks ve ark., 2015). Şablon analizindeki kodlar, daha az çaba gerektiren açıklayıcı (descriptive) ya da yorumlayıcı (interpretative) bir nitelikte olabilir. Burada çalışmanın gereksinimlerine göre tercihlerde bulunulabilir. Şablon analizinde kullanılacak kodların niteliği konusunda bir esneklik söz konusudur (King, 2004, 2012). Ayrıca şablon analizinde paralel kodlama (parallel coding) da yapılabilir. Diğer bir anlatımla aynı bölümde, aynı düzeyde iki ya

⁷ Temalar, veri setinde tekrar eden yapılardır, araştırmacıdan bağımsız değildir ve göreceli olarak bir diğerinden ayırıcı olmaları beklenmektedir (King, 2012). Kodlar ise çalışmanın belirlenmiş olan temalarını dizinlemek için metne / veriye eklenen etiketlerdir (King, 2004). Temalar, tekrar eden yapılar olması nedeniyle TY’de ifade edilen “örüntü” kavramı ile benzerlik taşımaktadır.

da daha fazla farklı kod kullanılabilir (King, 2004). Bu durum bir soruna değil, aynı bölümün birden fazla temayı ifade ediyor olmasına işaret edebilir.

Şablon analizi genellikle bireysel görüşme deşifrelerinden elde edilen verilere uygulanmaktadır, ancak günlüklerden, odak grup görüşmelerinden, yazılı açık uçlu sorulardan elde edilen pek çok metinsel veriye de uygulanabilir (King, 2012).

Şablon analizinin gerçekleştirilmesine ilişkin yedi temel işlem adımı Brooks ve meslektaşları (2015) ile King'in (2004) çalışmalarından özetlenerek aşağıda sunulmuştur.

1. *Verilere aşinalık kazanma.* Analiz edilecek veri setine aşinalık kazanmak için nispeten küçük bir çalışmada, örneğin on veya daha az saatlik görüşmede, veri setinin en az bir kez tam olarak okunması önerilmektedir. Daha büyük ölçekli çalışmalarda ise araştırmacı verilerin bir kısmını seçerek okuyabilir (Brooks ve ark., 2015).
2. *Verilerin ön kodlamasını yapma.* Bu adım, aslında çoğu tematik analiz yaklaşımında kullanılan ortak bir süreçtir. Burada araştırmacı veride araştırma amacına katkıda bulunabilecek herhangi bir konuyu öne çıkararak başlar. Bununla birlikte, şablon analizinde (zorunlu olmasa da), önceden belirlenmiş, yararlı görülebilen *a priori* temalarla analize başlanabilir. Bu temalar her zaman belirsizdir ve eldeki analiz için yararlı olmadıkları takdirde yeniden tanımlanabilir veya kaldırılabilir (Brooks ve ark., 2015). King'e (2004) göre bir başlangıç şablonu oluşturmak için genellikle en iyi başlangıç noktası görüşme rehberinde yer alan konulardan (örn., görüşmeden kullanılan soruların alanlarından) yararlanmaktır; çünkü görüşme rehberi akademik literatürden, araştırmacının kişisel deneyimlerinden, anekdot niteliğinde ve enformel çıktılardan pek çok bilgi içerebilmektedir. Örneğin nitel açıdan iyi yapılandırılan görüşme rehberindeki temel sorular, daha üst düzeydeki kodlar olarak; ikincil / yardımcı sorular ise potansiyel alt düzey kodlar olarak işlev görebilir. Bu yaklaşım esnek olarak hazırlanmış bir görüşme rehberinin kullanıldığı çalışmalar için yeterince etkili olmayabilir.

3. *Verileri kümeleme.* Ortaya çıkan temaları anlamlı kümeler hâlinde düzenleyerek bu grupların içinde ve arasında birbirleriyle nasıl ilişkilendikleri tanımlanır. Bu adım hiyerarşik ilişkileri içerir ve daha dar temalar daha geniş temalar içine dâhil edilir. Kümeler arasındaki yan ilişkileri de içerebilir. Birkaç farklı kümeye nüfuz eden temalar bazen “bütünleştirici temalar” (integrative themes) olarak adlandırılır. Bu temalar farklı kümeleri yanal olarak birbirine bağlar. Örneğin diyabetik böbrek hastalığı deneyimleri üzerine yapılan bir çalışmada, King ve meslektaşları (2002) bütünleştirici temaları “metanet” ve “belirsizlik” olarak tanımlamışlardır; çünkü deneyimin bu yönleri oldukça açıklayıcı ve kapsayıcıdır (Brooks ve ark., 2015).
4. *Başlangıç kodlama şablonunu tanımlama.* Şablon analizinde, tematik yapıyı tanımlamadan önce tüm veride ön kodlama ve kümeleme yapmak yerine, verilerin bir kısmına dayanarak kodlama şablonunun bir başlangıç versiyonu geliştirilebilir. Örneğin 20 yüz yüze görüşmeden oluşan bir çalışmada, araştırmacı görüşmelerin beşinde yukarıda açıklanan adımları uygulayabilir ve bu noktada başlangıç şablonunu bir araya getirebilir. Başlangıç şablonunun oluşturulmasının uygun olduğu nokta, çalışmadan çalışmaya geçişektir ve bu nedenle önceden tarif edilemez. Araştırmacı, seçilen veride bir bütün olarak veride kapsanan konuların ve deneyimlerin temsil edici, iyi bir kesitini bulmalıdır. Bu adım genellikle analiz için mümkün olduğunca çeşitli başlangıç verileri seçilerek kolaylaştırılır (Brooks ve ark., 2015).
5. *Başlangıç şablonunu daha fazla veriye uygulama ve gerekli görülürse değiştirme.* Araştırmacı kalan yeni verileri ve araştırmanın amacıyla ilgili potansiyel materyalin tespit edildiği yerleri inceler; başlangıç şablonunda tanımlanan temalardan herhangi birinin onu temsil etmek için kullanılıp kullanılamayacağını değerlendirir. Mevcut temaların yeni verilere kolayca “uymadığı” durumlarda, şablonda değişiklik yapılması gerekebilir. Yeni temalar eklenebilir, mevcut temalar yeniden tanımlanabilir (kapsamı değiştirilebilir), silinebilir ve daha üstteki temaların altında yer alan daha düşük düzeyli temalar farklı bir üst temaya aktarılabilir (ayrıca bkz., King, 2004). Veride incelenen her yeni açıklamadan sonra şablonu yeniden düzenlemek

yerine, olası düzeltmeleri belirten birkaç açıklama üzerinde çalışmak ve ardından şablonun yeni bir sürümünü oluşturmak yaygın bir uygulamadır. Dolayısıyla önceki aşamadaki varsayımsal örneğimizde, araştırmacı ilk beş görüşmenin analizinden oluşturulan başlangıç şablonunu alabilir ve onu farklı üç deşifreye uygulayabilir; ki böylece, sonunda araştırmacı gözden geçirilmiş bir versiyon üretmiş olur. Şablonun birbirini izleyen sürümlerini denemek, değiştirmek ve tekrar denemek için yapılan bu yinelemeli süreç, araştırmacının verileri yorumlamasının zengin ve kapsamlı bir temsilini sağlamak için gerekli görüldüğü sürece devam edebilir. Tabii ki araştırmacı zaman ve enerji kısıtlılıklarına göre yineleme sayısını sınırlayabilir; ancak analiz, çalışmanın araştırma sorusuyla net bir şekilde ilgili hiçbir veriyi kodlanmamış bırakmamalıdır (Brooks ve ark., 2015).

6. *Şablona son hâlini verme ve şablonu tüm veri setine uygulama.* Bazı açılardan, şablonun asla “final” versiyonunun olmadığı söylenmelidir; çünkü verilerle sürekli uğraşma her zaman kodlamanın daha da geliştirilmesini gerektirebilir. Bununla birlikte araştırmacı, pragmatik bir temelde hareket ederek araştırma amacını karşılayan bir şablon geliştirdiğinden emin olmalıdır. Buradaki önemli kural, bir şablonu geliştirirken araştırma amacıyla açıkça ilgili ancak kodlanamayan önemli veriler kalmışsa bu şablonun yeterli olarak değerlendirilemeyeceğidir (Brooks ve ark., 2015). Ayrıca King’e (2004) göre, genel bir kural olarak, tüm veriler en az iki kez okunmamışsa ve kodlar dikkatle incelenmemişse, bu şablonun final olarak kabul edilmesi çok olası değildir. Daha fazla analiz gerekirse şablonu yeniden ele almak her zaman mümkündür (Brooks ve ark., 2015). İki ya da daha fazla araştırmacının yer aldığı çalışmalarda şablonun final versiyonuna ulaşma kararını vermek daha kolaydır. Araştırmayı tek başına yürüten araştırmacılar ise şablonun, değişiklikleri durdurmaya yetecek kadar açık ve kapsamlı olup olmadığı konusunda bir ya da daha fazla uzmandan yardım alabilirler (King, 2004).

7. *Verileri yorumlamada son şablonu kullanma ve yazım.* Bu adımda son şablon, elde edilecek sonuçların⁸ yorumlanmasında kullanılarak araştırma sonuçları raporlanır (Brooks ve ark., 2015). King'e (2004) göre yorumlama sürecinin nasıl yapılması gerektiğine dair genel kurallar koymak uygun değildir. Burada önemli olan araştırmanın amacı ve içeriğine uygun stratejiyi geliştirmektir. Verilerin analizi ve yorumlanmasında araştırmanın amacı ve içeriğine en çok hizmet edebilecek en merkezi temaları belirlemek konusunda *seçici* davranmak önerilmekte; aynı zamanda verinin neden kodlandığı ya da kodlanmadığına işaret eden *açıklık* ilkesine özen gösterilmesi önemle vurgulanmaktadır. Örneğin veri setinde analiz edilmeyen (dışlanan) temalar dikkatle hesaba katılmalıdır. Ayrıca yorumlanma sürecinde kod sayılarının kullanılması yerine, katılımcının kendi içinde ya da katılımcılar arasındaki örüntülerini öne çıkarmak daha önemlidir. Bu analizde kodların sıklığı veri hakkında anlamlı sonuçlar söylememektedir.

Şablon analizinde izlenen temel aşamalar özetle şöyledir: a) Verilere aşina olma, b) ön kodlama, c) kümeleme, d) başlangıç şablonunu geliştirme, e) bu şablonu değiştirme, f) final şablonunu tanımlama, g) verileri yorumlamak için bu şablonu kullanma ve yazma (King ve ark., 2018). Sonuçların raporlanmasında liste gösterimi ya da zihin haritası gösterimi gibi sunum biçimleri tercih edilebilmektedir. Liste gösterimi, temalar ve temaların alt seviyelerini girinti, tipografi ya da numaralandırma sistemi kullanarak sunmaktır. Zihin haritası gösteriminde ise hiyerarşik seviyeleri belirtmek için tipografiye dayalı ayrıntılar ve bağlantı okları kullanılmaktadır (King, 2012). Zihin haritası gösterimi temalar arası bağlantıların öne çıkarılmak istendiği durumlarda kullanılabilir. King'e (2004) göre, bulguların yazımında önemli olan, bulguları tutarlı bir hikâye içinde, iyi özetlenmiş olarak ve temsil edici alıntılar seçerek sunabilmektedir. Yazara göre, bu konuda tek bir doğru ya da ideal bir yol sunmak imkânsızdır, dolayısıyla “araştırmacı verinin niteliğini, üretilecek belgenin türünü (sözcük uzun-

⁸ Veri analizinde nitel analizi destekleyen NUD*IST, NVivo, Atlas TI gibi yazılımlar kullanılabilir. Şablon analizinin dayandığı temel şablon yapısı mantığı, bilgisayar destekli analizler için oldukça uygundur (King, 2004).

luğu dâhil) ve hedeflenen okuyucu kitlesini ciddi derecede göz önünde bulundurmalıdır” (s. 267). King’e (2004) göre, sunum konusunda en azından başlangıç olarak kullanılabilcek üç yaygın yaklaşım şunlardır:

- a) *Katılımcıları ayrı ayrı ele alarak katılımcılar arasındaki benzerlik ve farklılıkları tartışma yaklaşımı.* Bu yaklaşım, okuyucunun katılımcıların bireysel bakış açılarını iyi bir şekilde kavramasını sağlar ve temaların tartışılmasının, katılımcıların deneyimlerinden çok soyutlanmamasını sağlamaya yardımcı olabilir. Bununla birlikte nispeten çok sayıda katılımcının olduğu çalışmalarda, bu format okuyucu için kafa karıştırıcı olabilir.
- b) *Gerekirse her deşifreden açıklayıcı / temsil edici örneklerle temel temaları açıklama yaklaşımı.* Açık ve kısa bir tematik tartışmayı en kolay şekilde üreten yaklaşım niteliğindedir. Bu yaklaşımdaki temel tehlike, genellemelere doğru kayma ve temaların alındığı bireysel deneyimleri gözden kaçırmaktır.
- c) *Temel temaların her birini sunarken farklı katılımcıların yanıtlarını kullanarak bulguları tematik sunma yaklaşımı.* Bu yaklaşım, yukarıda sıralanan iki yaklaşımın kullanışlı bir sentezidir. Buradaki temel sorun alanı ise katılımcıların bir bütün olarak verilerdeki temaları adil bir şekilde temsil edecek şekilde nasıl seçileceğiyle ilgilidir (s. 268).

Şablon analizinden elde edilen sonuçların nasıl sunulacağı ile ilgili yukarıda sıralanan yolların, kendine özgü güçlü ve zayıf yanları söz konusudur. Dolayısıyla araştırmacı bu yollardan birini seçtiğinde ya da bu yolların dışında farklı bir sunum yolu tercih ettiğinde çeşitli güçlü ve sınırlı yanlarının farkında olabilmelidir.

Çalışmanın detaylı olarak açıklanan yöntem bölümündeki bu bilgiler özetlendiğinde, bu araştırmada niteliksel yöntem kullanılmıştır. Katılımcılarla araştırmanın amaçları doğrultusunda hazırlanmış soru formları kullanılarak yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmış, görüşmelerden elde edilen metinler yukarıda ayrıntılı olarak anlatılan şablon analizi ile çözümlenmiştir. Şablon analizi hem tekrar eden örüntüleri iyi yapılandırılmış bir kod listesi ile incelemeyi sağlamaktadır hem de bu örüntülerin birbirleriyle olan farklarını gösterebilmek için oldukça elverişlidir. Üstelik

şablon analizi araştırma sorularına göre araştırmacıya yüksek düzeyde esneklik tanımaktadır. Bu özellikleriyle şablon analizi araştırmada etkin bir işlevdedir. Araştırmanın sonuçları, şablon analizi çalışmalarında sıklıkla tercih edilen liste gösterimi ve “temel temaların her birini sunarken farklı katılımcıların yanıtlarını kullanarak bulguları tematik sunma yaklaşımı” ile raporlanmıştır; TY’nin genel ilkeleri ve özellikle zamana ilişkin yaklaşımıyla ve araştırmanın amaçlarına uygun olarak yorumlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANALİZ SONUÇLARI VE TARTIŞMA

3.1. Şablon Geliştirme Süreci

Şablon analizinde, yukarıda da ifade edildiği gibi, bir şablonun geliştirilmesi, üzerinde dikkatle çalışılması gereken yinelemeli bir süreci ifade etmektedir. Bu araştırmadaki şablon geliştirme süreci (kodlamalar), araştırmacı tarafından yapılmış, çalışmanın danışmanı tarafından gözden geçirilmiştir. Kodlamalar ve kodlamaları gözden geçirme süreci yinelemeli olarak yürütülmüştür. Kodlamalarla ilgili uyumsuzluklar farklı zamanlarda müzakere edilerek kodlara son hâli verilmiştir.

Şablon geliştirme süreci en temelde iki başlık altında ele alınabilir: Başlangıç şablonunun geliştirilmesi ve final şablonunun oluşturulması. Aşağıda, bu araştırma için başlangıç şablonunun geliştirilmesi ve final şablonunun oluşturulması süreci tarif edilmiştir:

3.1.1. Başlangıç Şablonu

Başlangıç şablonunu geliştirmek için ilk olarak metinlere aşinalık kazanılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, görüşmelerde tutulan notların dikkatle gözden geçirilmesinin yanı sıra, metinlerin bir kısmı (29 görüşmenin 10'u) rastgele seçilerek tam ve detaylı bir şekilde birkaç kez okunmuştur. Ardından metinlerin ön kodlama listesini hazırlarken kullanılacak olan (hiyerarşik olarak) en üstteki kodlar için, transaksyonel bütünlüğün dört görünüşü (psikolojik süreçler, zamansal nitelikler, sosyal çevre ve fiziksel çevre) referans alınmıştır. Hiyerarşik olarak daha altlarda yer alacak kodlar ise görüşme sorularının temalarından, görüşmelerde tutulan gözlem notlarından ve kendileme literatüründe yer alan bilgilerden (*a priori* temalar) yararlanılarak hazırlanmıştır. Daha sonra, bu kod listesi ile ortaya çıkan temalar, anlamlı bir bütünlük arz edecek şekilde gruplandırılmış; bu gruplandırmaların hem kendi içinde hem de birbirleriyle nasıl ilişkilendikleri belirlenmiştir. İlerleyen aşamada, başlangıç şablonunun taslak

(ilk) versiyonu temsil edici dört görüşmede kodlanmıştır. Bir önceki aşamada şekillendirilen bu şablon, temsil edici yanıtların verildiği farklı üç görüşme deşifresine daha uygulanarak şimdiki hâlini almıştır (bkz., Tablo 2 ve Tablo 3).

Zamanı kendileme ve mekânı kendileme için iki farklı başlangıç şablonu oluşturulmuştur. Ancak yukarıda anlatılan şablon geliştirme süreci her iki kendileme türü için ortak olduğundan genel bir anlatım tarzı tercih edilmiştir.

Tablo 2: Kendilenen Zaman Bölümleri İçin Başlangıç Şablonu

1) Psikolojik Süreçler

- a) Zamana İlişkin Yönelim
 - i) Görevli
 - ii) Kontrolcü
 - iii) Esnek
 - iv) Hazcı
- b) Kendilenen Zaman Bölümleri
 - i) Tekrarlayan Zaman Birimleri
 - ii) Zaman Bölgeleri
- c) Kendileme düzeyi
 - (1) Düşük
 - (2) Orta
 - (3) Yüksek
 - ii) *Anlam*
 - (1) Özel
 - (2) Sıradan
 - (3) Yüksek Benimseme
 - (4) Düşük Benimseme
 - (5) Yüksek Aidiyet
 - (6) Düşük Aidiyet
 - iii) *Duygu*
 - (1) Olumlu Duygular
 - (2) Olumsuz Duygular
 - iv) *Sahiplenme*
 - (1) Yüksek Sahiplenme
 - (2) Düşük Sahiplenme

2) Diğer İnsanlar

- a) Sosyallik Düzeyi
 - i) Artan Sosyallik
 - ii) Azalan Sosyallik

3) Mekân

- a) Ortam Türü
 - i) Ev Ortamı
 - ii) İş Ortamı
 - iii) Kent Ortamı
 - iv) Doğal Ortam

4) Zaman

- a) Zamanın Genel Algılanan Geçiş Hızı
 - i) Hızlı
 - ii) Olağan
 - iii) Yavaş
- b) Kendilenen Zamanın Algılanan Geçiş Hızı
 - i) Hızlı
 - ii) Olağan
 - iii) Yavaş

Tablo 3: Kendilenen Mekânlar İçin Başlangıç Şablonu

1) Psikolojik Süreçler

- a) Kendileme Düzeyi
 - (1) Düşük
 - (2) Orta
 - (3) Yüksek
- b) Kendileme Süreci
 - i) *Yönelim*
 - (1) İşlevsel-İhtiyaca Dayalı Yönelim
 - (2) Duygusal-Anlamsal Yönelim
 - ii) *Anlam*
 - (1) Özel
 - (2) Sıradan
 - (3) Yüksek Benimseme
 - (4) Düşük Benimseme
 - (5) Yüksek Aidiyet
 - (6) Düşük Aidiyet
 - iii) *Duygu*
 - (1) Olumlu Duygular
 - (2) Olumsuz Duygular
 - iv) *Sahiplenme*
 - (1) Eylemler
 - (2) Bilişsel Olarak Güçlü Kontrol
 - (3) Bilişsel Olarak Zayıf Kontrol
 - (4) Yüksek Sahiplenme
 - (5) Düşük Sahiplenme
 - v) *Tanıdıklık*
 - (1) Düşük
 - (2) Olağan
 - (3) Yüksek
 - vi) *Kullanım Özellikleri*
 - (1) Kullanım Süresi
 - (2) Kullanım Sıklığı
 - (3) Kullanım Zamanları
 - (4) Ulaşım Vasıtası
 - (5) Ulaşım Kolaylığı
 - (6) Açık Kamusal Alana Yakınlık-Uzaklık
 - (7) Kullanım Gerekçeleri / Yönelimleri

2) Diğer İnsanlar

- a) Sosyallik Düzeyi
 - i) Artan Sosyallik
 - ii) Azalan Sosyallik
- b) *Deneyim Türü*
 - i) Sakinlik Deneyimi
 - ii) Kalabalıklık Deneyimi

3) Mekân

- a) Açık Kamusal Mekânlar
 - i) Daha Çok Kendilenen Açık Kamusal Mekân
 - ii) Daha Az Kendilenen Açık Kamusal Mekân

4) Zaman

- a) Zamanın Algılanan Geçiş Hızı
 - i) Hızlı
 - ii) Olağan
 - iii) Yavaş

3.1.2. Final Şablonu

Yukarıda tarif edilen sürecin devamında taslak başlangıç şablonunda yer alan kodlarda çeşitli değişiklikler (kod ekleme, kodu silme, kodun kapsamını değiştirme ya da kodun yerini değiştirme gibi) yapılmıştır. Örneğin başlangıç şablonunda “anlam” kodu içinde yer alan benimseme ve aidiyet ilişkisini gösteren alt kodlar, anlam kodundan çıkarılarak final şablonuna yeni eklenen “özdeşim” kodu altında birleştirilmiştir. Başlangıç şablonunda yer almayan “dönüştürücülük” kodu, kendileme kavramının tanımını ve katılımcıların yanıtlarından hareketle final şablonuna eklenmiştir. Başlangıç şablonunda üç alt kodla ifade edilen zamanın algılanan geçiş hızı (yavaş, olağan, hızlı), final şablonlarında detaylandırılarak beşe (çok yavaş, yavaş, olağan, hızlı, çok hızlı) çıkarılmıştır. Kendilenen zaman bölümleri için geliştirilen başlangıç şablonunda “zamana ilişkin yönelimler” kodu, final şablonunda “zamana ilişkin yönelim ve pratikler” şeklinde değiştirilmiştir. Mekânı kendileme sürecinin başlangıç şablonunda yer alan “yönelim” kodunun alt kodları ise “işlevsel-ihtiyaca dayalı yönelim: daha kısa süreli ve daha aralıklı” ve “duygusal-anlamsal yönelim: daha uzun süreli ve daha sürekli” olarak yenilenmiştir. Benzer şekilde mekânı kendileme sürecine dair geliştirilen başlangıç şablonunda yer alan “deneyim türü” kodu, katılımcı yanıtlarını daha kapsamlı ve derinlikli inceleyebilmek için, final şablonunda “mekânın ritmi” olarak değiştirilmiş, bu koda ise “yukarı yönlü sürüklenme” ve “aşağı yönlü sürüklenme” alt kodları eklenmiştir. Her iki kendileme türünün başlangıç şablonunda ayrı başlıklar hâlinde sunulan TY’nin dört görünüşüne dair üst başlıklar (psikolojik süreçler, sosyal çevre, fiziksel çevre ve zamansal nitelikler), işlevsel olmadığı için final şablonundan kaldırılmıştır.

Gözden geçirilmiş başlangıç şablonu, başka metinlere (farklı iki görüşmeye) daha uygulanarak son hâlini (final şablonu hâlini) almıştır (bkz., Tablo 4 ve Tablo 5). Final şablonu, bütün metinlere uygulanarak kodlamalar tamamlanmıştır. Bu aşamada gerekli görüldüğü durumlarda kodlamalarda değişiklikler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar; ortaya çıkan temalar ve bu temaları en iyi temsil eden söylem örnekleriyle raporlanmıştır.

Tablo 4: Kendilenen Zaman Bölümleri İçin Final Şablonu

- a) Kendilenen Zaman Bölümleri
 - (1) Tekrarlayan Zaman Birimleri
 - (2) Zaman Bölgeleri
- b) Kendileme Süreci
 - i) *Anlam*
 - (1) Özel
 - (2) Sıradan
 - ii) *Özdeşim*
 - (1) Yüksek Benimseme
 - (2) Düşük Benimseme
 - (3) Yüksek Aidiyet
 - (4) Düşük Aidiyet
 - iii) *Duygu*
 - (1) Olumlu Duygular
 - (2) Olumsuz Duygular
 - iv) *Sahiplenme*
 - (1) Yüksek Sahiplenme
 - (2) Düşük Sahiplenme
 - v) *Dönüştürücülük*
 - (1) Yüksek
 - (2) Orta
 - (3) Düşük
 - vi) *Sosyallik Düzeyi*
 - (1) Artan Sosyallik
 - (2) Azalan Sosyallik
 - vii) *Ortam Türü*
 - (1) Ev Ortamı
 - (2) İş Ortamı
 - (3) Kent Ortamı
 - (4) Kır Ortamı
 - (5) Doğal Ortam
 - (6) Okul Ortamı
 - viii) *Pratikler*
- c) Kendileme Düzeyi
 - (1) Düşük
 - (2) Orta
 - (3) Yüksek
- d) Kendilenen Zamanın Algılanan Geçiş Hızı
 - (1) Çok Hızlı
 - (2) Hızlı
 - (3) Olağan
 - (4) Yavaş
 - (5) Çok Yavaş
- e) Zamana İlişkin Yönelim ve Pratikler
 - (1) Görevliler
 - (2) Kontrolcüler
 - (3) Esnekler
 - (4) Hazcılar / Keyifçiler
- f) Zamanın Genel Algılanan Geçiş Hızı
 - (1) Hızlı
 - (2) Olağan
 - (3) Yavaş

Tablo 5: Kendilenen Mekânlar İçin Final Şablonu

- a) Kendilenen Açık Kamusal Mekânlar
 - i) Daha Çok Kendilenen Açık Kamusal Mekân
 - ii) Daha Az Kendilenen Açık Kamusal Mekân
- b) Kendileme Süreci
 - i) *Yönelim*
 - (1) İşlevsel-İhtiyaca Dayalı Yönelim: Daha Kısa Süreli ve Daha Aralıklı
 - (2) Duygusal-Anlamsal Yönelim: Daha Uzun Süreli ve Daha Sürekli
 - ii) *Özdeşim*
 - (1) Yüksek
 - (2) Düşük
 - iii) *Anlam*
 - (1) Özel
 - (2) Sıradan
 - iv) *Duygu*
 - (1) Olumlu Duygular
 - (2) Olumsuz Duygular
 - v) *Sahiplenme*
 - (1) Yüksek
 - (2) Düşük
 - vi) *Tanıdıklık*
 - (1) Düşük
 - (2) Olağan
 - (3) Yüksek
 - vii) *Kullanım Özellikleri*
 - (1) Kullanım Süresi
 - (2) Kullanım Sıklığı
 - (3) Kullanım Zamanları
 - (4) Ulaşım Vasıtası
 - (5) Ulaşım Kolaylığı
 - (6) Açık Kamusal Alana Yakınlık-Uzaklık
 - (7) Kullanım Gerekçeleri
 - viii) *Dönüştürücülük*
 - (1) Yüksek
 - (2) Orta
 - (3) Düşük
 - ix) *Sosyallik Düzeyi*
 - (1) Artan Sosyallik
 - (2) Azalan Sosyallik
 - x) *Mekânın Ritmi*
 - (1) Yukarı Yönlü Sürüklenme
 - (2) Aşağı Yönlü Sürüklenme
- c) Kendileme Düzeyi
 - (1) Düşük
 - (2) Orta
 - (3) Yüksek
- d) Zamanın Algılanan Geçiş Hızı
 - (1) Çok Hızlı
 - (2) Hızlı
 - (3) Olağan
 - (4) Yavaş
 - (5) Çok Yavaş

Final şablonu, Transaksiyonel Yaklaşım'daki (TY) dört görünüşün bütünleşik olduğu eylemlere (TY'nin anlatımıyla "olaylar") uygulanmıştır. Bu eylemler, tez çalışması kapsamında (1) kendilenen zaman bölümleri ve (2) kendilenen mekânlar üzerinden ele alınmaktadır. Kendilenen zaman bölümleri kendi içinde iki kısımda değerlendirilmektedir: Kendilenen tekrarlayan zaman birimleri (örn., günün belirli bir zaman dilimi) ve kendilenen zaman bölgeleri (örn., geçmişin belirli bir zaman dilimi). Kendilenen mekânlar ise kendi içinde iki kısımda incelenmektedir: Daha çok kendilenen açık kamusal mekân ve daha az kendilenen açık kamusal mekân. Kendilenen zaman bölümleri ve kendilenen mekânlar için geliştirilen iki farklı final şablonu, sözü edilen bu dört kısma (kendilenen tekrarlayan zaman birimleri, kendilenen zaman bölgeleri, daha çok kendilenen açık kamusal mekân ve daha az kendilenen açık kamusal mekân) ayrı ayrı uygulanarak analiz edilmiştir. Katılımcıların kendiledikleri zaman bölümleri ve mekânları Tablo 6'da özetlenmiştir. Buna göre katılımcıların kendiledikleri zaman bölümleri bir bütün olarak incelendiğinde, kendilenen tekrarlayan zaman birimleri arasında en sık olarak katılımcının "kendine ayırdığı esnek zaman dilimlerinin," "mesai dışı saatlerinin" ve "sabah ile akşam saatlerinin" olduğu, zaman bölgeleri arasında ise "bütün bir geçmiş" ve "eğitim (üniversite) yıllarının" en sık kendilenen zaman dilimleri olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, katılımcıların daha çok kendiledikleri kamusal mekânlar arasında en sık ifade ettikleri mekânlar Maraş Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi iken; en sık ifade ettikleri daha az kendilenen kamusal mekân ise 2 Nisan Bulvarı'dır.

Tablo 6: Katılımcıların Kendiledikleri Zaman Bölümleri ve Mekânları

Katılımcı No	Kendilenen Zaman Bölümleri		Kendilenen Mekânlar	
	Kendilenen Tekrarlayan Zaman Birimleri	Kendilenen Zaman Bölgeleri	Daha Çok Kendilenen Açık Kamusal Mekân	Daha Az Kendilenen Açık Kamusal Mekân
1	Kendine Ayırdığı Esnek Zaman Dilimleri	Bütün Bir Geçmiş Özellikle Üniversite Yılları	Beşyol Meydanı	Sihke Caddesi
2	Kendine Ayırdığı Esnek Zaman Dilimleri	Bütün Bir Geçmiş	Cumhuriyet Caddesi	2 Nisan Bulvarı
3	Kendine Ayırdığı Esnek Zaman Dilimleri	Üniversite Yılları	Cumhuriyet Caddesi	Sihke Caddesi
4	Kendine Ayırdığı Esnek Zaman Dilimleri	Üniversite Yılları	Maraş Caddesi	2 Nisan Bulvarı
5	Sabah Saatleri (Yaklaşık 06.00-08.00 Arası)	Üniversite Yılları	Sihke Caddesi	2 Nisan Bulvarı
6	Hafta Sonları ve Akşam Saatleri (Yaklaşık 22.00 Sonrası)	Aile ile Yirmili Yaşlara Kadar Geçen Zamanlar	2 Nisan Bulvarı	Cumhuriyet Caddesi
7	Sabah (Yaklaşık 08.00-09.30 Arası) ve Gece Saatleri (Yaklaşık 23.00-01.00 Arası)	Bütün Eğitim Dönemleri	Maraş Caddesi	Cumhuriyet Caddesi
8	Bütün Bir Şimdi	Yok	<i>Görüşmenin bu bölümü yapılamamıştır.</i>	
9	Aile ile Geçirilen Zamanlar	Yok	Maraş Caddesi	2 Nisan Bulvarı
10	Mesai Dışı Zamanlar	Üniversite Sınavına Hazırlık Dönemi	Maraş Caddesi	İskele Caddesi
11	Mesai Dışı Zamanlar	Bütün Eğitim Dönemleri	İskele Caddesi	Maraş Caddesi
12	Bütün Bir Şimdi	Çocukluk ve Üniversite Dönemi	Maraş Caddesi	İskele Caddesi
13	Akşam Saatleri (Yaklaşık 21.00-01.00 Arası)	Bütün Bir Geçmiş	Maraş Caddesi	Cumhuriyet Caddesi
14	TV Dizisi İzleme Zamanları	Bütün Bir Geçmiş	Sihke Caddesi	Maraş Caddesi
15	Mesai Dışı Zamanlar	Çocukluk Dönemi	İskele Caddesi	2 Nisan Bulvarı

3.2. Zamanı Kendileme Sonuçları ve Tartışma

Bu tez çalışmasında zamanı kendileme, tekrarlayan zamansal birimler ile zaman bölgeleri üzerinden ele alınmaktadır. Diğer bir deyişle katılımcılar zamanı, deneyimliyor oldukları (şimdinin tamamı ya da tekrarlayan bir bölümü) ve deneyimlemiş oldukları (geçmişin tamamı ya da bir bölümü) zaman birimleri üzerinden kendilemektedirler. Her iki eksen de katılımcıların zamanı kendilemesi en temelde özdeşim, anlam, duygu, sahiplenme, dönüştürücülük, yönelim ve pratikler, sosyallik ve ortam alt boyutlarıyla gerçekleşmektedir.

Kendileme süreci, kendilenen zamanla kurulan yüksek özdeşimi, özel-biricik anlamları, tatmin edici ve genellikle olumlu duyguları içermektedir. Katılımcılar kendiledikleri zaman dilimlerini yüksek oranda sahiplenmekte, bu zaman dilimleri üzerinde bireysel kontrolü, kendilemedikleri zaman dilimlerine kıyasla, daha fazla deneyimlemektedirler. Ayrıca katılımcılar bu zaman dilimleri ile kendilerini psikolojik olarak yenilemekte ve dönüştürebilmektedirler. Bu dönüştürme süreci, katılımcıların kendilerini, kendiledikleri zaman dilimlerine olabildiğince kontrolsüz (dolaylımsız) ve rahat olarak yansıtabilmeleriyle mümkün olmaktadır.

Kendilenen zaman dilimindeki bu psikolojik süreçler, belirli sosyal ve fiziksel çevrelerde gerçekleşmektedir. Kendilenen zaman dilimlerindeki sosyal ve fiziksel çevrelerdeki aktörler ve ortamsal özellikler birbirlerinden farklılaşan özellikler gösterebilmektedir. Ancak yine de kendilenen zaman dilimlerindeki sosyal ve fiziksel çevrelerin, katılımcıların kendilerini özgür, güvende ve rahat hissettikleri, güçlü bağlar kurdukları sosyal çevrelerden (aile, yakın arkadaşlar gibi) ve ortamlardan (ev ortamı, doğal ortam gibi) meydana geldiği açık bir şekilde görülmüştür.

Zamanı kendileme sürecinin ana hatları ile özetlenmesinin ardından bu süreçle dair detaylı sonuçlar, tekrarlayan zamansal birimleri ve zaman bölgelerini kendileme eksenleri özelinde aşağıda sunulmaktadır.

3.2.1. Tekrarlayan Zamansal Birimleri Kendileme Sonuçları

Katılımcılar kendiledikleri zaman dilimlerini yüksek düzeyde benimsemektedir ve bu zaman dilimlerini güçlü düzeyde kendilerine ait hissetmektedirler. Bu benimseme ve aitlik ilişkisi kendilenen zaman dilimleriyle yüksek düzeyde özdeşim kurulduğuna işaret etmektedir. Örneğin Katılımcı 13 (K13, 35 yaş, kadın, bekâr) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Araştırmacı (A): Peki kendinize ayırdığınız bu zaman dilimi size kendinizden bir parça gibi geliyor mu?

Katılımcı (K): “Evet, çünkü ben o anda varsam varım. O [kendime ayırdığım zamanlar]⁹ ekmek, su [bizim için] nasıl önemliyse, yememiz, içmemiz [bizim için] nasıl önemliyse bence o zamanlar da [o denli] önemli.”

A: Peki bu zaman dilimi size aitmiş gibi geliyor mu?

K: “Evet, o zamanlar işte zaten bana aitmiş gibi geliyor. Diğer saatler benim değil aslında. Ben orada [diğer zamanlarda] figüranım, oyuncuyum, başkasının oyununu yönetiyorum. Kendi zamanımın aktristi ise benim, çünkü ben yönetiyorum bu zamanları. Ama onun dışındaki zamanlarda ben aslında figüranım, yani oyuncuyum. [Bir] rol var, o role bürünmek zorundayım. Bu iş nedeniyle olabilir, ailedeki roller olabilir, arkadaşlıkta büründüğün roller olabilir.”

Kendilenen zaman dilimiyle kurulan yukarıdaki aitlik ilişkisinden de görüleceği gibi bu zaman dilimleri, kişiler arası ilişkiler ve yoğun iş yaşamı ile ilgili sosyal rollerden uzaklaşılın zamanlara denk gelebilmektedir. Örneğin K1 (37 yaş, erkek, evli) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Gün içerisinde işte[yken] çok yoğun [zamanlar] geçirmişimdir. Ama mesai bittikten sonra çıkıp böyle o iş atmosferinden kurtulup Aras¹⁰ [katılımcının kendisi] olmak istiyorum ... Bu yüzden benim için kendime ayırdığım zamanlar genellikle mesaiden sonra 17.00'den sonra.”

Kendilenen zamanın süresi ve aralığı, çalışma yoğunluğuna (iş yüküne) göre değişebilmektedir. Örneğin farklı mağazaların finans işlerini yürüten bir katılımcının kendilediği zaman dilimlerini çalışmaya başlamadığı sabah saatleri (yaklaşık 08.00-09.30) ile iş sonrasındaki gece saatleri (yaklaşık 23.00-01.00) olarak ifade etmektedir.

⁹ Köşeli parantez içindeki ibareler açıklayıcı olması bakımından araştırmacı tarafından eklenmiştir. Ayrıca katılımcı ifadelerindeki ağız farklılıkları İstanbul Türkçesi ile gözden geçirilmiştir.

¹⁰ Katılımcının kimliğini açığa çıkartabilecek sözcükler değiştirilmiştir.

Daha çok ev ortamında geçirilen bu saatlerde, sosyallik en aza indirilmekte ve herhangi bir iş (ev işi, iş yeriyle ilgili işler gibi) niyetli olarak yapılmamaktadır. Bu durum K7 (44 yaş, kadın, evli) tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Kendime zaman ayırdığım vakit dilimi 08.00 ile 09.30 arasındır, evde olduğum zamanlar. Çünkü sabah uyandığım zaman ... evle ilgili hiçbir şey yapmıyorum. Sadece Neskafemi yaparım, otururum o arada işte [bir sosyal medya platformu olan Twitter’da] tweetlere bakarım ya da işte televizyonda bir [şey varsa] onu şey yaparım. Çünkü o saatte kızım ya okulda oluyor şu anda mezun durumda [gerçi], ya da uyuyor oluyor o saatte. Ya da işte gece 23.00’ten sonraki o 23.00-01.00 arasında hani evde de bir sükûnet vardır. Eğer çok yorgun değilsem telefonda işte haberlere, şuna buna [bakarım]. Yani sadece kendi adıma zaman ayırma bu saat dilimi oluyor.”

Bu katılımcı için sözü edilen zaman dilimleri uzun yıllardır (yaklaşık 20 yıldır) büyük oranda değişmemiştir. Ancak katılımcı geçmişte şimdikinden çok daha fazla sürelerde kendine vakit ayırdığını şöyle ifade etmektedir:

“... Öncesi için kendime mesela [daha fazla] zaman ayırırdım, gezerdim, sinemaya giderdim ... Hani iş yükü bu kadar olmadan önce arkadaşlarımla otururdum, kahve içmeye giderdim, ne bileyim mesela kendi kişisel bakımımıyla ilgili çok zaman ayırırdım. Hani bir de genç olmanın vermiş olduğu bir şey. Öncesi için kendim için zaman ayırırdım öyle söyleyeyim.”

Katılımcıların kendiledikleri zaman dilimleri, sınırları daima belli zaman aralıklarını kapsamak zorunda değildir. Bazen kişinin kendi ile kalabildiği kısa anlar dahi kendilenen zaman dilimlerine dâhil edilebilmektedir. Örneğin K1 (37 yaş, erkek, evli) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“[Kendime ayırdığım zamanlar] mesela yarım saat böyle caddede yürürken [bile olabilir] ... Bu andan tatmin olabiliyorum ... Soluklanıp bir çay içip eve geliyorum. Bu anları yaşamak için böyle çok uzaklara gidip çok özel vakitler ayırmaya gerek yok ... Mesela çok güzel bir yemekhanemiz var. Selim Bey’le [iş arkadaşı] öğle yemeğinden sonra çıkar yürürüz. Belki böyle yürüyüş yaptığımız bir günün ardından kendime vakit zaman ayırma eğiliminde olmuyorum. Ama [mesela] kapalı bir alandayım, gün içerisinde çok rutin işler yapmışım ... patlamamak için [dışarı] çıkarım, beş-on dakika. Hatta hanım diyor ‘Nereye?’, diyorum ki ‘Bir tur atacağım.’, ‘Tamam.’ diyor. ‘Biz de gelsek...’ diyor, ‘Yok.’ diyorum ‘Siz gelerseniz olmaz.’ Çünkü o anda işte zaten ben stresliyim, çocuk kaldırıma çıkacak işte elini tutayım veya farklı bir durum olacak onların hazırlanmasını bekleyemem.”

Kendilenen zaman dilimleri sıklıkla mahremiyet ihtiyacının karşılandığı; özgür, güvenli ve anlamlı hissedilen özel ve biricik zamanlardır. K1 zaman diliminin kendisi için özel ve biricik oluşunu şöyle ifade etmektedir:

“[Kendilediğim zamanlarda] o an[lar]da sadece kendimle baş başayım. Hatta kendinle konuşuyorsun, çok duru bir andır, maskesiz bir andır. Hiçbir sosyal maske yoktur, hiçbir baskı altında değilsin. Tamamen içindekilerini bilen bir Tanrın var, bir de sen varsın. Bence bu anın güzelliğini sağlayan en güzel şey, mahremiyetin olması, sınırlarının senin elinde olması, gizliliğinin senin elinde olması, güvenilirliğinin senin elinde olması.”

Kendilenen zaman dilimleri katılımcılarda genellikle olumlu ve tatmin edici duyguları uyandırmaktadır. Örneğin K2 (41 yaş, erkek, evli) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

A: Kendinize ayırdığınız bu zamanlarda genellikle neler hissediyorsunuz?

K: “Aslında bazen karmaşık duygular [oluyor], kendinizi [bu zamanlarda] muhasebe edersiniz ama genelde mutlu olurum yani kendime ayırdığım zaman dilimi içerisinde mutlu hissediyorum, genelde rahatlatma olur ... Sanki daha bir güvende hissediyorum, nasıl diyeyim bir özgüven geliyor insana, biraz önce bahsettiğim o rahatlamanın da belki yansıması ile bu oluşuyor yani.”

Zamanı kendileme varoluşsal ve psikolojik bir ihtiyaç olarak tarif edildiğinde, bu ihtiyaç kişinin bu dünyadaki zamanını başkalarından ayırarak kendiyle kalabildiği, kendisini fark ettiği ve kendisi dışındakilere kendisini fark ettirdiği bir süreçle ilişkili görünmektedir. Üstelik bu ihtiyaç kişinin psikolojik iyi oluşu ve sağlığı ile bağlantılı görünmektedir. Örneğin K11 (35 yaş, kadın, bekâr) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Yani yirmi dört saat içerisinde iki, üç saati insanın kendine ayırması çok da ben-cilce değil. İnsanların kendilerini dinlemeye ihtiyaçları var. Kendinizi dinlemediğiniz zaman hastalıklı bir hâle geliyorsunuz ... Ben çok sosyal bir insanım ama arada hani bazen insanın kendini dinlemesi gerekiyor. Doğayı dinlemesi gerekiyor ...”

Katılımcılar, kendiledikleri zaman dilimleri üzerinde olabildiğince kontrol hissetmekte ve bu zaman dilimlerini yüksek düzeyde sahiplenmektedirler. Kendilenen zaman dilimlerinin ihlal edildiği durumlarda genellikle bu ihlali ortadan kaldıracak tutum ve davranışlar sergileyebilmektedirler. Kendilenen zaman dilimlerinin sahiplen-

nilmesi o kadar önemli bir durum olabilmektedir ki, bu zaman dilimlerinin ihlal edildiği durumlara davranışsal olarak tepki gösterilemediğinde, birtakım bilişsel stratejilerle kendilenen zaman dilimine sahip çıkılmaktadır. Bu durumun bir örneği K3'ün (43 yaş, erkek, evli) ifadeleriyle şöyledir:

“Mesela saygı duyduğum biri ama işte dünya felsefesini sevmeyen biri yanımda otururken o sürekli konuşuyor zamanımı çalıyor, ben burada duruyorum ama beyin olarak hayal aleminde başka bir yere gidiyorum, yine o zamanı kendimle değerlendiriyorum. Bir örnek vereyim, mesela babamla kayınpederim muhafazakârca konuşurken yani benim dünya görüşme uymayan şeyler konuşuluyor, şimdi onlar konuşurken ... yine o zamanı onlar benden çalmıyor ama ben de hayalimde başka bir yere gidiyorum başka bir şey düşünüyorum, başka bir şey yapıyorum, başka biriyle konuşuyorum veya daha önce gördüğüm bir şeyi anımsıyorum.”

Alıntılanan yukarıdaki örnek ifadeler bir bütün olarak ele alındığında, kendilenen zaman dilimleri ile boş zaman (leisure time) dilimleri arasında önemli oranda bir örtüşme olduğu düşünülebilir. Ancak temelde bu iki kavram farklı başlangıç noktalarına ve süreçlerine sahiptir. Boş zaman kavramı ele alınacak bağlama ya da odaklanılacak yöne göre farklı biçimlerde tarif edilebilmektedir. Ancak genel bir tarifile boş zaman, çalışma zamanlarından ve diğer yükümlülüklerden arta kalan zaman dilimleridir (Scruton, 2007). Kendilenen zaman dilimleri ise çalışma zamanlarından ve diğer yükümlülüklerden geriye kalan zamanları içermek zorunda değildir. Örneğin K8 (37 yaş, kadın, bekâr) kendilediği zamanı “bütün bir şimdi” olarak şöyle tarif etmektedir:

A: Sıradan bir günün tamamını düşündüğünüzde kendinize vakit ayırdığınız, size ait zaman dilimleri var mı?

K: “Yani [zamanın] hepsinin kendime ait olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu planlamayı ben yapıyorum. Yani hani kitap okuyorsam bunu istediğim için, ruhuma zihnime iyi geldiği için yapıyorum. Film izliyorsam Feraye'yi [kızı] mutlu etmek için ya da çok ben keyif aldığım için [bunu] yapıyorum. Yani bunların hepsi bana ait zaten. Çalışıyorsam işte sevdiğim bir şey yapıyorum ve karşılığında maddi bir kazanım elde ediyorum.”

8 numaralı katılımcı kendi kontrolünde olmayan zaman dilimlerini farklı kendileme pratikleri ile dönüştürmekte ve kendilediği zaman dilimlerinin içerik ve kapsamını genişletmektedir. Böylece bu katılımcı şimdiki zamanın tamamını kendilemektedir. Benzer şekilde kendilenen zaman dilimi katılımcı üzerinde psikolojik olarak olumlu yönde farklılaştırıcı etkiler (memnuniyet deneyimi gibi)

meydana getirmektedir. K8 yüksek düzeyde dönüştürücülük olarak tarif edilebilecek bu durumu şöyle ifade etmektedir:

A: Yani iş yaşamınızda ve iş dışı yaşamınızdaki zamanı bütün bir şekilde kendinize ait bir zaman olarak mı görüyorsunuz?

K: “Evet.”

A: Bunu açabilir misiniz?

K: “Yani mesela mutlu olmadığım bir şeyi asla yapmam, yapmazdım yani. Mutlu olmak için, keyifli vakit geçirmek için ne yapmam gerekiyorsa ruhum, zihnim neye ihtiyaç duyuyorsa onu yapmaya çalışıyorum. Dolayısıyla ‘zamanın hepsini nasıl doğru kullanabilirim’den yola çıkarak aktiviteler yapıyorum. Bunu kendim için yapıyorum. Yani hani bir baskıyla ya da birilerinin ricasıyla, birilerine bir şeyleri kanıtlamak amacıyla değil, kendimi doyurmak amacıyla yapıyorum. Gayet keyif alıyorum.”

A: Anladım. Peki siz bir hemşiresiniz ve rutin bir mesainiz var, isteyken yapmanız gereken “zorunlu” işleriniz var. Bu zorunlu işler de kendinize ait zamanların içine giriyor mu?

K: “Evet.”

A: Nasıl peki?

K: “Mesela bir çalışma planı vardır. O çalışma planının ben ya dışında olurum ya işte sıradanlaştırırım ya da yani daha keyifli hâle getiririm. [Ben] daha keyifli hâle getirip yapmayı tercih ediyorum.”

A: Örnek verebilir misiniz?

K: “İşte [hastalarla ilgili] verileri gönderiyoruz, verileri gönderdikten sonra ben gidip tekrar tekrar [bu verilere] bakıyorum, hastanın dosyasını alıp inceliyorum. Neler yaşamış, neler yapmış, neler kullanmış, alışkanlıklarına, yaşamına dair birkaç bir şey öğreniyorum. Yani hani sonuçta doğum yeri var, alışkanlıkları var hastanın. O sürece bakıp hem değerlendirme yapıyorum hem de [bu incelemelerim] daha hassas çalışmamı sağlıyor. Daha bende bir merak uyandırıyor, öyle söyleyeyim. Daha ciddi oluyorum ve daha saygı duyuyorum. Yani daha içselleştiriyorum. Her bir dosya, her bir hasta benim için aynıdır. Mesela iş olarak bakıyorum, evet para kazanıyorum ama işimi keyifli hâle bu şekilde [getiriyorum] ya da ben de önceleri anjiyo çekiyordum hastalara. Gözün arkasındaki pigmentler, yapılar, dokular, damarlar beni çok hep çok heyecanlandırmıştır ve mutlaka araştırma yaparım. Neden bu işlemi yapıyorum, nasıl yapıyorum, niçin yapmalıyım, sonucunda ne olacak. Yaptığım her şey benim için aslında bir araştırma yani. Şu an çalıştığım iş de öyle. Bana sadece para kazandırmıyor aynı zamanda kendimi işle ilgili geliştirmemi de sağlıyor.”

A: Eğer açıklamalarınızı yanlış anladıysam bu konuda şimdi söyleyeceğim sözlerimi lütfen düzeltin. Kendinize ayırdığınız zamanları belirli bir zaman dilimine sınırlandırmıyorsunuz ve tümünü kendinize ait, size ayrılmış bir zaman olarak görüyorsunuz. Örneğin isteyken yapılması gereken bir görevi yapıyor bile olsanız o sürece kendinizden şeyler katarak ya da başka şeyler yaparak onu kendinize ait bir zamana doğru çeviriyorsunuz öyle mi?

K: “Evet, ay çok güzel ifade ettiniz.”

Tekrarlayan zaman birimlerinin kendilenmesinde diğerleriyle kurulan ilişkiler en aza indirilebilmektedir. Daha ziyade, “tek başınalık” olarak tarif edilebilecek bu durum, bazı katılımcıların kendiledikleri zaman dilimleri içinde vazgeçilmez bir deneyim olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde azalan sosyallik, mekânsal olarak katılımcıların ev ortamında izole olabildikleri kendi odalarında, doğal ortamlarda çok daha az insanın olduğu kısımlarda ya da anonimleşebildikleri kamusal mekânlarda deneyimlenmektedir. Bu durum kendileme sürecinde sosyallik ve mekânsal ortamın aktif rolüne işaret etmektedir. Örneğin K3 (43 yaş, erkek, evli) kendilediği zaman dilimindeki sosyalliği şöyle ifade etmektedir:

A: Kendinize ayırdığınız zaman dilimleri kimlerle geçer?

K: “Çoğunluğu kendisi ile geçer insanın. Yani tek başına. Yargılanmıyorsunuz veya birine bir şey izah etme zorunluluğu kalmıyor, mutlu oluyorsunuz, bir şey yaptığınız zaman ‘Acaba bu ne der?’ gibi bir şey gelmiyor [aklınıza] ... Kulaklığı takıp [caddede-sokakta] yürüyüp gidiyorsunuz kimse duymuyor. Ne düşündüğünü kimse bilmiyor, öbür şekil yanında biri varken hayal ettiğiniz şeyi yanındakiyle konuşamıyorsunuz ki, konuşamazsınız ki zaten ... [Kişi] kendisiyle yalnız kaldığı zaman, özgür olduğu zaman, güvende olduğu zaman tırnak içerisinde mutlu olur.”

Benzer şekilde K5 (37 yaş, erkek, evli) kendilediği zaman dilimindeki azalan sosyalliğin mekânsal tezahürlerini şöyle ifade etmektedir:

“Genellikle ya da özellikle en önemli şeyi söyleyeyim [bu zaman dilimi] kendime ait olarak geçer, başkasıyla paylaşmam, yalnız olurum. Yürüyüşe çıktığımda genellikle kırdaki [olurum], kır deneyiminde insanların olmadığı sakin yerlere yönelerek örneğin İskele Sahili’ne giderim, kaleye [Van Kalesi] giderim, parka giderim veya odaya gider yalnız [kalırım], [evde] eşimin, çocuğumun olmayacağı en uzak yer neresiyse balkonsa balkon, mutfaksa oraya geçer, o şekilde ben değerlendirim o zamanı.”

Bazı katılımcılar için ise kendilenen zaman doğrudan sosyal ilişkiler ile kurulmaktadır. Örneğin 9 numaralı katılımcının kendilediği zaman dilimi ailesiyle geçirdiği

zamanlardır. “Aile zamanı” olarak da adlandırılabilcek bu zaman diliminde K9 (46 yaş, erkek, evli) için zaman çok hızlı geçiyor şeklinde algılanmaktadır.

“Yemek hazırlanırken mesela oğlanların biri işte salata yapıyor, biri bir başka bir şey yapıyor, kızlardan herkes bir şey[ler] yapıyor, annelerine yardım ediyorlar gibi, ya bir bakıyorsunuz böyle zaman akıp gidiyor.”

“Aile zamanı” kişinin kendine bireysel olarak vakit ayıramaması ve ayıramayan bu vaktin kendiliğinden aileye yönelmesiyle oluşabilmektedir. Bu durumu K10 (33 yaş, erkek, evli) şöyle ifade etmektedir:

A: ... Kendinize vakit ayırdığınız, size ait zaman dilimleri var mı?

K: “Yok, çok da yok. Kendime direkt bana ait olan, sadece ben bu zamanı, ben kullanacağım diyeceğim zamanım yok, gerçekten yok. Ama örneğin eşime, çocuklarıma ayırdığım zaman işte hafta sonları [oluyor] ... Çocuğumu, ailemi düşünerek o zamanı [onlara] ayırıyorum. İşte ben hafta sonu çocuklarımla, ailemle şunu yapacağım, ayırdığım zamanlar oluyor.”

A: Yani kendinize ayırdığınız zamanlar genellikle ailenizle mi geçiyor?

K: “Tabii, aynen. Ama sadece kendime ayırdığım hiç zamanım olmadı, onu söyleyeyim. Şunlar hariç, çalışmak hariç, onlara girmiyorum. Çünkü çalışma yapınca tek başına yapmış oluyorsun, o ayrı.”

Kendilenen zaman dilimlerinin katılımcıların medeni durumları ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Farklı bir anlatımla katılımcıların medeni durumları, zamanla kurulan ilişkiyi ve zaman kullanımlarını açık bir şekilde şekillendirmektedir. Bekâr katılımcıların kendiledikleri zaman dilimleri, evli katılımcılara kıyasla daha geniş aralıkları kapsamaktadır. Bekâr katılımcıların, tekrarlayan zaman birimlerinin tamamını ya da tamamına yakını kendiledikleri; evli katılımcıların ise bu zaman birimlerinin çok daha kısa bir aralığını özellikle aile fertleriyle birlikte (“aile zamanı”) kendiledikleri görülmektedir. Üstelik evli katılımcılar için kendilenen zaman dilimleri, bekâr oldukları yaşam dönemlerine kıyasla pratikler, sosyal ilişkiler ve mekânsal açıdan da değişim gösterebilmektedir. Söz gelimi kişinin bekârken kendine ayırdığı zamanlarda yaptığı pratiklerinde sosyallik artma eğilimindedir ve ev dışı mekânlar daha çok kullanılmaktadır. Bu durum evliyken radikal bir şekilde değişmektedir. Kişi evliyken kendine ayırdığı zamanlardaki pratiklerinde sosyalliği en aza indirerek ev içi

mekânların kullanımını artırabilmektedir. Örneğin K2 (41 yaş, erkek, evli) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

A: Peki kendinize ayırdığınız, size ait zaman dilimlerini şöyle geçmişten günümüze düşündüğünüzde, sizce değişti mi?

K: “Evet değişti.”

A: Ne açıdan değişti?

K: “İşte ben bekârken işin içinde aile yoktu, aile yoktu derken tabii anne baba vardı o dönemler, o da daha farklıydı, orada bence zamanı yönetmekte kumanda tamamen bende idi, yani daha çok kendime zaman ayırmayı planlarken kendimi merkeze alırdım, yaptığım planlamaları kendim üzerinden yürütürdüm, ancak şu anda bana kalan yani benim kendimi baz alarak ayırdığım zaman şeyleri, zaman programlamaları azaldı, daha önce çokken şu an azaldı bana göre daha çok kendime ayırdığım zaman [açısından] ... Evlenmeden önce ... mesela düzenli olarak halı sahaya [futbol oynamaya] giderdim, arkadaşlarla çok severim ben oynamayı ... Mesela onun dışında gezi falan düzenlerdi arkadaşlar katılırdık ... Bu etkinliklerle ilgili bana bir öneri geldiğinde kendime danışırdım, tek, ben olduğum için çok rahat karar verebiliyordum o tür etkinlikler yapardık.”

A: Peki evlendikten sonraki süreçte size ait zamanlarda neler yaparsınız?

K: “Kendime ait zamanlarda daha çok evde dinlenmeye zaman ayırıyorum ... Bazen çıkarım en fazla markete kadar giderim bir yürüyüş yaparım, daha çok dediğim gibi ana şey dinlenme, dinlenirim yani ... Belki bundan ne bileyim yirmi yıl öncesini [bekârken] düşündüğümüzde kendime ait bir zaman dilimim olsa bunu sosyal bir etkinlikle başkaları ile paylaşmaya gayret ederdim ama şu anki durumda daha çok direk bana aitse kendimle baş başa kalmayı daha çok tercih ederim.”

Kendilenen zaman dilimleri genellikle kişisel sorumluluğun ve yükümlülüğün asgari düzeyde olduğu; görece olarak daha özgür hissedilen zamanlardır. Bu zaman dilimleri kişiler için bazen o kadar önemli olarak görülebilmektedir ki, kendilenen zaman dilimlerini deneyimleyebilmek için fazladan çaba sarf edilebilmektedirler. Bu zaman dilimleri katılımcılar için genellikle daha hızlı geçiyor şeklinde algılanabilmektedir. Örneğin K5 (37 yaş, erkek, evli) bu durumla ilgili ifadeleri şöyledir:

A: O zaman sizin ifadelerinizle sabahleyin altı buçuktan işe gittiğiniz zamana kadar olan süreç...

K: “Sadece benim zamanımdır. İstedığımı çok rahat yaparım, onun dışında istediğimi yapamıyorum, zamanı o şekilde kullanamıyorum, ister istemez ben yapamıyorum ... [Bu zaman diliminde] çok iyi hissederim kendimi ve o zaman dilimi

çok hızlı geçer benim gözümde, o bir saat sanki bir dakika gibi geçer çok hızlı geçer, yani keşke biraz daha uzun olsa biraz daha şey olsa ama hep çok hızlı geçer ... [Bu zaman dilimi] benim için hep anlamlı sadece kendi her istediğimi yaparım, hiçbir baskı yoktur eş, çocuk, amir iş baskısı yoktur, çok rahat hissederim kendimi, o zaman dilimini ben çok sevdiğim için tatil günlerinde hep o vakitte kalmayı çok severim.”

Kendilenen zaman diliminin geçiş hızı ile ilgili değerlendirmeler, genellikle kendilenmeyen zaman diliminin geçiş hızına referansla tarif edilmektedir. Eğer kendilenmeyen zaman diliminde (bu zaman dilimi genellikle zaman üzerinde kontrol algısının düşük olduğu durumları [çalışma saatleri, aile ortamı gibi] içermektedir), zaman (çok) hızlı geçiyor şeklinde algılanıyorsa, kendilenen zaman dilimindeki zamanın geçiş hızı olağan ya da yavaş olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu tür durumlardaki kendilenen zaman dilimlerinde zamana ilişkin kontrol algısı çok yüksektir. Hatta bu kontrol algısı ile kendilenen zamanın geçiş hızı dahi düzenlenebilmektedir. Örneğin K13 (35 yaş, kadın, bekâr) bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Sanırım kendime ayırmadığım zamanlarda [zaman] daha hızlı geçiyor. [Kendime ayırdığım zamanlarda ise] olağan ... [Ama] kendime ayırdığım zamanı kendim yönettiğim için geçiş hızını da kendim düzenliyorum ... Mesela diğer şeylerde sizin elinizde olmayan [bir] zaman var, yani hayat devam ediyor ... Örnek veriyorum, kendi zamanımı kendim planladığım için ne kadar hızlı geçmesi gerektiğini biliyorum, ne yapmam gerektiğini biliyorum. Ama diğerinde sizin elinizde olmayan bazı şeyler olabiliyor, mesela herhangi bir kişiye göre siz endeksliyorsunuz kendinizi. Yani birinde [kendime ayırdığım zamanda] kontrol bende, diğerinde [diğer durumlarda] kontrolümün dışında. Mesela diyorum ki ben, ‘Bugün kendime iki saat ayıracağım ve dolu dolu geçireceğim.’”

Katılımcılar, kendiledikleri zaman dilimleri ve bu zaman dilimlerindeki zamansal deneyimleri hakkında konuşurlarken bu zaman dilimlerinde deneyimledikleri durumları ve bu durumların zamansal yanlarını retrospektif¹¹ (geriye dönük) hatırlayarak yorumlamaktadırlar. Hatırlama sürecinde bellekteki izi daha belirgin olan duygulara, deneyimlere odaklanabildikleri düşünülmektedir ve bu duygu ve deneyimlerin geçiş hızları konusunda da farklılaşmalar olabilmektedir. Örneğin K6 (42 yaş, kadın, bekâr) kendilediği zaman dilimini varoluşsal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabildiği zaman dilimi olarak deneyimlemek istemesine odaklandığında bu zaman diliminin çok

¹¹ Zamansal deneyimin retrospektif ve prospektif olarak değerlendirme farklılıklarına dair etkin tartışmalar için bkz., Hicks ve ark. (1976) ve Wearden (2016b).

hızlı geçtiğini; ancak kendilediği zaman dilimine bütünüyle kendini dâhil ettiği (yüksek düzeyde bilişsel olarak dâhil olduğu) anlara odaklandığında ise bu anların oldukça yavaş geçtiğini sırasıyla şöyle ifade etmektedir:

[1]

“Aslında farkına varmıyorsunuz [bu esnalarda zamanın] ne kadar hızlı geçtiğinin yani kendinizle kaldığınız zaman daha çok zamanın olmasını istersiniz, belki çok abartılı olacaktır ama yıllarca kendinizle baş başa kalıp kendinizi dinlemeniz kendinizle bir iç muhasebe gibi, aslında bu tür şeylerin olması için kendinizi daha iyi anlamanız, daha iyi bir yol almak ya da farklı şeyler düşünmek için daha fazla zamanın olmasını istersiniz ama [bu zaman dilimleri] o kadar hızlı geçiyor ki, sanki göz açıp kapayıncaya kadar bir süre varmış gibi ...”

[2]

“... Yani böyle kendimi dinlediğim zaman[larda] sanki ben, ruhum karşıma geçiyor sohbet ediyoruz, o zaman[lar] o kadar böyle yavaş, dingin geçer ki... Ben zamanın sanki gerçekten kaplumbağa hızıyla ilerlediğini hissederim ... O anlarda kafamda hiçbir şey olmaz sanki, sadece o anı yaşıyor gibi sadece o an atıyorum belki sıradan bir konuşma tadı olur ya böyle mistik bir tat derler, öyle bir tat yani o an kafanızda hiçbir şey olmaz.”

Genel bir tarifle, zamansal deneyimin bilinçli bir biçimde işlenen bilgi yoğunluğuna (deneyim yoğunluğuna) bağlı bir süreç olduğu hatırlandığında, birinci olarak alıntılanan ifadelerde katılımcının kendi benliğine ve içinde yer aldığı duruma bilişsel olarak daha düşük düzeylerde dâhil olduğu, ikinci olarak alıntılanan ifadelerde ise daha yüksek düzeylerde dâhil olduğu ileri sürülebilir. Burada bilişsel olarak dâhil olma; dikkat, duygulanım, bellek, bilinç gibi bilişsel yapıların ya da kaynakların o anki benlik ve duruma aktif bir şekilde aktarılması ile ilgilidir. Bu durumun zamanın algılanan geçiş hızını şekillendirdiği, diğer bir deyişle bilişsel olarak dâhil olmanın ya da meşguliyetin düşük olduğu durumda zamanın daha hızlı; yüksek olduğu durumda zamanın daha yavaş algılandığı bilinmektedir (Flaherty, 2017, 2018). Kendileme sürecinin, birinci örnekte standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunu artırıcı bir işlev gördüğü, ikinci örnekte ise standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunu azaltıcı bir işlev gördüğü düşünülmektedir. Flaherty’ye göre (2018), standart zamansal birimler (örn., günler, saatler ve dakikalar) özdeş kutular ya da konteynerler gibidir ve bu kutular deneyimin yükünü taşıyabilme yeterliliğindedir. Bir bütün

olarak benlik ve duruma yönelik artmış bir bilişsel müdahillik (veya katılım), bu kutuları ya da konteynerleri daha fazla deneyimle doldurmaya yol açmaktadır. Deneyimin yoğunluğu arttıkça (bilinçli bilgi işleme yoğunluğu arttıkça) ise zaman daha yavaş geçiyor şeklinde algılanmaktadır.

Yüksek düzeyde kendilenen zaman dilimlerinde zamanın algılanan geçiş hızları yavaş, olağan ya da hızlı olabilmektedir. Zamanın algılanan geçiş hızının benlik ve durum arasındaki dinamik ilişkilere göre şekillendiği görülmektedir. Örneğin yüksek düzeyde kendilenen zaman diliminde zamanın yavaş geçtiğini ifade eden katılımcının bu durumu kendilenen zaman diliminden alınan memnuniyetle ve bu memnuniyet deneyiminin uzun zamana yayılması gayretiyle ilişkili görünmektedir. Katılımcının kendi memnuniyet deneyiminin sürmesine ilişkin yüksek düzeydeki bilişsel müdahillliği, standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunu artırmaktadır. Böylece zaman olduğundan daha ağır geçiyor şeklinde değerlendirilmektedir. Örneğin K3'ün (43 yaş, erkek, evli) bu durumla ilgili ifadeleri şöyledir:

[Kendime ayırdığım zamanlar] yani ağır geçer ... Mesela çok sevdiğiniz bir yemek var bir çorba, ne bileyim mercimek, onu bir kâse çorbayı beş dakikada yiyorsunuz ama sevmediğiniz bir şey [mesela] işkembe çorbası onu da beş dakikada yiyorsunuz, mercimek çorbası içerken ki algı sizde farklı, onda zamanı yavaş algılıyorsunuz yani geçmesini istemiyorsunuz, o anın bitmesini istemiyorsunuz ... [Yani] algısı ağır, değişen bir şey yok [aslında]. Zamanı hiç kimse ne yavaşlatabilir ne de hızlandırabilir hiç kimsenin, hiçbir şeyin böyle bir gücü yok.”

Yukarıda alıntılanan ifadeler Flaherty'nin (2018) zamansal deneyimi açıklamak için kullandığı “standart zamansal birim” kavramını tarif etmek için oldukça elverişlidir. Flaherty'ye (2018) göre standart zamansal birim, üst üste açılarak zamansal deneyimin yükünü taşıyabilen ve aktarabilen bir dizi özdeş kutu ya da konteyner gibidir. Bu kutuların ya da konteynerlerin üzerine düşen deneyimin yükü, K3'ün ifadesiyle, “ağır” olduğunda zamanın geçişi uzun süreli olarak, diğer bir deyişle yavaş algılanmaktadır.

Bütün bir şimdiki zamanı yüksek düzeyde kendileyen 8 numaralı katılımcının örnek üç ortamdaki kendilediği zamana dair deneyimleri, tamamlaması gereken işlerin

yoğunluğuna göre değişmektedir. K8 (37 yaş, kadın, bekâr) bu durumları şöyle ifade etmektedir:

“İş yerinde olağan [hızda] geçiyor, olması gerektiği gibi geçiyor. Evde çok hızlı geçiyor. Çünkü yetiştiremiyorum, temizlik işte hızlı çok, yetişemiyorum, öyle söyleyebilirim. Doğada da rutin geçiyor. Olağan hızda geçiyor, en hızlı vakit evde geçiyor.”

Alıntılan bu ifadelerinden de görüldüğü gibi katılımcı için zamanın en hızlı geçtiği ortam evdir. Evde yapılması gereken işlerin çokluğu, katılımcının kendisi ve var olan duruma bilişsel olarak dâhil olmasını azalttığı ve bu durumun standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunun (bilinçli bilgi işleme yoğunluğunun) düşük olmasına yol açtığı ileri sürülebilir. Böylece zaman daha hızlı olarak algılanmaktadır. Benzer şekilde katılımcının iş yeri ve doğal ortamlarda zamanı olağan olarak değerlendirmesinde kendi zaman algısı ile bu ortamlardaki zaman algısı neredeyse senkronizedir. Diğer bir deyişle katılımcı bu ortamlardayken orta düzeylerde benlik ve duruma bilişsel olarak dâhil olmaktadır ve bu durum ortalama uyaran karmaşıklığı oluşturarak standart zamansal birim başına ılımlı ya da orta düzeylerde deneyim yoğunluğu düşmesine sebep olmaktadır (Flaherty, 1993; Flaherty ve Meer, 1994).

3.2.2. Zaman Bölgelerini Kendileme Sonuçları

Zaman bölgelerini kendileme sürecindeki boyutların (özdeşim, sahiplenme gibi) içerik ve kapsamı büyük oranda tekrarlayan zamansal birimleri kendileme sürecindekiyle benzerdir. Bu bakımdan aşağıda sadece farklılaşan sonuçlara yer verilmiştir.

Zaman bölgelerini (geçmiş, şimdi ve gelecek) kendileme süreçleri incelendiğinde, katılımcıların eğitim-öğretim hayatları (özelde ise üniversite yılları) kendiledikleri zaman dilimleri arasında öne çıkmaktadır. Bu durumun bir örneğini K4 (37 yaş, kadın, bekâr) şöyle ifade etmektedir:

“Üniversite öncesinde kendime ait hiçbir zamanımın olduğunu anımsamıyorum, var mı bilmiyorum, anımsamıyorum. Belki de işte oradaki şeyi kapatmak için üniversitede bunu çok yoğun bir yaşama ihtiyacı hissettim. Hâlâ geçmişime baktığımda, evet yani çoğunlukla o zaman yaşamışım, evet.”

Aynı katılımcı üniversite yıllarındaki zamanın çok hızlı geçtiğini şöyle tarif etmektedir:

“Ben üniversiteye gitmeden önce annem hep şunu derdi: ‘Beş yıl, [bu] beş yıl nasıl geçecek ya!’ Ben de kendime şunu derdim; ‘Beş yıl nasıl bitecek, yani bu mümkün değil, bitmez yani.’ O beş yıl inanılmaz böyle ışıltılıyla geçmiş gibi ... O beş yıllık sürecin nasıl geçtiğini çok tanımlayamayacağım ama bir şekilde çok hızlı geçti. Belki de şey yoğunlukla keyifli olduğu için de hızlı geçti. O beş yıllık süreç sanki iki yıl gibiydi aslında.”

Üniversite yıllarının kendilenen zaman dilimleri arasında öne çıkmasının bu yıllarda zaman üzerinde kontrol algısının oldukça yüksek olmasıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin K1 (37 yaş, erkek, evli) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“[Üniversite yıllarım] benim zamanım olgusunun daha baskın olduğu dönemdi. Benim zamanım diyebileceğim zamandı ... planlamasının veya her şeyini tamamen kontrolünün bireyde olduğu vakitler ...”

Geçmişin tamamının ya da bir bölümünün kendilendiği durumlarda zamanın geçiş hızı neredeyse her zaman çok hızlı ya da hızlı olarak değerlendirilmektedir. Burada, geçen zamana oldukça duyarlı olan epizodik belleğin etkileri açıkça görülmektedir (Conway ve Rubin, 1993; Solso ve ark., 2007). Geçmişte meydana gelmiş olaylar, faaliyetler ve rutinlerin bellekteki izlerinin azalmaya başlamasıyla standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğu azalmaktadır. Böylece geçmiş zamandaki kendilenen zamanların çok hızlı geçtiği algısı ortaya çıkmaktadır (Flaherty, 2018; Flaherty ve Meer, 1994). Tekrarlayan kendilenen zaman dilimine dair sonuçlar kısmında işaret edildiği gibi, zamana ilişkin retrospektif ve prospektif değerlendirmeler zamanın geçiş hızı ile ilgili farklı algılamalarla neticelenebilmektedir. Örneğin geçmişinin tamamını kendileyen K2 (41 yaş, erkek, evli) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Sadece [kendi] geçmişimi düşündüğümde ... bence iki noktadan bakmak lazım; şu an oturduğum noktadan geçmişe baktığımda çok hızlı geçmiş, yani [bana] yetmemiş zaman, çok hızlı geçmiş ama bu soruyu, o günlerde o durumlarda, geçmişin içindeyken bana sorsaydınız belki daha farklı cevap verirdim, yani şey derdim belki o zaman ne bileyim yirmi yıl önce bana deseydiniz belki normal geçiyor derdim. Şu anki konumumda geriye dönüp geçmişime baktığımda çok hızlı geçmiş diyorum yani, şu an ben hızlı geçmiş diyorum ama o gün öyle mi derdim bilmiyorum ama ben o an öyle demezdim.”

Katılımcılar tarafından şimdiki zamanın çok hızlı ya da hızlı olarak geçtiği şeklindeki yaygın değerlendirmeleri daha çok gündelik yaşamın temposu, iş yoğunlukları ya da yakın sosyal çevreye ayrılan zamanlarla ilişkilendirilmektedir. Örneğin üniversite yıllarını kendileyen K1'in (37 yaş, erkek, evli) üniversite yıllarındaki zamanın geçiş hızı ile gündelik yaşamdaki zamanın geçiş hızı arasındaki ilişkileri kıyasladığı ifadeleri şöyledir:

“Yani şimdi bir defa şu anda bir şeylere yetişememe problemi var. Yani zaman yetmiyor gibi bir durum var. Yani keyif anlamında üniversitede yaşadığımız zaman daha hızlı, daha böyle kendimize ayırdığımız, hani benim zamanım diyebileceğim olgular daha fazlaydı. Onun dışında iş hayatına geçtikten sonra bu kendime ait zaman olgusu çok parçaya bölündü. İş hayatı, evlilik, çocuklar vesaire. Dolayısıyla bölünmeler arttıkça yetişememe de artıyor. Şimdi siz [zamanın geçiş] hızı[nı] sorguluyorsunuz, hızı da söyleyeyim; daha fazla parçaya bölündüğünüz için hani ‘Bir ömre iki hayat sığmaz.’ diye bir klişe söz vardır, hayatlar arttıkça yetişememe de artıyor. O bakımdan daha hızlı şu anki hayat. Ama kalite anlamında kendinize ayırdığınız zaman, benim zamanım diyeceğiniz zaman da evelden üniversitede yaşadığım zamandı diyebilirim.”

Geçmişin tamamı ya da bir bölümünün kendilendiği durumlarda, geçmişte kalmış ancak şimdiden bakıldığında daha çok özlem duygusu ile hatırlanan ve kişide genellikle olumlu duygular uyandıran deneyimlerin nostaljik etkileri sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu durumlara ek olarak, kendilenen geçmiş zaman dilimlerinin şimdiki ve geleceği inşa eden yanlarının da katılımcılar için oldukça önemli olduğu görülmektedir. Örneğin geçmişinin tamamını (özellikle üniversite yıllarını) kendileyen K1, kendi geçmişinin geleceğine yönelik etkilerini şöyle ifade etmektedir:

“Genel itibarıyla baktığımda bence ben Tanrı'nın şanslı bir kuluyum. Güzel bir ailede dünyaya geldim. Annem ev hanımı, babam öğretmendi. İyi bir eğitim geçirdim. Mutluyum ben açıkçası. Geçmişte çok olumsuz şeyler yaşamadım. ‘Keşke’ diyebileceğim olgulardan biri lisans eğitimimi ailem dışında başka bir yerde yaşasaydım. Bu mesela ‘keşke’ diyebileceğim olgulardan biri. Zaten insanların geçmişte yaşadıklarının neticesinde kişilikleri gerçekten çok şekilleniyor. Yaşadıklarımız da siz geleceği kısmen de olsa planlıyorsunuz. Yani geçmişteki hatalar geleceğe ilişkin olarak sizin neler yapacağınızın aslında alt yapısını oluşturuyor.”

Tekrarlayan kendilenen zaman dilimindeki sosyallik genellikle azalma eğiliminde iken, zaman bölgelerinin kendilemesindeki sosyallik genellikle artma eğilimindedir. Bu durumun geçmişin, retrospektif olarak değerlendirildiğinde, deneyimlerin diğer insanlarla hatırlanmasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların görüşme kayıtları dikkatle kodlandığında ve bu süreç yinelemeli olarak ilerletildiğinde, zamanı sadece tekrarlayan zaman dilimleri ile zaman bölgeleri akslarında değil, ayrıca genel zamana ilişkin yönelim ve pratikleri ile de kendiledikleri görülmektedir. Aşağıda katılımcıların zamanla kurdukları ilişkilerindeki yönelimlerinin ve pratiklerinin belirleyici olduğu örüntüler sunulmaktadır.

3.2.3. Zamana İlişkin Yönelim ve Pratiklerin Örüntüleri

Katılımcıların genel zamanı kendileme üzerinden “zamanın kendisiyle” kurdukları ilişkiler, zamanı nasıl anlayıp yorumladıkları ve nasıl kullandıkları ile belirginleşmektedir. Bu belirginlik birbirlerinden çeşitli özelliklerle farklılaşan ancak kendi içlerinde tutarlı örüntüler gösteren zaman yönelim ve pratiklerine işaret etmektedir.

Katılımcıların zamana ilişkin yönelim ve pratiklerinin örüntüleri çoğunlukla zamanın geneline yönelik şekillenmektedir ancak aynı zamanda bu yönelim ve pratik örüntüleri tekrarlayan zaman dilimleri ve zaman bölgelerini de içerebilmektedir. Bunlar dört tema (örüntü) altında ele alınmaktadır: “Görevliler,” “Hazcılar / Keyifçiler,” “Esnekler” ve “Kontrolcüler.” Katılımcıların öne çıkan zamana ilişkin yönelim ve pratiklerinin örüntüleri Tablo 7’de gösterilmiştir. Buna göre bazı katılımcılarda sadece bir örüntü baskın olarak öne çıkarken, bazı katılımcılarda ise birden fazla örüntü, farklı ağırlıklarla öne çıkmaktadır. Her örüntü aşağıda açıklanarak örneklendirilmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Zamana İlişkin Yönelim ve Pratiklerinin Örüntü Listesi

Katılımcı No	Zamana İlişkin Yönelim ve Pratiklerin Örüntüsü	Katılımcı No	Zamana İlişkin Yönelim ve Pratiklerin Örüntüsü	Katılımcı No	Zamana İlişkin Yönelim ve Pratiklerin Örüntüsü
1	“Esnek” ve “Planlayıcı”	6	“Esnek”	11	“Görevli” “Esnek” ve “Planlayıcı”
2	“Esnek” ve “Planlayıcı”	7	“Kontrolcü”	12	“Kontrolcü” ve “Planlayıcı”
3	“Esnek”	8	“Hazcı / Keyifçi” ve “Planlayıcı”	13	“Hazcı / Keyifçi” ve “Görevli”
4	“Esnek”	9	“Kontrolcü” ve “Planlayıcı”	14	“Kontrolcü ve Planlayıcı”
5	“Esnek”	10	“Görevli”	15	“Hazcı”

3.2.3.1. Tema I: Kısıtlı ve Değerli Bir Sermaye Olarak Zaman: “Görevliler”

Bu örüntü, zamanın kısıtlı ve değerli bir “sermaye” olarak değerlendirilmesi ile ilgilidir. Bu örüntüde zamanı etkin kullanmak önemli bir değer ve gerekliliktir. Özellikle buradaki gereklilik (kipi) vurgusu zamanı etkin kullanmanın bir tür görev gibi çerçevelenmesine işaret etmektedir. Örneğin K10’un (33 yaş, erkek, evli) zamana ilişkin yaklaşımı kendi ifadeleriyle şöyledir:

“Ben zamanı geçirdiğim bütün vakti, işte ‘Vakit nakittir.’ hesabıyla değerlendiriyorum, mesela onu geri getirme şansın yok. Sen dolu geçirdiysen, bir şeyler yaptysan, bir iz bıraktysan, bir şey yaptıysan zamanın farkına varıyorsun ... Zamanı en iyi [şekilde] anlayabilmek için zamanı değerlendirmek lazım.”

Zamanı etkin kullanmak, kişinin kendine yaptığı “yatırımları” içeren pratikleri kapsamaktadır. Bu pratikler ilham verici ya da didaktik filmler izleme, kitaplar okuma internette dolaşma gibi görece daha dar aralıklardaki eylemleri içerebildiği gibi, görece daha geniş aralıkları kapsayan zaman dilimlerindeki (üniversite yılları gibi) eylemleri de içerebilmektedir. Bu daha geniş aralıklı zaman dilimleri kişinin kendini geliştirmeye dönük eylemleri daha özgür şekilde hayata geçirebildiği ve genellikle pek çok olanağı barındıran zengin zamanlar olarak gördüğü ancak kişinin kendi ömründe en fazla birkaç kez deneyimleyebildiği zaman parçalarıdır. Bu zaman parçalarında zaman oldukça hızlı geçiyor gibi algılanabilmektedir. Örneğin K13’ün (35 yaş, kadın, bekâr) bu konudaki ifadeleri şöyledir:

“Üniversite hayatımın çok hızlı geçtiğini düşünüyorum. Çünkü çok dolu dolu geçirdim ... Okul hayatı biraz daha kendinizi geliştirmeye yönelik olduğu için belki daha [çok] hoşuma gidiyor, [zaman] hızlı geçti, kendimi geliştiriordum ya.”

Bu örüntüde, zaman her an elden gitmekte olan ve bu yüzden “dolu” geçirilmesi gereken bir meta olarak, diğer bir anlatımla, “boşa” harcanmaması gereken bir meta olarak görülmektedirler. Bu kaynağın verimli geçirilmesine yönelik (yüksek düzeylerde) sorumluluk ve kaygı hissedilerek zamanın “dolu” olarak geçirilme gerekliliği bir tür *görev* olarak üstlenilmektedir. Zamanın “boş” geçirildiği düşünüldüğünde, zamanı “dolu” olarak geçirme görevi yerine getirilemediğinden suçluluk duyulabilmektedir. K10’un (33 yaş, erkek, evli) bu durumla ilgili ifadeleri şöyledir:

“Mesela şunu söyleyeyim, hiç beklemediğim bir arkadaşın seni o gün [kendine ayırdığın zamanda] evde ziyaret ediyor. Sen de kendine zaman ayırmışsın, ben şunu yapacağım [diyorsun]. O gün o arkadaş gelir senin bütün zamanını almış olur. Hiçbir şey yapmamış olursun. Ertesi gün bu sefer kendini suçlarsın, işte ben keşke oturmasaydım, şunu etmeseydim bunu etmeseydim. Bu kendine [ayırdığım] dediğin zamanlarda oluyor.”

Bu örüntüde zamanı dolu geçirme “görevine” odaklanıldığı için zamanı kendileme, bu zaman dilimindeki pratiklere dayalı olarak gerçekleşmektedir. Bu süreçte, benliğin, mekânın, sosyal ilişkilerin rolü en aza indirilebilmekte ve kendilenen zaman diliminde zaman (çok) hızlı geçiyor şeklinde algılanmaktadır. Bu durum akıştan kaynaklanan zamansızlık duygusuyla (sense of timelessness) ilgili görünmektedir ve bu duygu, göreve yoğun bir şekilde odaklanıldığında ortaya çıkabilmektedir (Larson, 2004). K10 kendilediği zaman dilimiyle ilgili yukarıda işaret edilen durumu şöyle ifade etmektedir:

K: “Şöyle diyeyim üniversite sınavına hazırlanırken zaman tamamen sanki zaman benim için yaratılmış[tı]. Kendimi o zaman süresi içerisinde böyle [bir tür] kutuplaşma diyelim, insanlarla iletişimi koparıp sadece hedefe odaklanma zamanı, o zamanı kesinlikle boş geçirmemeye özen gösterirdim. O zaman sanki benim zamanımmış gibi sahiplenirdim.”

A: Peki hazırlık evresi süre olarak ne kadardı?

K: “Bir yıl.”

A: Bu bir yıllık süre sizin için nasıl bir hızda geçti?

K: “Zaman... başta söylediğim gibi çalışınca zaman çok hızlı geçiyor. Çünkü zamanın ne kadar hızlı geçtiğinin de farkına varmıyorsun. Çünkü sürekli bir uğraş içerisinde.”

Bu örüntüde örneğin görünürde sosyalliğin olduğu durumlarda dahi, temel odak noktası diğer insanlar ya da ortam yerine genellikle pratikler üzerindedir. Benzer şekilde aynı katılımcının bu duruma dair örneği kendi ifadeleriyle şöyledir:

“Mesela bazen kendi çocuklarımla oturup konuşunca zamanın çok hızlı geçtiğini düşünüyorum. Çünkü konuştuğunuz sohbette genellikle böyle şöyle yani bilgi alışverişiniz veya çocuğun cevap vermesi işte bunlar sanki zaman çok hızlı geçmiş gibi geliyor insanı kendisine.”

Aynı katılımcı kendilediği zaman dilimlerini sahiplenmesini görevliler temasıyla paralel olarak, diğer bir deyişle zamanı dolu geçirmek üzerinden şöyle ifade etmektedir:

A: Peki size şunu sormak istiyorum, kendinize ayırdığınız zaman üzerine konuşmaya devam edersek bu zaman dilimini sahiplenir misiniz?

K: “Sahiplenirim, evet.”

A: Yani sahiplenmek için neler yaparsınız?

K: “Sahiplenirim derken şöyle, çünkü zamanın bana kazandırdıkları var. Ben zamanı dolu dolu geçirdiysem, o zaman benim oluyor. Yani bana ait olmuş oluyor. Ama sen hiçbir iş yapmadan, boş boş geçiyorsa zaman sadece ömründen bir şey almış oluyor. Hiçbir şey, bir kazancı yok. Ama sen zamanı dolu dolu geçirince, kişinin kendisi bu sefer zaman zamanı sahiplenmek oluyor. Zamanı dolu dolu geçirmiş oluyorsun.”

3.2.3.2. Tema II: Kontrol Edilemez ve Spontane Olarak Zaman: “Esnekler”

Bu örüntü, zamanın akışının büyük oranda (neredeyse tamamen) insanın kontrolünde olamayacağını, dolayısıyla sınırları belirgin planlar yapmanın ve hatta zamanı yönetmenin bilişsel ve duygusal olarak olumsuz yönde etkilere neden olduğuna inanılan görüş ve yaşantıları yansıtmaktadır. Örneğin K4’ün (37 yaş, kadın, bekâr) bu husustaki ifadeleri şöyledir:

“Yani işte bugün bu arkadaşımın şunu yapayım falan, beni çok geren bir şey. Ben onu fark ettim ... Mesela bir hafta önceden biriyle oturup işte ‘Ya haftaya şunu yapalım.’ dediğimde bütün hafta benim için çok sancılı geçiyor ... Mesela o an spontane bir şeyi yapıyor olmanın ... [benim için] çoğunlukla rahatsız [edici] bir tarafı yok ... Aslında kendim de planlayınca aynı şey oluyor. Onu fark etmiştim. Yani başkası planlayınca dâhil olmak hoşuma gitmiyor ama ben planlayınca da hoşuma gitmiyor.”

Bu örüntüdeki katılımcılar, zamanı daha spontane (kendiliğinden) kullanma eğilimindedir. Söz gelimi bu örüntüyü paylaşan katılımcılar, yakın çevrelerinin zamanı kullanım pratiklerine spontane olarak dâhil olabilmekte, bu tür durumlara istekli olarak uyum gösterebilmektedir. Örneğin K6 (42 yaş, kadın, bekâr) kendilediği zaman diliminde yakın çevresindeki kimselerin bu zaman dilimini ihlal etmesine nasıl yaklaştığını şöyle açıklanmaktadır:

“[Kendime ayırdığım zamanlarda] ya bu aslında şeye bağlı, kişiye bağlı mesela çok sevdiğim dostlarım ya da ailem olursa o an çok da şey yapmam [sorun etmem] yani o konuda elbette onlara zaman ayırmayı onlarla beraber olmayı isterim yani ... ‘Benim günüm’ dediğim zamanlarda aksi bir şey olursa o zaman çok da şey yapmam yani bu konuyu çok da düşünmem yani onlarla beraber olurum.”

Kendilenen zamanın paylaşılması, katılımcıların daha toplulukçu değerleri paylaşan bir kültürde yaşamaları ile ilgili olabilir (Markus ve Kitayama, 1991). Kendilenen zaman dilimi, temelde bireysel sahiplik ve kontrol deneyimini öne çıkarmaktadır; ancak görüşmelerin yapıldığı yerin kültürel özellikleri göz önüne alındığında, kendilededeki bu bireysel sahiplik ve kontrol boyutlarının kişiler arası ilişkilere daha fazla yatırım yapılarak inşa edildiğine işaret etmektedir. Ayrıca hem insanların potansiyellerindeki yeterliklerini -bir ihtiyaç olarak- özellikle yakın gördüğü kimseler üzerinden genişletmeye çalıştıkları (Aron ve Aron, 1986; Aron ve Aron, 1996) hem de başkalarıyla uyumlu duygusal ve kişisel bağlantılar kurma ve bu bağlantıları sürdürmeye dönük -ihtiyaç temelli- tutum ve davranışları (Deci ve Ryan, 1985; Ryan ve Powelson, 1991) göz önüne alındığında, katılımcıların zaman kullanımlarını, yakın gördükleri diğerleriyle paylaşarak düzenlemeleri daha anlaşılır hâle gelmektedir.

Bu örüntüdeki katılımcıların kendiledikleri zamanın aralıkları genellikle sabit değildir. Kendilenen zamanların belirli haftaları, günleri ya da saatleri bulunmamakta; bu zaman dilimleri koşullara göre oluşturulabilmektedir. Örneğin K4’ün (37 yaş, kadın, bekâr) bu konuyla ilgili ifadeleri şöyledir:

K: “... İki hafta önce kendim için o günü sadece kendim için ayırdım. İşte tek başıma oturup, evde tütsüler yakmak, şarabımı almak falan, hani tek başıma olmak, kendimle vakit geçirmek ...”

A: Peki bu tür kendinize ayırdığınız zaman diliminin belli günleri var mı?

K: “Yok, yani o anki modumla karar veriyorum, o anki ruh hâlimle ilişkili. Yani o an onu istiyorum. İstedğim şey, ‘Şu an ne istiyorum?’ diye sorduğumda şu an buna ihtiyacım var. İhtiyaç galiba ... İhtiyaç duyuyorum buna ...”

Yukarıdaki örnekten de görülebileceği gibi, esnekler örüntüsü kapsamında kendilenen bu zaman dilimleri, kimi zaman sosyalliğin en aza indirildiği, kişinin kendisiyle baş başa kalabildiği zamanlara karşılık gelebilmektedir. Ancak bu özellik her ne

kadar esnekler örüntüsünde görünür olsa da zamanı kendilemenin temel yansımalarından biri olduğu da vurgulanmalıdır. Sözü edilen bu zaman dilimleri kişinin kendi deneyimleri, düşünceleri ya da duyguları üzerine derinlemesine düşünebildiği “tek başınalık” anlardır. Örneğin K6 (42 yaş, kadın, bekâr) kendilediği zaman dilimlerindeki durumunu şöyle tarif etmektedir:

“... Sadece ben ve özlemlerim, ben ve anılarım, ben ve ben ile kalmayı tercih ediyorum ... Kendimle baş başa olduğumda belki [beni tanıyan] çok kişinin tanımadığı bir benle beraberim.”

3.2.3.3. Tema III: Kontrol, Planlama ve Dakiklik: “Kontrolcüler”

Bu örüntü, zamanın bütünüyle kontrol edilemeyeceğinin farkında olmalarına rağmen, zamanı etkin bir şekilde yönetebilmek için onu bölümlere, parçalara ayırmının bir değer olarak görüldüğü bir görüşü ve bu görüşle uyumlu davranışları içermektedir. Bu örüntüdeki davranışlar, sorumluluk duygusuyla yakından ilişkilidir ve daha çok iş yaşamındaki gerekliliklerin “zamanında” yerine getirilmesi koşullarıyla görünür olmaktadır; ancak bu davranışlar salt iş yaşamıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda bu örüntüdeki katılımcılar gündelik hayattaki farklı pratikleri (kuaföre gitme zamanı, aileyle vakit geçirme zamanı gibi) için de zamanı ve dolayısıyla eylemleri planlayabilmektedirler. Bu bakımdan “Kontrol, Planlama ve Dakiklik” teması yapılandırılmış sosyal hayatlara işaret etmektedir. Örneğin K12 (38 yaş, kadın, bekâr) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“[Pandemiden önce] mesela tiyatroya gündüz giderdim, böyle bir planım olurdu. 13.30’dan önce evdeki işleri hâledip tiyatroya geçiyordum ... Genellikle [zamanı] bölerim yani bir hafta tiyatro, bir hafta sinema tarzında. Saç bakımım vardır, kuaföre gitme genellikle onları cumartesi hâlederim ... Ya kafamda herhangi bir işle ilgili bir plan oluşturduysam mutlaka zaten, mesela temizlik yapacağım, ben pazar günü mutlaka 09.00 gibi 10.00 gibi kahvaltımı yaparım. Ondan sonra da temizliğimi yaparım. Bu benim için rutindir.”

Bu örüntüdeki katılımcılar zamanda kontrolü sağlamak için etkin (sürdürülebilir ve gerçekçi) ve büyük oranda sadık kaldıkları planlar yapabilmekte, “yapılacakları zamanında” tamamlayabilmeyi bir değer olarak görebilmektedirler. Bu bakımdan bu örüntüdeki bazı katılımcılar aynı zamanda “dakik” olmalarıyla (dakikliği olumlaya-

arak) kendilerini tarif edebilmektedirler. Ayrıca bu katılımcılar Zamanı Kendileme Düzeyini Değerlendirme Formu'nda yer alan ve katılımcıların ne düzeyde dakik olduğuna dair ek bilgi toplamak için oluşturulan iki soruyu ("Belirlediğiniz zamanda belli yerlerde bulunmaya ne düzeyde özen gösterirsiniz?" ve "İnsanların anlaştığınız zamana göre davranmasını ne düzeyde önemzersiniz?") en yüksek puanla derecelendirmişler. Örneğin esnafılık yapan K14 (43 yaş, erkek, evli) iş ortamında ve iş ortamı dışındaki dakikliğini şöyle ifade etmektedir:

K: "Kendime göre plan projelerim var, halletmem gereken işler var, çünkü biliyorsunuz şu anda öyle bir teknoloji çağında yaşıyoruz ki yani bir işiniz bir saat geciktiği zaman, bizde özellikle mal alımına gittiğinizde bir saat geciktiğinizde bakarsanız ki o malın fiyatı yükselmiş, [o yüzden] dakik olmanız lazım bu konuda."

A: Peki bunun için zamanı planlar mısınız?

K: "Kesinlikle. Mesela gün içinde özellikle iş bölümü olarak neler yapılacak özellikle banka ödemelerimiz var, şirketin finansman kısmına da ben bakıyorum, ondan dolayı işte elemanların ödemeleri olsun, firmalar olsun, onlarla ilgili [işlere ben] baktığım için bunları sıraya bırakırım [koyarım] ve bıraktığım [sıraya koyduğum] şekilde bir an önce işi bitirip kapatırım. [Mesela] bizim o ay içinde firmalardan gelen faturalarımız var, onların hepsini sırayla not ederim, tarih ve karşılığı olarak eşleştiririm iadesini, arızasını, bütün her şeyini oluştururum, en son vatandaş geldiğinde hazır bir şekilde görür, derim ki işte alacağımız bu kadar, arızamız bu kadar, işte iadeniz bu kadar, hemen hesabını görürüz dakik bir şekilde."

A: Peki işiniz dışında zamanı planlar mısınız?

K: "İş dışında o kadar büyük bir zamanım olmadığı için öyle bir ayarlama yok ama yine de nasıl ayarlarım, mesela dediğim gibi belli bir zamanda [işten] çıktığımız için o arada işte yarım saat bir saatte kasaba giderim ya da bir yerden bir şey alırım dakik şekilde toparlar, bir an önce eve dönerim."

Bu örüntüdeki katılımcılar öz denetimleri konusunda oldukça yüksek kontrol algısı hissedebilmektedir. Bu duruma bağlı olarak planlarını hayata geçirmekte kararlı bir davranış örüntüsü sergileyebilmektedirler. K12'nin (38 yaş, kadın, bekâr) bu durumla ilgili ifadeleri şöyledir:

A: Örneğin birisi zamanınızı gereğinden fazla alsaydı ya da planladığınızdan daha fazla alsaydı ne yapardınız?

K: "Yani karşı tarafla ilgili bir şey yapmazdım çünkü benim planlarımdan ya da zamanı nasıl yönettiğimden haberi olmayabilir ve o planımı sarkıttırdım. Mesela

22.00’de uyumaz, 24.00’te uyur yine o yapacağım işi yapardım. [Planlarım] benimle ilgili olduğu için yani karşı tarafı çok da bağlayan bir şey değil.”

A: Böyle bir durumla karşılaştınız mı?

K: “Şöyle mesela, tez dönemindeydim, Hoca ısrarla işte değerlendirme ve sonuç kısmının hemen yazılıp bitirilmesini istiyordu. Çok alakasız bir şekilde bir öğrenci kaydıyla uğraştım. Benim danışmanlığında da değildi ama uğraştım. Sonra oturup akşam uyumadım, 02.00-03.00’e kadar oturup, kendi işimi hallettim.”

Kontrolcüler, özellikle kendiledikleri zaman dilimlerine müdahale edilmesine karşı oldukça duyarlı bir pozisyonu sergileyebilmektedirler. Örneğin kontrolcüler temasının temel özelliklerini taşıyan katılımcılardan biri olan K7 (44 yaş, kadın, evli) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“... O sabahki o bir saatlik şeyi, boşluğu sahipleniyorum, ona müdahale edilmesini istemiyorum. Gerçekten [o saatlerde iş yerinden] arasalar da cevap veremiyorum. Öyle de bir yapım olmuş. Sadece işte babamın [sağlık] kontrollerini çok erken saatlere şey yaparım [ayarlarım], 08.00-08.30 gibi çıkarız. Belki babamla ilgili ya da kızım ile ilgili bir şey olursa müsaade ederim. Ama iş yerinde dediğim gibi telefonla da arasalar hiçbir şekilde cevap vermiyorum. Belki de [iş yerindekilere] ‘Müdahale etmeyin.’ diyordumdur, olabilir yani.”

Bu gruptaki katılımcılar hem genel zamanı kullanım örüntüleri hem de kendiledikleri zaman dilimlerinde planlama ve kontrolü ön plana alabilmektedirler. Örneğin K7’nin bu durumla ilgili ifadeleri şöyledir:

“... Öğrencilik yıllarımda çok programlı çalışırdım, öğrencilik dönemim öyleydi şimdi işim de öyle bu şekilde. İşimde de çok programlı çalışırım. Ama bazen kendi kendime diyorum, hatta bunu eşime de diyorum, etrafımdakilere de diyorum; ‘Makine gibiyim.’ Yani hiç farklı hiçbir şey yok. Yani yapılması gereken şeyler belli. Sabah kalkıyorsun tak tak tak onları yapıyorsun ... Yapılması gereken her şeyi yapıyorum. Bunu işverenlerim de diyor. Yani hani ekstradan size şunu yapın dememize gerek yok, siz zaten yapıyorsunuz ...”

Yukarıda özellikleri temsil edici söylem örnekleriyle sunulan örüntüler, durağan değildirler. Hatta aynı katılımcılar için farklı bağlamlarda belirli bir örüntü daha fazla öne çıkabilmektedir. Söz gelimi 11 numaralı katılımcı, kendilediği zaman dilimleri içinde, kendiyle baş başa kaldığında “görevli örüntüye,” arkadaşları ve aile üyeleriyle olan ilişkilerinde “esnek örüntüye,” iş ortamındayken “planlayıcı örüntüye” geçebilmektedir. Bu geçişler, örüntülerin benlik ve durum arasındaki etkileşimlerle kurulan

dinamik yapısına işaret etmektedir. Örneğin K11'in (35 yaş, kadın, bekâr) bu konuyla ilgili ifadeleri şöyledir:

Görevli Örüntüsü:

“Zamanı değerlendirmek... şimdi mesela şunu söyleyeyim, tercihleriniz var önünüzde, örneğin bir kitap vardır, bir film vardır, bir şey vardır. Orada size neyi katacak? Ne verecek? Ne alabileceksiniz? Kendi yaşamınız ya da kendinizi geliştirmek için ne yapabileceksiniz? Nihayetinde bir yoldasınız, gidiyorsunuz. Ama o yolu nasıl dolduracağınız çok önemli ... Biz kendimizi var etmek için burada değil miyiz? Bir varlık sebebimiz yok mu? Kendi kendimizi doldurmamız gerekmiyor mu? Yani boşa geçmemesi gerekir aslında. Ya bir yemek yapmayı öğrenmek bile çok önemli.”

Esnek Örüntü:

K: “Tabii ki kendi zamanımı dediğim gibi kendime ait dolu bir hâle getirmeye çalışırım. Ama sonuçta bir topluluk hâlinde yaşıyoruz. Ben ailemle yaşıyorum. Ne kadar kendime [zaman] ayıracağım ya da kendime şey yapacağım desem bile nihayetinde babamın bir zamanı var. Örneğin şöyle bir şey söyleyeyim, ben belki 10.00-11.00’a kadar uyumak isterim ama benim babam erken kalktığı için ‘Hadi kahvaltı yapalım,’ ‘Hadi şunu yapalım.’ dediğinde sen ona eşlik ediyorsun. Ya en azından ben şunu söyleyeyim; bizim aile yapımız gereği kahvaltılar da beraber yapılır. Ne kadar kişi ne kadar erken işe giderse gitsin kahvaltılar beraber yapılır, yemekler beraber yenilir. O yüzden hani burada da zaman sadece size ait değil.”

A: Bu söylediğinizi, yani kendinize ayırdığınız zamanın aynı zamanda yakın çevrenizdeki insanlara da ait olduğu anlamında mı söylüyorsunuz?

K: “Evet, kesinlikle.”

Planlayıcı Örüntü:

“[İşle ilgili] yani toplantılarım varsa [planlarım]. Yani planlamalar [konusu] biraz daha işle ilgili [onu] söyleyeyim. Normal hayatımda evdeysen şu saatte şunu yaparım derim ama çok esnektir ama işte[ymek] öyle bir esnekliğim yoktur. Şöyle işteyken insanlarla görüştüğümüz için örneğin bir kuruma gideceksek yanımızda biri varsa ve biriyle gideceksek onunla kendi müsaitliğine göre görüştüğümüz için ona uymak gerekiyor. Ama ev biraz daha şeydir ya hani böyle çok planlı hareket edeceğimiz bir şey değil.”

Yukarıda sözü edilen bu geçişliliğe örnek olarak K1'in (37 yaş, erkek) ifadeleri de şöyledir:

Planlayıcı Örüntü:

K: “... Biz işi çok önemseydiğimiz için işle ilgili planlarımızı yapma gayreti içerisinde oluyoruz. Ama örnek veriyorum bugün işte biz Mehmetlere [misafirliğe]

gideceğiz, e gitmesek de olur. Ama işte[yken] öyle olmuyor. Ben mesela işle ilgili şöyle bir şey fark ettim. Sabah [işe] gittiğimde yapmam gerekenleri yapmadığım zaman çok huzursuz oluyorum. O gün beynimde sürekli gider gelir. Hele mesela ekranda gözüktürse daha çok huzursuz oluyorum.”

Görevli Örüntüsü:

A: “Ekranda gözüktürse” ne anlama geliyor?

K: “Ekran... telefonun arka tarafında, şu an size göstermeye çalıştığım şey, telefonun arka tarafına [yapılması gereken işlerle ilgili] notları yazıyorum. [Bu notları] böyle gördüğümde çok tuhaf oluyorum. Hatta [notlardaki planlarımı yerine getirmedeğimde], o gün öğle vaktiyse yemeğe gitmem gerekiyorsa yemeğe çıkmıyorum, kendimi cezalandırıyorum.”

1 numaralı katılımcının planlayıcı örüntüden görevli örüntüsüne geçişinde, zamanı etkin kullanma çabasıdan zamanın tükenmesi ve zamanı yetirememeye bağlı kaygı deneyimlerine nasıl geçiş sağladığı görülmektedir.

3.2.3.4. Tema IV: Keyifli Yaşam Olanağı Olarak Zaman: “Hazcılar / Keyifçiler”

Bu örüntü, zamanı kısıtlı ve değerli bir kaynak olarak görmek bakımından “görevliler” örüntüsüne benzese dahi ondan farklılaşmaktadır, zamanı mutlu olmak, keyif almak ya da “hoşça” geçirmek için etkin kullanmayı bir değer olarak gören bakış açısını paylaşmaktadır. Bu örüntüdeki katılımcılar şimdiye etkin bir şekilde odaklanmaktadır. Örneğin K8 (37 yaş, kadın, bekâr) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Yani mutlu olduğumuz, keyif aldığımız şeyleri yapmaya özen gösteriyoruz ... Ne yapmak istiyorsak evet onu yapıyoruz ... Çünkü rahatsız olacağım ve mutsuz olacağım bir şey ya da sorgulayacağım bir şey yapmaktan çok hoşlanmıyorum.”

Bu örüntüde keyif, mutluluk, yaşama sevinci gibi olumlu duyguları tetikleyen durumları (örn., doğal ortamları ziyaret etme) etkin bir şekilde deneyimleyebilmek için zaman planlanabilmektedir. Örneğin K15 (40 yaş, erkek, bekâr) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

A: Peki şunu sormak isterim size, günü, haftayı, ayı, yılı çeşitli bölümlere ayırır mısınız?

K: “Eğer öngörümde yaptığım bir plan varsa mutlaka ayırırım. Mesela diyelim ben bu sene nisan ayı hani baharın toprağa bereketiyle birlikte işte karların eridiği, işte çiçeklerin tomurcuk açtığı, kar altındaki bitkilerin filizlendiği bir dönem. Mesela hep aklımda şu var, şöyle nisanın sonuna doğru benim köye gitmeliyim, o çocukluğumun saklı cennetine gitmeliyim. O güzellikleri orada görmeliyim ... Misal diyelim işte Erçek Gölü’ne gideceğim flamingoların o hani şeyini izleyeceğim ama farklı bir ayda gitmiş olsam bunu göremeyeceğim. Dolayısıyla hani yerinde ve zamanında hani o güzelliği yaşamak için yani onu planlamak gerekiyor. Bu güzellikler [bana] yaşama sevinci veriyor.”

Hazcılar / keyifçiler örüntüsünde sadece olumlu duygular hissedilmemektedir, kendilenen zaman dilimlerinde pişmanlık gibi duygular da deneyimlenebilmektedir. Ancak bu duygular, geçen zamanın daha “dolu” geçirilemediği hatırlandığında ortaya çıkabilmektedir. K13 (35 yaş, kadın, bekâr) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

K: “21.00’den 01.00’e kadar artık benimdir ve kimseyle ilgilenmiyorum akşam, yani isterseniz o vakti dolu geçiririm istersem hani gereksiz geçiririm ama benimdir, bunu biliyorum.”

A: Peki bu bahsettiğimiz zaman diliminde sizde genellikle hangi duygular öne çıkıyor?

K: “Mesela eskiden yapmadıklarım üzerine keşke hani yapsaymışım, neden hani kendime daha önceden bu kadar zaman ayırmadım diye kendi kendime pişmanlık [hissediyorum].”

A: Yani kendinizle kaldığınız bu zaman dilimlerinde genellikle öne çıkan duygu pişmanlık mı oluyor?

K: “Aynen öyle. Mesela tabii ki de pişmanlık oluyor. Çünkü niye? Daha da dolu dolu geçirebilirdim. Boş neden geçirdim? Çünkü bakın geriye dönüş yok, ilerisini de bilmiyorum. Yani ben buradan bir adım gider miyim, bilmiyorum, belki burada ölürüm. Şu andır benim yaşadığım an ve neden hani güzel, daha dolu dolu geçirmediğim, daha faydalı, belki daha çok faydalı olabilirdim kendime, başkasına. Mesela bazen diyorum ki keşke bazen ailemle değil de dışarıda böyle yalnız yaşamış olsaydım diyebiliyorum.”

Kontrolcüler örüntüsünde de işaret edildiği gibi aynı katılımcılarda birden fazla örüntü farklı ağırlıklarla sergilenebilmektedir. Örneğin 13 numaralı katılımcının ifadeleri genel olarak göz önüne alındığında, öne çıkan örüntüsü “hazcılar / keyifçiler” temasıyla uyumlu kabul edilebilir, ancak bu temaya zamanın “dolu” geçirilmesi gereken bir meta olarak görüldüğü “görevliler” teması da eşlik etmektedir. Katılımcının görevliler temasına uygun ifadeleri şöyledir:

K: “Şu son zamanlarda zaman ne çabuk geçti ne çabuk hafta sonu oldu, daha dün sanki atıyorum işte cumartesiydi diyebiliyoruz, yani [zamanın] hızlı geçtiğini düşünüyorum. Ama bu hızlı geçerken dolu dolu geçiyor mu bir de o önemli, hani zaman içerisindeki o doluluk mevzu...”

A: “Dolu dolu” ne anlama geliyor?

K: “Şimdi zamanı dolu geçirmek şöyledir, şu şekilde otursun boş oturmak vardır, hiçbir şey yapmıyordur. Boş boş oturup hani artık belli bir yerden sonra telefon da hani size mutluluk vermez. Atıyorum bir şeye bakmak, gazeteye bakayım, hadi şu haber neydi filan, onlar da belli bir yerden sonra şey değil. Ama hani şöyle faydalı mısın ya da o faydalı bir şekilde kullanıyor musun o zamanı?”

A: “Faydalı” ne anlama geliyor, onu biraz açabilir misiniz?

K: “Mesela örnek veriyorum, ben yine işim üzerinden gideceğim ama hani yanlış anlaşılma olmasın. Şimdi ben bir gençlik lideriyim. Gençlik lideri ne demek, gençlerle hemhâl olabilmek. Hani onlara örnek olmak ya da onlarla vakit geçirmek. Onların derdiyle dertlenmek ya da onlarla bir şekilde kültürel aktiviteler yapabilmek. Mesela spor bir kültürel aktivitedir değil mi hani, evet belki bazı insanlar için spor gereksizdir. Ama bu öyle değil aslında spor senin için gereksiz değil. Senin bedenine olan saygıdır. Hani bedeninin de bir ihtiyacı var. Nasıl ki sizin yemeye, içmeye ihtiyacınız var, o şekilde diye düşünüyorum.”

A: Yani zamanı “dolu” geçirmek derken...

K: “Dolu geçirmek yani şöyle, boş oturup hani televizyonu izlemektense hani gereksiz programları hani sırf bunu da izleyeyim, şunu da izleyeyim değil.”

A: ... bedensel ve zihinsel olarak kendinizi doyurmayı mı kastediyorsunuz?

K: “Kesinlikle! Hem doyurmak hem de doyurtmak... Bu da çok önemli. Hani karşılıklı. Mesela ben bir insana faydalı mıyım? Bu da çok önemli, hani biz yemek yaparken bir kendine tek yapmak var, bir de mesela başkasına yemek yaparsın ya sunarsın. Onlar doydu mu sen daha çok, onlar doyduğu için doyarsın.”

Yukarıda alıntılan ifadelerin son bölümleri dikkatle ele alındığında, bu katılımının “Esnekler” temasında işaret edilen duruma benzer olarak kendilediği zamanı diğeriyle paylaşarak (karşılıklı olarak) inşa edebildiği fark edilmektedir.

3.3. Mekânı Kendileme Sonuçları ve Tartışma

Mekânı kendileme; özdeşim, anlam, duygu, sahiplenme, tanıdıklık, kullanım özellikleri, dönüştürücülük, yönelim, mekânın ritmi, sosyallik ve ortam boyutlarından meydana gelmektedir. Mekânı kendileme süreci, en temelde kendilenen mekânla ku-

ruhan yüksek özdeşimi, özel-biricik anlamları, tatmin edici ve genellikle olumlu duyguları içermektedir. Ancak kamusal alanlar söz konusu olduğunda, bu süreçlerde bir takım farklılıklar öne çıkmaktadır. Örneğin katılımcılar kendiledikleri mekânları eğer onlarla duygusal bir bağ kurmuşlarsa sahiplenmekte; mekân üzerinde bireysel kontrolü daha fazla deneyimlemektedirler. Ancak katılımcılar kamusal mekânlarla sadece işlevsel ve ihtiyaca yönelik bir bağ kurmuşlarsa, bu mekânları daha düşük düzeylerde sahiplenmekte; mekân üzerindeki kontrolü görece olarak daha az deneyimlemektedirler. Örneğin K5'in (37 yaş, erkek, evli, 32 yıldır Van'da) görece olarak çok az kendilediği bir mekân olarak 2 Nisan Bulvarı hakkındaki ifadeleri şöyledir:

A: Diyelim ki 2 Nisan Bulvarı'ndayken birinin orayı kirlettiğini, tahrip ettiğini ya da orada uygunsuz bir davranışta bulunduğunu görüyorsunuz, ne yapardınız?

K: "Bilemiyorum yani yapar mıydım, bilmiyorum bunu yapıp yapmayacağımı, muhtemelen yani başıma [bir iş gelmemesi için] veya o adamla yani yüz göz olmamak için muhatap olmazdım yani tasvip etmesem de müdahil olmak istemezdim."

A: Neden müdahil olmak istemezsiniz?

K: "Çünkü [2 Nisan Bulvarı'na çok fazla] gitmiyorum, benim kendi işim orayla pek olmuyor, kendimin görmüyorum orayı, artı orası çok sakın [bir yer] değil, çok fazla çalışma var, belediyeden temizlikten sürekli oraya gelen. Ondan dolayı orayı tolere edecek birileri vardır diye düşünüyorum."

Açık kamusal mekânı kendileme sürecinin bir boyutu olarak dönüştürücülük de katılımcılar için sahiplenme ve bireysel kontrol algısı gibi görece olarak daha düşük düzeylerde. Kamusal mekânların bireysel dönüştürmeye yeterince açık olmayan özellikleri kişinin kendisini ve mekânı dönüştürme sürecini zayıf kılmaktadır. Bu bakımdan ev gibi özel mekânlara nazaran kamusal mekânları kendileme, kamusal mekânlara özgü bir kendileme sürecine işaret etmektedir. Bu kendileme türü, geçicilik (daha kısa süreli) ve kesintililik (daha aralıklı, süresiz) özellikleriyle, özel mekânları kendileme sürecinden farklılaşmaktadır. Örneğin K15'in (40 yaş, erkek, bekâr, 20 yıldır Van'da) geçmişte kendinden bir parça olarak gördüğü, kendini olumlu yönde dönüştüren ancak son dönemlerde bu dönüştürücü özelliğini yitiren 2 Nisan Bulvarı'nın kendisi üzerindeki etkileri ve bu bulvardaki genel zamansal deneyimi ile ilgili ifadeleri şöyledir:

K: “On sene on beş sene önce o caddenin biraz daha işte yani hani ruhu farklıydı, çünkü aile kültürünün biraz daha böyle o bilmem hatırlar mısınız bu Bizimkiler dizisinin sitesi tarzında[ydı], insanlar biraz daha birbirine sıcaktı, insanlar birbirini tanırdı, site hayatı vardı, caddede böyle çok fazla trafik falan olmazdı, çok sessiz sakin bir yerdi. Böyle ağaçların kokuları gelirdi, amber kokusunu hissederdiniz. Dolayısıyla o güzelliği yaşamak için bir kez daha giderdiniz veya akşam olurdu aileler yani herkes caddeye çıkardı, yürüyüş yapardı çok rahattı, insanlar güvende işte derdiniz.”

...

A: Şimdi 2 Nisan Bulvarı’nda kendimizi güvende ve rahat hissetmiyor musunuz?

K: “Hayır. Yok yani sadece mecburi olarak hani diyeyim hem kendi evimin orda olması sebebiyle gidip geldiğim hem iş yerine gitme noktasında kullandığım bir yol, onun haricinde ailemin olduğu bir bölge, o sebepten dolayı [kullanıyorum], eğer öyle bir şey olmasa o caddeyi kullanmak bile istemem yani görmek bile istemem. Hiç sevmiyorum orayı.”

...

K: “2 Nisan [tarihi], Van’ın kurtuluşudur ama 2 Nisan’ın [Bulvarı’nın] bu hâle gelmesi yani herhâlde Van’ın batışdır diyorum ... 2 Nisan [Bulvarı] sermayenin, ağa babalarının, aşiret reislerinin diyebilirim, rantın olduğu bir bölge yani.”

...

A: Peki 2 Nisan Bulvarı’ndayken zaman nasıl geçiyor?

K: “Yavaş, sıkıcı.”

A: Sizce neden öyle?

K: “Keyif vermiyor ... Keşke yani hiç o caddede olmasaydım keşke yaşantılarım, başka [bir] caddede geçseydi, valla [orayı] hiç sevmiyorum yani.”

Mekânı kendilemede, zamanı kendilemeden farklı olarak, mekânı kullanım özellikleri, mekânın ritmi (yukarı yönlü sürüklenme, aşağı yönlü sürüklenme) ve tanıdıklık (aşinalık) koşulları önemli sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin mekânın kullanım özellikleri düşünüldüğünde, kamusal mekânı sıkça, farklı gerekçelerle (alışveriş, gezinme gibi) kullanmak, yaşanılan evin kamusal mekâna fiziksel olarak yakın olması gibi koşullar, mekânın daha kolay kendilenmesini kolaylaştırmaktadır. Örneğin K13 (35 yaş, kadın, bekâr, 20 yıldır Van’da) görelî olarak daha fazla kendilediği Maraş Caddesi hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

K: “Zaten evimiz Maraş’ta olduğu için [burayı] her gün kullanıyorum. Özellikle hafta içi kullanıyorum, hafta sonu kullanıyorum mantığı yanlış olur zaten. Çünkü [burası] benim, ben çıkmasam yapamam. Şey gibi düşünün, hani balkona mutlaka çıkarsınız gün içerisinde mutlaka hani, evinizin bir bölümüdür yani. Maraş da benim için hani öyle bir parça oldu yani.”

...

A: Peki burada [Maraş Caddesi’nde] alışveriş dışında, bir kafede oturma dışında neler yaparsınız?

K: “Genelde hani bizde şey vardır: ‘Ya hadi bir tur atalım.’ Şimdi çarşı göbektesin, arkadaşlar geliyor, nerede tur atacaksın? Yine ister istemez volta gibi bir hapshaneyi düşün, volta atarsınız ya gidersiniz bir uca, gelirsiniz bir uca. Bizim volta ucumuz da şöyledir ... Genelde Ezberciler’e [İş hanı] kadar geliriz, Kız Meslek’in [Okul] oradan başlıyoruz ya da biraz daha aşağısındaki ışıklardan, Elite World’un [Otel] ışıklarından yürüyoruz, siz bilirsiniz, oradan yürüyüp Ezberciler’e kadar, hani yürüyüş amaçlı, hadi bir gidip hava alalım [gibisinden].”

Yukarıdaki örnekten de anlaşılabileceği gibi bu katılımcı için Maraş Caddesi, özellikle arkadaşlarıyla olan sosyal ilişkilerini kolaylaştırıcı bir işlev de taşımaktadır. Bu yönüyle Maraş Caddesi 13 numaralı katılımcı için sosyopet bir mekândır (Osmond, 1959; Sommer, 1969). Bu durum, katılımcının Maraş Caddesi’ni kendileme süreçlerinde mekânı kullanım özelliklerinin yanı sıra sosyalliğin önemini de vurgulamaktadır. Bu sonuç, kendileme sürecinde sosyal ve kişiler arası ilişkilerle ilgili bağlantıların önemini vurgulayan Moser ve meslektaşlarının (2002) çalışması ile tutarlıdır. Diğer taraftan bir mekândaki insan yoğunluğu ile meydana gelen “canlılık” deneyimi ve bir mekânın yaş, etnisite ya da gelir düzeyi gibi özellikler açısından farklı gruplardan insanlara hitap edebilmesi ile oluşan “kullanıcı çeşitliliği” kendileme için önemli faktörlerdir (Alpak, 2017). Maraş Caddesi’nin hem canlılık deneyimi hem de kullanıcı çeşitliliği açısından zengin bir kamusal mekân olduğu düşünüldüğünde, caddenin kendileme açısından oldukça elverişli bir mekân olduğu da ileri sürülebilir.

Bir mekânda zamanın algılanan geçiş hızı “olağan” olarak değerlendirildiğinde genellikle o mekândaki durumlar ve faaliyetler rutin seyrinde ilerlemektedir. Bu tür durumlarda insanların zaman algısı, durumlar ve faaliyetlerin akışı ile uyumludur ve genel olarak problemlili koşullar söz konusu değildir (Flaherty ve Meer, 1994). İnsanlar bu durumlarda orta düzeylerde kaygı hissetmektedirler; benlik ve duruma orta düzeylerde bilişsel olarak dâhil olmaktadır (Flaherty, 1993). Bilişsel olarak dâhil olma,

kişinin kendine ve içinde bulunduğu koşullara dikkatle ilgili kaynakları, duygulanımı ya da bilgi işleme süreçleri gibi zihinsel faaliyetlerini aktararak yoğunlaşmasına işaret etmektedir. Zamanın algılanan geçiş hızının olağan olarak değerlendirildiği durumun etkin bir örneği K10'un (33 yaş, erkek, evli, 33 yıldır Van'da) ifadeleriyle aşağıda sunulmuştur:

“Genellikle, evet çünkü rutin olarak kullandığıma yakın işlemlerdir her gün bunu yaptığım için hafta içi genel olarak her gün bunu yaptığım için benim için her şey normalmiş gibi [bir hızda], çok fazla trafik olmayan bir cadde.”

Benzer şekilde, bir mekânda zaman çok hızlı olarak değerlendirildiğinde, genellikle o mekândaki durumlar ve faaliyetler oldukça dinamik ve akışkan olarak gerçekleşmektedir. Hatta bu durumlar ve faaliyetler döngüsel örüntüler (bayramlara hazırlık zamanları, öğle saatleri gibi) gösterebilmektedir. Örneğin Maraş Caddesi'nde esnaflık yapan K9 (46 yaş, erkek, evli, 46 yıldır Van'da) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“[Maraş Caddesi'nde] işlerinizin iyi olduğu, satış yapabildiğiniz, insanlarla muhatap olduğunuz [zamanlarda], zaman çok hızlı geçiyor ... Demin bayramdan örnek vermiştim, işte Arife günlerinde sabah 09.00'da [iş yerine] gidiyoruz, gece saat 01.00-02.00'de geliyoruz, kapatıyoruz iş yerini. O zaman [dilimi] çok hızlı geçiyor. Yani bakıyorsunuz saat 14.00 olmuş, bir [daha] bakıyorsunuz akşam ezanı okunmuş.”

Kamusal mekândaki uyaran karmaşıklığı ve aktivite çeşitliliğine bağlı şekillenen mekânın ritmi, zamansal deneyimi biçimlendiriyor gibi görünmektedir. Tıpkı kendilenen zamandaki zamansal deneyimin, kendilenmeyen zaman diliminin hızı ve ritminin etkisiyle yorumlandığı gibi mekânın öne çıkan yaygın ritmi, kendilenen mekândaki zamansal deneyimi etkileyebilmektedir. Söz gelimi karmaşık uyaranların ve aktivite çeşitliliğinin yüksek olduğu Maraş Caddesi'nde zaman genellikle çok hızlı geçiyor gibi algılanırken; görece olağan (bazen de yavaş) bir ritmin hâkim olduğu İskele Caddesi'nde zaman daha olağan (ya da yavaş) geçiyor gibi algılanmaktadır. İnsanların zamansal deneyimlerinin, mekânın öne çıkan yaygın ritmine doğru (yukarı yönlü sürüklenme), diğer bir deyişle mekânın kendi zamansallığına sürüklendiği (entrainment) ileri sürülebilir. Burada katılımcıların ritmi, mekânın hâkim ritmine göre âdeta yeniden ayarlanmaktadır. Sözü edilen sürüklenme olgusu, insan etkileşimlerinin zamansal di-

namiklerini anlamak için geliştirilen Sosyal Sürüklenme Modeli'nin insan-mekân etkileşimlerine uyarlanmasıyla açıklanabilir hâle gelmektedir (McGrath ve Kelly, 1986). Örneğin K12 (38 yaş, kadın, bekâr, 7 yıldır Van'da) bu durumla ilgili deneyimini şöyle ifade etmektedir:

A: Maraş Caddesi'ndeyken zaman sizin için genellikle nasıl bir hızda geçer?

K: "Çok hızlı, biraz önce dediğim gibi çok hareketli bir cadde olduğu için zaman da hızlı akıyor gibi geliyor insana ... Ayrıca mesela ben bir hafta arayla caddeyi dolaştığımda mağazaların çok hızlı bir şekilde el değiştirdiğini fark ediyorum takip edemiyorum o hızlarını."

Benzer şekilde K14 (43 yaş, erkek, evli, 43 yıldır Van'da) daha az kendilediği ve karmaşık uyaranların bir arada olduğu Maraş Caddesi'ndeki zamansal deneyimi ile daha fazla kendilediği ve daha az karmaşık uyaranların olduğu Sıhke Caddesi'ndeki zamansal deneyimini şöyle tarif etmektedir:

A: Peki Maraş Caddesi'ndeyken zaman sizin için nasıl bir hızda geçiyor?

K: "Çok hızlı."

A: Neden acaba?

K: "Çok yoğun bir cadde olduğu için o anda sağa sola bakarken ya da araçla geçerken, yürürken hani yoğunluğu olduğu için. Mesela bir Sıhke'de [zamanın] çok yavaş geçtiğini zannedersiniz çünkü fazla yoğunluk olmadığı için, yürürken biliyorsun ne kadar kalabalık [bir cadde] ve bir de Maraş'ta hep işyerleri olduğu için böyle baka baka gidiyorsun bir anda varmışsınız ta caddenin diğer tarafı bitmiş ama genellikle yoğun olmayan, ticari alanların olmadığı, genellikle evlerin olmadığı yerlerden gittiğinizde paso gidersiniz ya cadde bitmiyor."

A: Sıhke Caddesi'nde böyle mi oluyor?

K: "Tabii Sıhke'de öyle. Maraş'ta ise tam tersi çünkü akıyor ya araçlar geçiyor, insanlar geçiyor, şimdi ister istemez hani insanın zihni ve gözleri meşgul olduğu bir dönemde [zamanın] nasıl geçtiğini bilemezsiniz yani aslında yürüdüğünüz mesafe aynı mesafe ama sizin için o etrafa bakmakla biraz da hızlı bir şekilde gittiğini zannediyorsun çünkü uğraş var, diğerinde gidiyorsun bir yere ulaşmaya çalışıyorsun hiçbir şey yok ..."

3.3.1. Mekân Kullanımı Örüntüleri

Katılımcıların çalışmada konu edilen mekânları kullanım örüntüleri bu mekânlara dair yönelimleri etrafında şekillenmektedir. Bu yönelimler iki tema altında

ele alınmaktadır: İşlevsel-ihtiyaca dayalı yönelim ve duygusal-anlamsal yönelim. Katılımcıların öne çıkan mekân kullanım örüntüleri Tablo 8’de gösterilmiştir. Buna göre daha az kendilenen kamusal mekânların tamamında işlevsel ve ihtiyaca göre kullanım örüntüsü sergilenirken, daha çok kendilenen kamusal mekânlarda duygusal ve anlama dayalı bir kullanım örüntüsü öne çıkmaktadır. Her örüntü aşağıda açıklanarak örnek-lendirilmiştir.

Tablo 8: Katılımcıların Kendiledikleri Kamusal Mekânlara Göre Mekân Kullanım Örüntüleri Listesi

Mekân Kullanım Örüntüleri					
Katılımcı No	Daha Çok Kendilenen Açık Kamusal Mekân	Daha Az Kendilenen Açık Kamusal Mekân	Katılımcı No	Daha Çok Kendilenen Açık Kamusal Mekân	Daha Az Kendilenen Açık Kamusal Mekân
1	“Gönülden Bağlı” Beşyol Meydanı	“İşlevselci” Sihke Caddesi	9	“İşlevselci” Maraş Caddesi	“İşlevselci” 2 Nisan Bulvarı
2	“İşlevselci” Cumhuriyet Caddesi	“İşlevselci” 2 Nisan Bulvarı	10	“İşlevselci” Maraş Caddesi	“Gönülden Bağlı” İskele Caddesi
3	“İşlevselci” Cumhuriyet Caddesi	“İşlevselci” Sihke Caddesi	11	“Gönülden Bağlı” İskele Caddesi	“İşlevselci” Maraş Caddesi
4	“İşlevselci” Maraş Caddesi	“İşlevselci” 2 Nisan Bulvarı	12	“İşlevselci” Maraş Caddesi	“Gönülden Bağlı” İskele Caddesi
5	“Gönülden Bağlı” Sihke Caddesi	“İşlevselci” 2 Nisan Bulvarı	13	“Gönülden Bağlı” Maraş Caddesi	“İşlevselci” Cumhuriyet Caddesi
6	“Gönülden Bağlı” 2 Nisan Bulvarı	“İşlevselci” Cumhuriyet Caddesi	14	“Gönülden Bağlı” Sihke Caddesi	“İşlevselci” Maraş Caddesi
7	“Gönülden Bağlı” Maraş Caddesi	“İşlevselci” Cumhuriyet Caddesi	15	“Gönülden Bağlı” İskele Caddesi	“İşlevselci” 2 Nisan Bulvarı

Not. 8 numaralı katılımcının kamusal mekânlarla ilgili olan ikinci görüşmesi yapılamadığı için tabloda yer almamaktadır.

3.3.1.1. Tema I: İhtiyaçların Karşılanma Ortamı Olarak Kamusal Alan: “İşlevselciler”

Bu örüntüdeki katılımcılar, mekânla kurulan ilişkide mekânın daha çok kişinin ihtiyaçlarını karşılamasıyla ilgilenmektedir. Bu durum, mekânın işlevsel yanlarını ön

plana çıkarmaktadır. Sözü edilen ihtiyaçlar alışveriş yapma, arkadaşlarla buluşma, yürüyüş yapma, hizmet satın alma gibi pek çok davranışı içerebilmektedir. Mekânla kurulan ilişkide mekânın işlevlerini öne çıkarma, mekânın daha kısa süreli ve daha aralıklı (süreksiz) kendilenmesini kolaylaştırmaktadır. Bu durum mekânla kurulan ilişkide köklülük duygusunu en aza indirmekle sonuçlanıyor gibi görünmektedir. Örneğin K6'nın (42 yaş, kadın, bekâr, 30 yıldır Van'da) işlevsel ve ihtiyaca dayalı olarak ilişki kurduğu ve yaklaşık yirmi yıldır kullandığı Cumhuriyet Caddesi'ne dair değerlendirmeleri şöyledir:

K: “Aslında [Cumhuriyet Caddesi'ni] kendimden bir parça olarak görmüyorum, çok da şey değil yani ya şurası bana hitap ediyor ya da şurası çok güzel, sürekli gidip orada oturayım gibi bir şeyim yok bir düşüncem yok daha doğrusu. [Burasını] yani daha çok alışveriş amaçlı ya da dediğim gibi bir yemek yedirmek ya da oturup bir çay içmek [için kullanıyorum] ... Kendime ait hissetmiyorum.”

A: Cumhuriyet Caddesi'nde kendinizi güvende ve rahat hissediyor musunuz?

K: “Aslında hayır.”

A: Bunu açabilir misiniz?

K: “Tabii ki, çünkü orada çok şeye tanık oldum, çok rahat kavgalar oluşuyor orada, birdenbire bir patlak veriyor, ondan sonra yani araçların her an bir yerden çıkıp tak diye şey olacağı [bir yer], çoğu zaman park eden arabaların birbirine geçmesi [söz konusu], araba kazasından söz ediyorum, yani çok da bana güvenilir gelmiyor.”

Bazı katılımcılar, çalışma kapsamında seçilen açık kamusal mekânlardan ayrı olarak, herhangi bir mekânla duygusal bir bağ kurmamaktadırlar. Dolayısıyla bu katılımcılar için pek çok mekân zaten yeterince özel-biricik anlamlara sahip değildir. Bu durum, yukarıda işaret edildiği şekliyle, kendileme süreçlerinin daha kısa süreli ve daha aralıklı oluşunu artırmaktadır. Böylece mekânla kurulan kendileme ilişkisi (çok) düşük düzeyler ile sonuçlanmaktadır. Örneğin K4'ün (37 yaş, kadın, bekâr, 5 yıldır Van'da) bu konudaki ifadeleri şöyledir:

“... Mekânlarla ilgili bir genel şeyim var aslında benim, çok aidiyet duygusu [olmuyor], yani [onlara yönelik] aidiyet duygum çok fazla olmadığı için belki de bilmiyorum. Genel olarak böyle bir şey var yani. Mekânlarla ilişkim biraz şöyle; evet yani bir yeri hep kullanırım ama bu şeyden kaynaklı, yani yeni bir şey keşfetmek gibi derdim olmadığı için hani, bu biliyorum, bu benim konfor alanım, yani ‘iyi bu’ diyerekten orada kalmak ... İşte örnek vereyim: Burada yukarıda bir

çiçekçi var ama daha yakın bir çiçekçi olsa ona gideceğim, diğerine gitmeyeceğim yani.”

Bu gruptaki katılımcılar daha düşük düzeylerde kendilediği ve işlevselciliği öne çıkardıkları kamusal mekânlara ilişkin de olumsuz duygulara sahip olabilmektedir. Örneğin K3 (43 yaş, erkek, evli, 41 yıldır Van’da) görelî olarak daha az kendilediği Sıhke Caddesi ile ilgili duygularını şöyle tarif etmektedir:

“[Sıhke Caddesi’nin] bir özelliği yok, [orada] kimse yok, seyrek bir cadde, soluk bir cadde, eğri bir cadde, eğri bûğrû hatta. İnsanı cezbeden bir yapısı yok ... Sıhke Caddesi’nin bir estetiği yok.”

Mekânın işlevleri üzerinden mekânla kurulan ilişkide zamanın algılanan geçiş hızı, işlevin niteliğine göre değişebilmektedir. Söz gelimi o mekânda yapılması planlanan işler söz konusuysa, zaman olduğundan daha hızlı algılanabilmektedir. Burada planlanan işlerin yerine getirilmesine odaklanılmaktadır. Örneğin mekânla daha işlev temelli (konumsal yakınlık, resmi işlerin yürütülmesi gibi) bir ilişki kuran K2 (41 yaş, erkek, evli, 36 yıldır Van’da), bu ilişkisini ve bu ilişkisine bağılı zamansal deneyimini şöyle ifade etmektedir:

K: “... Cumhuriyet Caddesi Van’da yaşayan birinin belki bir ihtiyacını karşılar yani, [orası kişinin] gezip göreceği bir yer de olduğu için Cumhuriyet Caddesi sizin planlarınız içinde genelde yer alır ... Nasıl diyeyim yani [burası] mekânsal olarak tamamlayıcı unsur olarak duruyor benim için yani, çok da böyle sevdiğimden değil, başta söylediğim gibi [burası] mecburiyet caddesi... Pek benim için alternatifi olmadığı için cazip durumda.”

A: Ama görüşmenin başında sizin için en fazla anlamı olan ve en sık kullandığınız kamusal mekânı Cumhuriyet Caddesi olarak ifade etmişsiniz...

K: “Cumhuriyet Caddesi’ni çok sevdiğimden değil aslında, ben açıkça söyleyeyim [oraya] ulaşabildiğimden dolayı, Maraş’a göre belki resmî kurumların, bankaların falan orada bulunmasından dolayı [orası benim için] daha bir ağır bastı ... İkamet ettiğim bölge açısından bir tık daha kolay bir yerde. Onu daha çok tercih etmemin sebebi, çok aşırı böyle benim için olmazsa olmaz, sevdiğim, bağılı olduğum bir yer [olması] açısından değil, avantajlarından dolayı... Belki konum [olarak] Maraş Caddesi biraz daha güneye düşerken Van’ın merkez kısmını ele aldığımızda ben daha kuzeyde durduğum için, o şekilde Cumhuriyet [Caddesi] biraz daha benim için kullandığım bir mekân oluyor.”

...

A: Cumhuriyet Caddesi’nde zaman sizin için genellikle nasıl bir hızla geçer?

K: “Normalin bir tık üstü, hızlı.”

A: Biraz daha açabilir misiniz?

K: “Şöyle söyleyebilirim aslında çoğunlukla Cumhuriyet Caddesi’ne gittiğimde önceden planladığım veya öngördüğüm bir zaman dilimi olur, işte şu iş şu saatte biter, bu kadar süre alır [gibi], bunu yetiştirmeye çalıştığımız için sizin için sanki zaman normalden biraz daha hızlı geçiyordur.”

3.3.1.2. Tema II: Duygusal Bağ Kurulan Ortam Olarak Kamusal Alan: “Gönülden Bağlılar”

Bu örüntü, mekânla kurulan ilişkide mekânın kişide uyandırdığı duygusal ve anlama dayalı içerikleri ile ilgilidir. Bu içerikler, o mekânda meydana gelmiş ve etkileri şimdiye uzanan anılarla ya da katılımcıların hâlihazırda oturdukları evlerinin bir süredir bu mekânda olmasıyla oluşabilmektedir. Mekânla kurulan ilişkide mekânın duygusal ve anlamsal özelliklerini öne çıkarma, mekânın görece daha uzun süreli ve kalıcı kendilenmesi ile ilişkili görünmektedir. Bu örüntüde mekân ile köklülük duygusu üzerinden bir ilişki söz konusudur. Bu deneyim, Tuan’ın (1977) işaret ettiği kişinin kendisini o mekânın tarihselliği ile özdeşim kurarak inşa etmesiyle ilgilidir. Bu süreç kişiye yaşamı anlayıp yorumlarken oldukça güvenli ve rahat bir “yerden” davranabilmesinin önünü açmaktadır (Relph, 1976). Ayrıca bir mekânı uzun süre hem kullanıp hem de buradaki deneyimlerden keyif aldıkça, o mekâna dair güçlü bir bellek ve bağlanma meydana gelebilmektedir (Benages-Albert ve ark., 2015). Bu durum o mekâna dair kendileme süreçlerini daha da köklüleştirir. Örneğin K7’nin (44 yaş, kadın, evli, 44 yıldır Van’da) yüksek düzeyde aşına (tanıdık) olduğu ve kendilediği Maraş Caddesi ile ilgili değerlendirmeleri kendi ifadeleriyle şöyledir:

“Ben şu anda oturduğum evde doğdum, evlendim hemen ilk tuttuğumuz ev de bir arka sokağıydı, 21 yıllık evliyim, hep bu civardayım, yani başka bir yerde ev bakmaya, ev tutmaya ya da ev almaya bile niyetlenmedim, ‘Hep bu güzergahta olsun.’ dedim hem [burası] şehir merkezi hem de doğup büyüdüğümüz yer dolayısıyla hiç bu güzergahtan çıkamadım yani hani başka bir yerde gidip ev kiralamayı bile düşünemedim.”

...

“Şimdi çocukluğumun geçtiği bölge [burası] öyle söyleyeyim. 44 yaşındayım benim çocukluğumda oralar gene caddeydi ama bu kadar hani yüksek binaların ol-

duğu bir yer değildi, hatta biz oralarda saklambaç falan oynardık, ilk görüşmemizde de demiştim hani doğduğum evde şu anda yaşıyorum diye, zaman daha sakindi, herkes birbirini tanırdı, küçüklüğümüzde oynadığımız yerler şu anda Van'ın en hani trafiğı yoğun yerleri olmuş ... Size şunu söyleyeyim diyelim ki [akşam saat] ona on bire kadar mağazada çalıştım, işim uzadı birilerinin [beni evime] bırakmasına ihtiyaç duymuyorum. Diyorum 'Buralar zaten benim mekânım.' [O sebeple] çok güvenle evime gelebiliyorum."

Bu araştırma kapsamında seçilen kamusal mekânlar, kapladıkları alanlar açısından kamusal binalar, parklar ya da duraklar gibi mekânlara kıyasla daha geniş ölçekli mekânlardır. Özellikle İskele Caddesi uzunluk bakımından (yaklaşık 7 km) diğer kamusal alanlardan radikal bir şekilde ayrılmaktadır. Bazı katılımcılar için görece olarak daha fazla kendilenen bir mekân olarak İskele Caddesi, bu mekânın bütünü yerine belirli bölümleriyle kendilenebilmektedir. Örneğin 15 numaralı katılımcı, İskele Caddesi'nin sadece Van Gölü'ne uzanan sahil kısımlarını ve bu kısımlardaki yeşil alanlarını kendilemektedir. Bu katılımcı İskele Caddesi'ne ilişkin kendisine yöneltilen sorulara, büyük ölçüde bu caddenin sahil kısımlarını ve buradaki yeşil alanları hatırlayarak yanıt vermiştir. Bu duruma ilişkin K15'in (40 yaş, erkek, bekâr, 20 yıldır Van'da) örnek ifadeleri şöyledir:

A: İskele Caddesi'nin yılın hangi mevsimlerinde daha çok kullanırsınız?

K: "Yani pandemi olmamış olsa herhâlde haftada bir günümü misal diyelim İskele'de geçirmeyi isterim, o caddede, o bölgede geçirmeyi isterim hiçbir şey olmasa da arabayla böyle bir tur atıp tekrardan dönmeyi isterim yani."

A: Neden peki?

K: "Oranın henüz çok böyle değişime uğramaması, hâlâ biraz o özünü koruması diyelim, biraz da deniz havası diyebiliriz, yani o İskele Sahili, o bölge parklarla yeşillendirildiğinden dolayı o bölgeyi tercih ediyorum."

A: Peki İskele Caddesi'nde neler yaparsınız?

K: "Ya genel olarak [İskele Sahili'ndeki] o parkta yürüyüş yaparım, onun haricinde işte o anki duruma göre [sahilde] resimler falan çekerim."

Mekâna "gönülden bağlı olan" katılımcılar, mekânla ihtiyaçları karşılığında bağkuran katılımcılara kıyasla, daha yüksek sahiplenme tutumu ve davranışını benimseyebilmektedirler. Bu durumun bir örneğini K5 (37 yaş, erkek, evli, iş danışmanı, 32 yıldır Van'da) şöyle tarif etmektedir:

A: Peki diyelim ki Sıhke Caddesi'nde birilerinin orayı kirlettiğini ya da tahrip ettiğini ya da uygunsuz davrandığını görüyorsunuz...

K: “Müdahil olurum, elimden geldikçe de [mesela] çöp gördüğümde o caddede ben kaldırmak isterim çünkü hep temiz görmek isterim. Bir yıkıntı gördüğümde, mesela [Sıhke Caddesi'nde] bazen kaldırım taşları kırıktır, orayı elimden geldiğince işte [yerine] oturtup insanların üzerine su sıçramasını engellemek için orayı doldurmak için veya bir yerlerde yıkıntı varsa oraya elimden geldiği kısmı ile yapmak çöp varsa kaldırmak bir yerleri insan bir yerlere bir şey yaptığını görmek için müdahil olurum ... Mesela [bir keresinde] çöp atan iki genç gördüm, ben orda birisinin çöplerini [toplayıp çöp kutusuna] attım, onlar da gördü ondan sonra da [kalan çöpleri kendileri] aldı, onları o şekilde uyardım çevreyi kirletmemeleri [konusunda] ... Bir de oradaki okul duvarını yıkmaya çalışan bir iki genç gördüm onlara da müdahil olup engelledim, tabii ondan sonra uzaklaşınca bana da taş atmışlardı.”

Yukarıda tarif edilen türdeki sahiplenme tutum ve davranışları literatürde alansal kendileme (territorial appropriation) olarak tarif edilen kendileme türü kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu kendileme türünde kişinin failliği daha çok öne çıkmaktadır. Ayrıca bir mekânda meydana gelebilecek zararlı ya da usulsüz faaliyetlere müdahale etme olasılığı ile ilgili olan alansal kendileme, bu mekânı fiziksel olarak kullanma pratiklerine dayalı kendileme türü (fiziksel kendileme [physical appropriation]) ile bu mekânda gerçekleştirilen sosyal ilişkilere dayalı kendileme türünden (sosyal kendileme [social appropriation]) daha olumlu sonuçlar ile görünür olmaktadır. Örneğin fiziksel ve sosyal kendileme türlerine kıyasla, bir mahalleye yönelik gerçekleşen alansal kendilemenin mahallenin daha fazla güvenli bir yer olarak algılanması ve mahallenin birbirine daha fazla bağlı bir topluluk olarak değerlendirilmesi ile sonuçlandığı bilinmektedir (Brunson ve ark., 2001). Buradan hareketle, mekâna “gönülden bağlı” olan ve bu mekâna dair yüksek düzeyde sahiplenme tutum ve davranışı sergileyen katılımcıların, daha etkin bir kendileme süreci icra ettikleri ileri sürülebilir.

Bazı durumlarda bir mekânda deneyimlenen olumsuz duygular, o mekânla “gönülden bağ” kurabilmeyi engellemektedir. Örneğin K1 (37 yaş, erkek, evli, 35 yıldır Van'da) Sıhke Caddesi'ni kendinin kılamamasının gerekçesini geçmişte bu mekânda yaşadığı ve hayal kırıklığı ile sonuçlanan deneyimi ile şöyle açıklamaktadır:

“Sıhke Caddesi'nde belki yaşanılmış bir başarısızlık o caddeyle bir ömür boyu ilişkilendirilebilir. Ben fitrat olarak da çok böyle başarısızlığı hazmeden biri de-

ğilimdir, her alanda yani iş alanında da aşk alanında da ... İlk platonik [aşk] deneyimimi başarısızlık olarak algılıyorum, o yaşanmışlıktan ötürü belki de evet hani bu [caddeyi] örnek veriyorum.”

Mekânı kullanma örüntülerinin mekânı kendileme ile ilişkileri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, görece daha az kendilenen kamusal mekânlarda “işlevselci örüntünün,” daha fazla kendilenen kamusal mekânlarda ise “gönülden bağıllık örüntüsünün” daha etkin olduğu görülmektedir.

Aynı katılımcı için görece olarak daha az kendilenen mekân ile görece olarak daha fazla kendilenen mekândaki zamansal deneyimler arasındaki farklılıklar, pek çok nedenle ilişkili olabilmektedir. Örneğin bu nedenlerden biri, ortamdaki birtakım faaliyetleri sınırlı zaman dilimlerinde hayata geçirme zorunlulukları ile ilgili olabilir. Bu tür durumlar zaman baskısının daha az hissedildiği ve zamanın daha yavaş (daha uzun) algılandığı zihinsel sakinlik hâllerindeki (örn., meditasyon) süreçlerin tam tersine işaret etmektedir (Droit-Volet ve ark., 2015; Wittmann ve ark., 2015). Bu ortamlarda katılımcı yüksek düzeyde zaman baskısı hissedebilmekte ve zamanı daha hızlı geçiyor şeklinde algılayabilmektedir. Buna karşılık diğer ortamdaki zamanın geçiş hızı ise algısal belirginliği daha yüksek olan geçiş hızına kıyaslanarak ifade edilebilmektedir. Örneğin 7 numaralı katılımcı için Cumhuriyet Caddesi görece olarak daha az kendilenen; Maraş Caddesi ise daha fazla kendilenen kamusal mekândır. Bu katılımcı için Cumhuriyet Caddesi’nde zaman çok hızlı; Maraş Caddesi’nde ise olağan hızda algılanmaktadır. Bu durum katılımcının (44 yaş, kadın, evli, 44 yıldır Van’da) ifadeleri ile şöyle tarif edilmektedir:

“... Şimdi belli bir mesai saati vardır, atıyorum sekiz ile beş arası bu işlemi yapmak zorundasınız, Cumhuriyet Caddesi’nde bu resmî kurumlar olduğu için [orada] koşturmaya içinde geçiyor çünkü belli bir saat dilimine göre hareket etmek zorundasınız. Ama Maraş Caddesi’nde, evet Maraş Caddesi’nde de koşturmaya var ama ne diyeyim evraksal işlemdir hani onu beşe kadar yapmazsan altıya kadar ofisinde oturup yaparsın, yediye kadar yaparsın, onu esnetme payın olduğu için hani orada [zaman] normal seyrinde gider ama Cumhuriyet Caddesi’ndeki o aktiviteler belirli bir saat diliminde olması gerektiği için koşturmacayla geçer ve zamanı yetiştirebilme adına koşturduğum için zaman da çok hızlı geçiyor öyle söyleyebilirim.”

Görece daha fazla kendilenen mekânda zaman daha yavaş geçiyor şeklinde de algılanabilmektedir. Bu tür durumlarda kendileme sürecinin, kişinin kendine, duruma

ya da ikisi arasındaki ilişkilere bir bütün olarak bilişsel dâhil oluşunu artırıcı bir işlev taşıdığı düşünülmektedir. Kendilenen mekân, örneğin kişiye âdeta kendiyile güven ve keyif içinde baş başa kalabilme olanağı sunmaktadır. Bu olanak içinde kişi, özellikle benliğine yönelik yoğun bir bilişsel meşguliyette olduğu için standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğu artmaktadır ve zaman yavaş bir hızda algılanmaktadır. Örneğin K6 (42 yaş, kadın, bekâr, 30 yıldır Van’da) bu durumu kendi ile ilişkilendirerek şöyle ifade etmektedir:

“2 Nisan’da sanki ben benimle yürüdüğüm zaman daha şey geçiyor daha böyle rahat geçiyor, böyle çok çok sevdiğiniz ya da çok severek izlediğiniz bir film ya da çok böyle tadına doyum olmayan bir kitap okursunuz ve bitmesini istemezsiniz, ben benlen olduğum zaman çok güzel geçiyor, daha yavaş, evet daha yavaş ... [Size] söylemiştim çok hızlı yürüyorum, [2 Nisan Bulvarı’nda] normal hızımın çeyreğini düşünüyorum daha yavaş yürümek için ... Öyle kendimle ilgili güzel şeyler kafamda oluştuğu zaman daha yavaş yürüyorum ... Zaman daha istediğim gibi geçiyor daha doğrusu öyle diyeyim ... Daha rahat, daha sakin, daha mutlu.”

Yukarıda alıntılanan ifadelerde katılımcı, zamanın algılanan geçiş hızını değerlendirirken kendi zihinsel durumunu (rahat ve dingin oluşunu) vurgulamaktadır. Tam tersi bir zihinsel durumda (düşünceli ve sorun çözmeye odaklanan zihin) ise aynı bulvarda geçen zaman daha hızlı olarak algılanmaktadır. Sözü edilen konuyu K6 şöyle ifade etmektedir:

A: Peki 2 Nisan Bulvarı’ndayken “kendi kendinizle” olmadığınız durumlarda zaman nasıl geçiyor?

K: “Daha hızlı ... Başta da söylemiştim ... evin en küçüğüyüm ama evin en büyüğü gibiyimdir, [evin sorunları] konusunda her zaman kafa patlatırım, yani o [tür] durumlarda [2 Nisan Bulvarı’nda] yürüdüğüm zaman[larda], daha rahat düşündüğümü, daha rahat çözüm ürettiğimi biliyorum. O yüzden öyle düşündüğüm zamanlarda daha hızlı yürüyorum, böylece zaman daha hızlı geçiyor.”

2 Nisan Bulvarı, katılımcıya düşünceli ve sorun çözmeye odaklandığı durumlarda sunduğu rahatlık deneyimi ile katılımcının benlik ve duruma yönelik bilişsel müdahilliğini azaltıcı bir işlev üstlenmektedir. Böylece standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğu azalmaktadır ve zaman hızlı geçiyor olarak algılanmaktadır. Burada mekânı kendileme sürecinin katılımcıya farklı deneyimleri hatta birbiriyle

zıt deneyimleri için olanak sağlayan ya da sunan (affordance) çok yönlülüğü öne çıkarmaktadır. Diğer bir deyişle mekânı kendileme süreci, yönü her zaman kolayca tahmin edilebilir duygu, düşünce ve davranış örüntülerini ortaya çıkarmamaktadır. Bu durum kendileme sürecinin “görünüşleri” (psikolojik süreçler, zamansal nitelikler sosyal çevre ve fiziksel çevre) arasındaki karmaşık etkileşimlerle ilgili görünmektedir. Burada kendilenen mekâna ilişkin her deneyimin kendi koşullarında değerlendirilmesi gerekliliği açıkça vurgulanmalıdır.

Diğer taraftan, kendilenme düzeyi oldukça düşük olan bir mekândaki zamansal deneyim de çok yavaş olarak algılanabilmektedir. Bu tür durumlarda standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğu (bilinçli olarak bilgi işleme yoğunluğu) benzer şekilde yüksek olarak değerlendirilebilir. Ancak buradaki yüksek deneyim yoğunluğu, kişinin mekânı kendilememesiyle bağlantılı olarak mekâna yönelik olumlu olmayan bilişleriyle ya da duygularıyla daha çok ilişkili görünmektedir (Flaherty, 1999). Burada, örneğin dikkatle ilgili kaynakların (ya da diğer bilişsel süreçlerin) o mekâna ilişkin olumsuz biliş ya da duygulara yüksek düzeyde ayrılması, o mekândaki benlik ve duruma bilişsel katılımı yükseltmektedir. Dolayısıyla dakikalar, saatler gibi standart zamansal birimler, daha fazla deneyim yükü ile dolmaktadır. Böylece zaman olduğundan daha uzun süreli olarak değerlendirilmektedir. Örneğin K5 (37 yaş, erkek, evli, 32 yıldır Van’da) bu durumu şöyle ifade etmektedir:

K: “Zaruri bir durum olursa [2 Nisan Bulvarı’na] giderim, [oranın] hiç hoşuma gittiğini hatırlamıyorum.”

A: Neden hoşunuza gitmiyor?

K: “Zengin mekânları, kalabalıklar, kafeler ondan dolayı hiç hoşuma gitmiyor.”

...

A: Orada [2 Nisan Bulvarı’nda] kendinizi güvende ve rahat hissediyor musunuz?

K: “Yok, orada daha temkinliyimdir, araç kullanırken de daha temkinliyimdir, yayan gelirken de. Aracımla akşam geçsem daha temkinliyimdir.”

...

K: “[2 Nisan Bulvarı’nda] kendim için zaman iyi geçmez. [Zaman] sanki çok çok yavaş geçer, sanki akışkan değil zaman sıkıcıdır.”

Benzer şekilde neredeyse hiç kendilenmeyen bir mekândaki zamansal deneyimin yavaş geçişini K3 (43 yaş, erkek, evli, 41 yıldır Van’da) şöyle tarif etmektedir:

“Sihke Caddesi’nde ne bileyim, sıkıcı olduğu için yani şeyden [Cumhuriyet Caddesi’ne kıyasla] daha ağır geçer belki yani ne bileyim, mahpustaki birinin, hapis-hanedeki birinin tahliyesini beklemesi gibi.”

Mekânı kendileme sürecinde mekâna ilişkin yönelimin ve mekânın özelliklerinin belirleyici bir rolü olduğu görülmektedir. Mekânla duygusal ya da anlamsal bir bağ kurma üzerinden şekillenen yönelim, daha uzun süreli kendileme ile, işlevsel ya da ihtiyaca dayalı yönelim ise geçici kendileme ile ilişkili görünmektedir. Ancak daha uzun süreli kendileme ile geçici kendileme durumlarında zamansal deneyimle ilgili değerlendirmeler farklılaşabilmektedir.

SONUÇ

4.1. Araştırmanın Genel Sonuçları

Zamanı kendileme bölümü bir bütün olarak değerlendirildiğinde, zamanı kendilemenin tekrarlayan zamansal birimler ve zaman bölgeleri üzerinden gerçekleştiği; bu sürecin en temelde transaksyonel bütünlükteki dört görünüşün (psikolojik süreçler, zamansal nitelikler sosyal çevre ve fiziksel çevre) kapsadığı özdeşim, anlam, duygu, sahiplenme, dönüştürücülük, yönelim ve pratikler, sosyallik ve ortam alt görünüşlerinden (boyutlarından) meydana geldiği görülmektedir. Bu boyutlar arasında iç içe geçmiş bir bütünleşiklik söz konusudur. Farklı bir anlatımla zamanı kendileme süreci, gerçek yaşamda, bu boyutların birbirinden ayrılmayacak ölçüde birbiri içine girmiş olduğu ahenkli bir bütünsellik içinde meydana gelmektedir. Ayrıca katılımcıların zamanın kendisi ile kurdukları ilişkiler, zamanı nasıl anlayıp yorumladıkları ve nasıl kullandıkları ile çeşitli örüntüler oluşturmaktadır. Bu örüntüler “Zamana İlişkin Yönelim ve Pratiklerin Örüntüleri” bölümünde detaylı bir şekilde tarif edilen “Görevliler” (Kısıtlı ve değerli bir sermaye olarak zaman), “Hazcılar / Keyifçiler” (Keyifli yaşam olanağı olarak zaman), “Esnekler” (Kontrol edilemez ve spontane olarak zaman) ve “Kontrolcüler” (Kontrol, planlama ve dakiklik) olmak üzere dört tema altında toplanmaktadır.

Mekânı kendileme bölümü bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise, bu sürecin transaksyonel bütünlükteki dört görünüşün kapsadığı özdeşim, anlam, duygu, sahiplenme, tanıdıklık, kullanım özellikleri, dönüştürücülük, yönelim, mekânın ritmi, sosyallik ve ortam alt görünüşlerinden (boyutlarından) meydana geldiği görülmektedir. Zamanı kendileme sürecinden farklı olarak bu kendileme türünde tanıdıklık ve mekânın ritmi boyutları yer almaktadır. Kamusal mekânı kendilemede, özel mekânlara kıyasla, dönüştürücülük ve sahiplenme boyutları daha düşük etki düzeylerindedir. Bu durum kamusal mekânların temel özellikleriyle (ortak kullanım alanları olmaları, bireysel dönüştürmeye daha az elverişli olmaları gibi) ilgili görünmektedir. Kamusal mekânları kullanım örüntüleri ise bu mekânlara dair yönelimler etrafında şekillenmektedir. Bu yönelimler “İşlevselciler” (ihtiyaçların karşılanma ortamı olarak kamusal

alan) ve “Gönülden Bağlılar” (duygusal bağ kurulan ortam olarak kamusal alan) olarak iki tema altında ele alınmaktadır.

Zamanın algılanan geçiş hızı, standart zamansal birim başına düşen bilinçli bilgi işleme yoğunluğuna bağlı bir fenomen gibi görünmektedir. Genel bir hatırlatma yapıldığında, bu yoğunluk yüksek düzeydeyse zaman yavaş; düşük düzeydeyse hızlı ve orta düzeylerde ise olağan bir hızda şeklinde değerlendirilmektedir. Ancak kendileme süreçlerinin ve zamanın algılanan geçiş hızının öznelliği, iç içe geçmiş bu süreçleri karmaşık hâle getirmektedir. Burada kendileme süreçleri zamanın algılanan farklı geçiş hızları için âdeta çok işlevli bir rol üstlenmektedir. Farklı bir anlatımla, kendileme süreçlerinin benlik ve durum arasındaki ilişkiye göre standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunu (bilinçli bilgi işleme yoğunluğunu) değiştirebildiği düşünülmektedir. Değişikliğin yönüne göre zamanın algılanan geçiş hızı şekillenmektedir. Buna göre kendileme süreçleri, standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunu artırıcı bir rolde işlev görüyorsa, diğer bir deyişle kendileme süreci kişinin TY’nin dört görünüşüne (psikolojik süreçler, diğer insanlar, zaman ve mekân) bilişsel olarak daha fazla yatırım yapmakla sonuçlanıyorsa, zaman yavaş geçiyor şeklinde algılanmaktadır. Kendileme süreçleri, standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunu azaltıcı bir rolde işlev görüyorsa, zaman hızlı geçiyor şeklinde algılanmaktadır. Ancak kendileme süreçleri, standart zamansal birim başına düşen deneyim yoğunluğunu olağan düzeyde tutmaya yardım ediyorsa, zaman normal akışında algılanmaktadır. Bu sonuçlar, kendileme süreçlerinin deneyim çeşitliliğine olanak sağlayan çok yönlü ve dinamik yapısını öne çıkarmaktadır. Bu durum, kendileme süreçlerinin transaksyonel bütünlükteki dört görünüş (psikolojik süreçler, zamansal nitelikler sosyal çevre ve fiziksel çevre) arasındaki karmaşık ilişkilere göre işlev gördüğüne işaret etmektedir.

4.2. Araştırmanın Kuramsal ve Pratik Çıktıları

Bu çalışma ile literatüre yeni bir kavram olarak “zamanı kendileme” kavramı önerilmiştir. Bu kavramın psikolojik pek çok faktörle olası ilişkileri yeni tartışma alanları oluşturabilecektir. Örneğin zamanı kendileme, yaşam doyumu ve iyi oluş (esenlik) algısı gibi faktörler arasında bağlantılar kurulabilecektir. Benzer şekilde bu kavramın

farklı kültürler ve coğrafi bölgelerdeki izlerinin incelenebilmesiyle kavramın kapsam ve içeriğinde değişiklikler yapılabilecektir.

Zaman ve mekân kullanım örüntüleri; gündelik yaşamdan iş yaşamına, özel mekânların kullanımından kamusal mekânların kullanımına kadar geniş bir yelpazede insan davranışlarının zamansal ve mekânsal görünümelerini farklı açılardan anlayabilmeye olanak sağlayabilecektir.

Bilinebildiği kadarıyla bu araştırma Türkiye (sosyal) psikoloji literatüründe TY'nin açık bir şekilde tarif edildiği ve kullanıldığı ilk çalışmadır. Werner ve meslektaşlarının (2002) da işaret ettiği gibi, TY temelli bir çalışma yürütmenin, diğer yaklaşımlara nazaran, kendine özgü birçok zorluğu olabilmektedir. Ancak bütün zorluklarına rağmen TY ile ele alınan konu hakkında bütünlüklü bilgiler edinilebilmesi önemli bir katkı olarak görülebilir.

Literatürdeki zaman çalışmaları kapsamlı olarak incelendiğinde, bu çalışmanın zamansal deneyim ile kendileme süreçleri arasındaki ilişkileri ilk kez ele alan bir başlangıç çalışması olduğu fark edilebilecektir. Zamansal deneyim ve kendileme süreçlerinin öznelliği, zaten iç içe olan bu süreçleri daha da karmaşıktırmaktadır. Bu çalışma ile iki sürecin bu karmaşık doğasına ilişkin erken sonuçlar elde edilmiştir.

Mevcut çalışma ile ortak kullanım alanları olmaları bakımından ve yaygın bilinen kendileme davranışına yeterince elverişli olmayan kamusal mekânların kendileme süreçlerine dair güncel sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçların kamusal mekânları kendileme süreçlerine dair bilgi birikimimizi artırmasının yanı sıra, sürdürülebilir ve kaliteli kent yaşamına dair politikalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Örneğin bir kamusal mekânının kendilemesini özendirecek kentsel politikaların tercih edilmesiyle (kamusal mekânı ilgilendiren önemli kararlarda kullanıcıların fikirlerini alma, kamusal mekânı güvenli ve özgür kullanıma açacak tedbirleri alma gibi), bu kamusal mekânın kullanıcılar tarafından etkin biçimde deneyimlenmesi, sahiplenilmesi ve korunması olasılığı artırılabilir. Ayrıca kendileme süreçlerine dair bu bilgiler kentin mimari yapılanmasına da ışık tutabilir. Söz gelimi mekânın daha kolay kendilenmesini

kolaylaştıracak mimari tasarımlar (örn., kişisel dönüştürmelere elverişli, tümüyle yapılandırılmamış tasarımlar) ile daha yaşanabilir bir fiziksel ve sosyal çevre inşa edilebilir.

4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın örneklemini belirli ölçütlere göre belirlendiği için bazı örneklem profilleri (örn., ev hanımları, herhangi bir işte düzenli olarak çalışmayanlar) çalışmaya dâhil edilememiştir. Ayrıca çalışmanın uygulamaları COVID-19 pandemisinde yapılmıştır. Pandemi koşulları yüz yüze sosyalliğin kısıtlandığı, zamanın esnek çalışma saatleriyle daha çok ev ortamında geçirildiği ve dijital ortamlarla olan ilişkilerin bir hayli arttığı bir zaman-mekân dilimine karşılık gelmektedir. Örneğin karantina dönemlerinde zamanın daha yavaş geçiyor şeklinde algılandığı; can sıkıntısı, üzüntü gibi duygularda önemli bir artışın olduğu bilinmektedir (Droit-Volet ve ark., 2020; Ogden, 2021). Pandemi döneminde öğrencilerle gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise katılımcıların geçmişe nazaran geleceğe ve şimdiye daha fazla odaklandığı ancak zamanı daha hızlı ilerliyor şeklinde algıladığı gözlenmiştir (Loose ve ark., 2021). Bu tür farklı algı ve deneyimler, hem zaman ve mekânı kendileme süreçlerini hem de bu süreçler dâhilindeki zamansal deneyimleri, öngörmesi yeterince kolay olmayan biçimlerde farklılaştırmış olabilir. Pandeminin katılımcıların zamanı ve mekânı kullanma biçimlerini ve bunlara bağlı olarak zamansal deneyimlerini farklılaştırabildiği göz önüne alındığında, araştırma sonuçlarının pandemi sonrası dönemde tekrarlanabilmesi önem arz etmektedir.

4.4. Sonraki Araştırmalara Öneriler

Bu çalışma, araştırılan konularla ilgili keşfedici bilgilere erişebilmek için niteliksel yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen nitel sonuçların, nicel tekniklerle (ilişkisel ve deneysel çalışmalarla) sınanarak doğrulanması (ya da yanlışlanması) ve geliştirilmesinin önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada zamanı ve mekânı kendileme süreçleri ve boyutlarına dair önemli bilgiler elde edilmiştir. Sonraki çalışmalarda, her iki kendileme türü için ölçeklerin

geliştirilmesi ile, zamanı ve mekânı kendilemenin diğer ölçülebilir sosyal psikoloji temelli değişkenlerle aralarındaki ilişkilerin anlaşılabilmesi mümkün olacaktır. Benzer şekilde zamana ilişkin yönelim ve pratiklerin örüntüleri ve mekân kullanımı örüntülerini içeren ölçüm araçlarının da geliştirilmesi insan, zaman ve mekân ilişkilerinin farklı yönleriyle araştırılmasına katkı sağlayabilecektir.

Bu çalışmada TY'nin dört görünüşü (psikolojik süreçler, diğer insanlar, zaman ve mekân) ve bu dört görünüşü dâhilinde sadece bazı boyutlara (sahiplenme, dönüştürme, geçiş hızı, artan-azalan sosyallik gibi) odaklanmak tercih edilmiştir. İleriki çalışmalarda, bu çalışmada doğrudan yer verilmeyen boyutlarla (örn., yere bağlılık, kent-sel politikalara katılım, dini aidiyet) yeni modellemelerin kurulması zamanı ve mekânı kendileme süreçlerindeki farklı görünüşlerin aydınlatılmasını sağlayabilecektir.

Varoluşsal ve psikolojik bir ihtiyaç olarak birey davranışları üzerinden biçimlenen zamanı kendileme, grupların zamanı kullanma biçimlerine uyarlandığında, gruplar arası ilişkilerin dinamikleri hakkında farklı tartışma alanları oluşabilecektir. Özellikle gruplar arası çatışmalı ilişkilerin tarafları, kendiledikleri zaman dilimleri üzerinden incelendiğinde, çeşitli benzerlik ve farklılıkların keşfedilebileceği düşünülmektedir. Örneğin kendilenen zaman dilimlerindeki benzerlikler (ortak tarihsel zamanlar olarak günler, haftalar ya da dönemler), paylaşılan ortak anlamların inşa edilebilmesine olanak tanıyabileceği için çatışmalı ilişkilerin çözümüne katkı sağlayabilir.

Günümüz sosyal yaşamı artan şekilde dijitalleşmektedir ve bu durum verili yaşam biçimi hâline gelmektedir. Bu bakımdan zamanı ve mekânı kendileme ile ilgili sonraki çalışmaların dijitalleşen sosyal yaşamı gözeterek tasarlanmasının yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Zaman ile kurulan ilişkinin farklı biçimlerde inşa edilebildiği özel örneklem gruplarıyla zamanı kendilemenin çalışılması, bu kavramın sınırları ve içeriğinin belirlenştirilmesine katkı sağlayabilir. Alzheimer hastaları, travma deneyimi yaşayanlar, ölüme yakın deneyimi olanlar, kronik hastalığı olanlar sözü edilen örneklem grupları arasında yer alabilir.

Zamanı kendileme ve mekânı kendileme en temelde psikolojik süreçler olarak değerlendirilmesine rağmen her iki kendileme türü TY'nin dört görünüşünün iç içe geçmiş bütünleşikliğini içermektedir. Buna göre kendileme süreci psikolojik özellikler, diğer insanlar, mekânsal ve zamansal niteliklerin bütünselliği içinde gerçekleşmektedir. Bu bütünsellik vurgusu, insan davranışlarının anlaşılabilmesinde sadece psikolojik özellikleri öne çıkarmanın sınırlılığına işaret etmektedir. Farklı bir anlatımla sosyal bir olguya dair bütünsellik anlayışı, insan davranışlarının, zamansal ve mekânsal niteliklerden hatta bazı durumlarda diğer insanların gerçek ya da hayali varlığından ayrı tutularak, bir tür vakumda gerçekleşmediğine işaret etmesi açısından önemli kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

- ALPAK, E. M: 2017 “Alışveriş Caddelerinin Sosyal Davranış Yerlerine Dönüşmesi: Çevresel Özellikler ile Kendileme Davranışının İncelenmesi,” **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- ALTMAN, I., ROGOFF, B.: 1987 “World Views in Psychology: Trait, Interactional, Organismic, and Transactional Perspective,” **Handbook of Environmental Psychology** (yayımlayan D. Stokols, I. Altman) New York, US, John Wiley & Sons, s. 7-40.
- ALTMAN, I., WERNER, C. M., OXLEY, D., HARGARD, L. M.: 1987 “‘Christmas Street’ As an Example of Transactionally Oriented Research,” **Environment and Behavior**, 19/4, 501-524.
- ALTMAN, I., ZUBE, E.: 1989 “Introduction,” **Public Places and Space: Human Behavior and Environment: Advances in Theory and Research** (yayımlayan I. Altman, E. H. Zube) New York, US, Plenum, s. 1-5.
- ALTMAN, I.: 1975 **Environment and Social Behavior: Privacy, Personal Space, Territory and Crowding**, Monterey, CA, US, Brooks/Cole.
- ALTMAN, I.: 1993 “Challenges and Opportunities of a Transactional World View: Case Study of Contemporary Mormon Polygynous Families,” **American Journal of Community Psychology**, 21/2, 135-163.
- ARON, A., ARON, E.: 1986 **Love and the Expansion of Self: Understanding Attraction and Satisfaction**, New York, US, Hemisphere.
- ARON, A., ARON, E. N.: 1996 “Self and Self-expansion in Relationships,” **Knowledge Structures in Close Relationships: A Social Psychological Approach** (yayımlayan G. J.

- O. Fletcher, J. Fitness) Mahwah, NJ, US, Lawrence Erlbaum, s. 325-344.
- AŞUR, F., ÇIĞ, A., BAŞ-DOĞAN, G.: 2013
“General Evaluation on Road Plantations of the Van City,” **International Caucasian Forestry Symposium** (sözlü bildiri) 23-26 Ekim, Artvin, Türkiye, s. 768-776.
- BAKHTIN, M. M.: 1981
The Dialogic Imagination: Four Essays. Austin, TX, US, University of Texas Press.
- BALCI, F., WIENER, M., ÇAVDAROĞLU, B., COSLETT, H. B.: 2013
“Epistasis Effects of Dopamine Genes on Interval Timing and Reward Magnitude in Humans,” **Neuropsychologia**, 51/2, 293-308.
- BALTACI, A.: 2018
“Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme,” **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7/1, 231-274.
- BARNDT, R. J., JOHN-SON, D. M.: 1955
“Time Orientation in Delinquents,” **Journal of Abnormal and Social Psychology**, 51, 343-345.
- BENAGES-ALBERT, M., DI MASSO, A., PORCEL, S., POL, E., VALL-CASAS, P.: 2015
“Revisiting the Appropriation of Space in Metropolitan River Corridors,” **Journal of Environmental Psychology**, 42, 1-15.
- BERGMANN, W.: 1992
“The Problem of Time in Sociology: An Overview of the Literature on the State of Theory and Research on the Sociology of Time, 1900-82,” **Time & Society**, 1/1, 81-134.
- BERRY, M. S., REPKE, M. A., NICKERSON, N. P., CONWAY, L.G. III, ODUM, A. L., JORDAN, K. E.: 2015
“Making Time for Nature: Visual Exposure to Natural Environments Lengthens Subjective Time Perception and Reduces Impulsivity,” **PLOS ONE**, 10/11, e0141030.

- BİLGİN, N.: 1984 “Çocuk(lar) ve mekân(lar),” **Mimarlık Dergisi**, 84/9, 18-22.
- BİLGİN, N.: 1990 “Fiziksel Mekândan İnsanlı ya da İnsani Mekâna,” **Mimarlık Dergisi**, 3, 62-65.
- BİLGİN, N.: 2013 **Tarih ve Kolektif Bellek**, Ankara, Bağlam Yayıncılık.
- BRAUN, V., CLARKE, V.: 2006 “Using Thematic Analysis in Psychology,” **Qualitative Research in Psychology**, 3/2, 77-101.
- BRONFENBRENNER, U.: 1994 “Ecological Models of Human Development,” **International Encyclopedia of Education** (yayımlayan T. Husten, T. N. Postlethwaite) New York, US, Elsevier Science, s. 1643-1647.
- BROOKS, J., BRATLEY, R., JONES, L., KING, N., LUCOCK, M.: 2020 “Expectations and Experiences of Psychological Therapy from the Client Perspective: A Qualitative Study,” **British Journal of Guidance & Counseling**, 49/3, 371-381.
- BROOKS, J., KING, N.: 2012 “Qualitative Psychology in the Real World: The Utility of Template Analysis,” **British Psychological Society Annual Conference**, London, UK (Yayımlanmamıştır). <https://bit.ly/3oasebX>
- BROOKS, J., MCCLUSKEY, S., TURLEY, E., KING, N.: 2015 The Utility of Template Analysis in Qualitative Psychology Research. **Qualitative Research in Psychology**, 12/2, 202-222.
- BRUNSON, L., KUO, F. E., SULLIVAN, W. C.: 2001 “Resident Appropriation of Defensible Space in Public Housing: Implications for Safety and Community,” **Environment and Behavior**, 33/5, 626-652.
- BURDICK, A.: 2018 **Zaman Neden Akar?** (çeviren M. Mazi) Ankara, Buzdağı Yayınevi.

- CAMPBELL, L. A.,
BRYANT, R. A.: 2007 "How Time Flies: A Study of Novice Skydivers," **Behaviour Research and Therapy**, 45/6, 1389-1392.
- CEYHAN-ÇOŞTU, F.: 2018 **İki Zaman Düşüncesi: Öznel ve Nesnel Zaman**, Ankara, Elis Yayınları.
- CONWAY, M. A.,
RUBİN, D. C.: 1993 "The Structure of Autobiographical Memory," **Theories of Memory** (yayımlayan A. F. Collins, S. E. Gathercole, M. A. Conway, P. E. Morris) Hove, Sussex, England, Lawrence Erlbaum Associates, s. 103-137.
- CRABTREE, B., MILLER, W.: 1999 "Using Codes and Code Manuals: A Template for Organizing Style of Interpretation," **Doing Qualitative Research** (yayımlayan B. Crabtree, W. Miller) Newbury Park, CA, US, Sage, s. 163-178.
- DAVYDENKO, M.
PEETZ, J.: 2017 "Time Grows on Trees: The Effect of Nature Settings on Time Perception," **Journal of Environmental Psychology**, 54, 20-26.
- DECI, E. L., RYAN, R. M.: 1985 **Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior**, New York, US, Plenum Press.
- DEWEY, J., BENTLEY, A. F.: 1949 **Knowing and the Known**, Boston, MA, US, Beacon.
- DROIT VOLET, S.,
BRUNOT, S., NIEDENTHAL, P.: 2004 "Brief Report: Perception of the Duration of Emotional Events," **Cognition & Emotion**, 18/6, 849-858.
- DROIT-VOLET, S., FANGET, M., DAMBRUN, M.: 2015 "Mindfulness Meditation and Relaxation Training Increases Time Sensitivity," **Consciousness and Cognition**, 31, 86-97.
- DROIT-VOLET, S.: 2013 "Time Perception, Emotions and Mood Disorders," **Journal of Physiology-Paris**, 107/4, 255-264.

- DROIT-VOLET, S., GIL, S., MARTINELLI, N., ANDANT, N., CLINCHAMPS, M., PARREIRA, L., ... DUTHEIL, F.: 2020 "Time and Covid-19 Stress in the Lockdown Situation: Time Free, 'Dying' of Boredom and Sadness," **PLOS ONE**, 15/8, e0236465.
- ESTEBAN-GUITART, M.: 2014 "Appropriation," **Encyclopedia of Critical Psychology** (yayımlayan T. Teo) New York, US, Springer, s. 128-132.
- FELDMAN, L. P., HORNIK, J.: 1981 "The Use of Time: An Integrated Conceptual Model," **Journal of Consumer Research**, 7/4, 407-419.
- FELDMAN, R. M., STALL, S.: 1994 "The Politics of Space Appropriation: A Case Study of Women's Struggling for Homeplace in Chicago Public Housing," **Women and the Environment** (yayımlayan I. Altman, A. Churchman) New York, US, Plenum Press, s. 167-199.
- FINE, G.: 1996 **Kitchens: The Culture of Restaurant Work**. Berkeley, CA, US, University of California Press.
- FLAHERTY, M. G. (1993). "Conceptualizing Variation in the Experience of Time," **Sociological Enquiry**, 63/4, 394-405.
- FLAHERTY, M. G., MEER, M. D.: 1994 "How Time Flies: Age, Memory, and Temporal Compression," **Sociological Quarterly**, 35/4, 705-721.
- FLAHERTY, M. G.: 1999 **A Watched Pot: How We Experience Time**, New York, US, New York University Press.
- FLAHERTY, M. G.: 2003 "Time Work: Customizing Temporal Experience," **Social Psychology Quarterly**, 66/1, 17-33.
- FLAHERTY, M. G.: 2017 "An Erotics of Time: Toward the Cross-Cultural Study of Temporal Experience," **Revista De Antropologia**, 9/2 7-27.

- FLAHERTY, M. G.: 2018 "An S-Shaped Pattern in the Perceived Passage of Time: How Social Interaction Governs Temporal Experience," **Language and Cognition**, 10/1, 1-25.
- FRAISSE, P.: 1963 **Psychology of Time**, New York, US, Harper and Row.
- FRANCIS, M.: 1989 "Control as a Dimension of Public-Space Quality," **Public Places and Spaces** (yayımlayan I. Altman, E. H. Zube) New York, US, Plenum Press, s. 147-172.
- FUJIMOTO, M.: 2016 "A Fundamental Study on the Interaction of People with their Surrounding Space and Sense of Time in a Rest," **Journal of Home Economics of Japan**, 67/7, 382-396.
- GLASER, B. G., STRAUSS, A.L.: 1967 **The Discovery of Grounded Theory**, New York, US, Aldine Publishing Company.
- GÖREGENLİ, M.: 2021 **Çevre Psikolojisi: İnsan-Mekân İlişkileri**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- GRAUMANN, C. F.: 1976 "The Concept of Appropriation (Aneignung) and Modes of Appropriation of Space," **Proceedings of the 3rd International Architectural Psychology Conference** (yayımlayan P. Korosec-Serfaty) Strasbourg, France, Louis Pasteur University, s. 113-125.
- GRAUMANN, C. F.: 2002 "The Phenomenological Approach to People-Environment Studies," **Handbook of Environmental Psychology** (yayımlayan R. B. Bechtel, A. Churchman) New York, US, John Wiley & Sons, s. 95-113.
- HALL, E. T.: 1983 **The Dance of Life: The Other Dimension of Time**, Garden City, NY, Doubleday.
- HEIDDEGER, M.: 1927/2020 **Varlık ve Zaman** (çeviren K. Ökten) İstanbul, Alfa.

- HESSE, B. W., WERNER, C. M., ALTMAN, I.: 1988 "Temporal Aspects of Computer-Mediated Communication," **Computers in Human Behavior**, 4/2, 147-165.
- HICKS, R. E., MILLER, G. W., KINSBOURNE, M.: 1976 "Prospective and Retrospective Judgments of Time as a Function of Amount of Information Processed," **The American Journal of Psychology**, 89/4, 719-730.
- IVRY, R. B., SPENCER, R. M.: 2004 "The Neural Representation of Time," **Current Opinion in Neurobiology**, 14/2, 225-232.
- İLKEY, Y.: 2016 "(Re)Production and Appropriation of Open Public Spaces: Representational Moments for Urban Green in Ankara," **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- JAMES, W.: 1890/1981 **The Principles of Psychology**, Cambridge, MA, US, Harvard University Press.
- KING, N., BROOKS, J., TABARI, S.: 2018 "Template Analysis in Business and Management Research," **Qualitative Methodologies in Organization Studies** (yayımlayan M. Ciesielska, D. Jemielniak) Cham, Switzerland, Palgrave Macmillan, s. 179-206.
- KING, N., CARROLL, C., NEWTON, P. DORNAN, T.: 2002 "“You Can’t Cure It, So You Have to Endure It”: The Experience of Adaptation to Diabetic Renal Disease," **Qualitative Health Research**, 12/3, 329-346.
- KING, N.: 2004 "Using Templates in the Thematic Analysis of Text," **Essential Guide to Qualitative Methods in Organizational Research** (yayımlayan C. Cassell, G. Symon) London, UK, Sage, 256-270.
- KING, N.: 2012 "Doing Template Analysis," **Qualitative Organizational Research: Core Methods and Current Challenges** (yayımlayan G. Symon, C. Cassell) London, UK, Sage, s. 426-450.

- KLINEBERG, S. L.: 1968 "Future Time Perspective and The Preference for Delayed Reward." **Journal of Personality and Social Psychology**, 8/3, 253-257.
- KOROSEC-SERFATY, P.: 1973 "The Case of Newly Constructed Zones: Freedom, Constraint and the Appropriation of Space," **Architectural Psychology** (yayımlayan R. Kuller) Stroudsburg, PA, US, Dowden, Hutchinson, & Ross, s. 389-396.
- KOROSEC-SERFATY, P.: 1976 **Proceedings of the 3rd International Architectural Psychology Conference** (yayımlayan P. Korosec-Serfaty) Strasbourg, France, Louis Pasteur University.
- KOROSEC-SERFATY, P.: 1984 "The Home, From Attic to Cellar," **Journal of Environmental Psychology**, 4/4, 172-179.
- KOROSEC-SERFATY, P.: 1985 "Experience and Use of the Dwelling," **Home Environments** (yayımlayan I. Altman, C. M. Werner), New York, US, Plenum Press, s. 65-87.
- LARA-HERNANDEZ, J. A.: 2020 "General Introduction," **Temporary Appropriation in Cities: Human Spatialisation in Public Spaces and Community Resilience** (yayımlayan A. Melis, J. A. Lara-Hernandez, J. Thompson) Cham, Switzerland, Springer, s. 1-9.
- LARSON, E. A.: 2004 "The Time of Our Lives: The Experience of Temporality in Occupation," **Canadian Journal of Occupational Therapy**, 71/1, 24-35.
- LEVINE, R. N.: 2008 **A Geography of Time: On Tempo, Culture, and the Pace of Life**, New York, US, Basic Books.
- LEWIN, K.: 1942 "Time Perspective and Morale," **Civilian Morale** (yayımlayan G. Watson) Oxford, England, Houghton Mifflin, s. 48-70.

- LOOSE, T., WITTMANN, M., VÁSQUEZ-ECHE-
VERRÍA, A.: 2021 "Disrupting Times in the Wake of the Pandemic: Dispositional Time attitudes, Time perception and Temporal Focus," **Time & Society**, (Çevrim içi ilk yayınlanma tarihi: 25 Haziran 2021.)
- MARKUS, H. R.,
KITAYAMA, S.: 1991 "Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion and Motivation," **Psychological Review**, 98/2, 224-253.
- MARX, K.: 1893/1994 **Selected Writings** (yayımlayan L. H. Simon) Indianapolis, IN, US, Hackett Publishing.
- MARX, K.: 2013 **1844 Elyazmaları** (çeviren M. Belge) İstanbul, Birikim Yayınları.
- MCGRATH, J. E., KELLY, J. R.: 1986 **Time and Human Interaction: Toward a Social Psychology of Time**, New York, US, Guilford Press.
- MEHTA, V.: 2013 **The Street: A Quintessential Social Public Space**, New York, US, Routledge.
- MICHON, J. A.: 1990 "Implicit and Explicit Representations of Time," **Cognitive Models of Psychological Time** (yayımlayan R. A. Block) Hillsdale, NJ, US, Erlbaum, s. 37-58.
- MILES, M. B., HUBERMAN, A. M.: 1994 **Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook**, New York, US, Sage.
- MODH, B.: 1998 "Appropriating Everyday Space-An Important Aspect in the Development of City Culture," **City & Culture Urban Sustainability and Cultural Processes** (yayımlayan L. Nyström) Stockholm, Sweden, s. 13-17.
- MOLES, A. A., ROHMER, E.: 1978 **Psychologie de L'espace**, Paris, France, Casterman.

- MORVAL, J., JUDGE, P. : 2000 "Motivation au Travail et Appropriation de L'espace," **Les Compétences Professionnelles: Descriptif, Mesure et Développement** (yayımlayan B. Gangloff), Paris, France, L'Harmattan, s. 127-134.
- MOSER, G., RATIU, E., FLEURY-BAHI, G.: 2002 "Appropriation and Interpersonal Relationships: From Dwelling to City Through the Neighborhood," **Environment and Behavior**, 34/1, 122-136.
- NAPIER, M. A., BROWN, B. B., WERNER, C. M., GALLIMORE, J.: 2011 "Walking to School: Community Design and Child and Parent Barriers," **Journal of Environmental Psychology**, 31/1, 45-51.
- NEAL, Z. P.: 2010 "Locating Public Space," **Common Ground?: Readings and Reflections on Public Space** (yayımlayan A. M. Orum, Z. P. Neal) New York, US, Routledge, s. 1-10.
- NEWTON, I.: 1687/1962 **Mathematical Principles of Natural Philosophy and His System of the World** (çeviren A. Motte) (gözden geçiren F. Cajori) Berkeley, CA, US, University of California Press.
- OGDEN, R.: 2021 "Distortions to the Passage of Time During England's Second National Lockdown: A Role for Depression," **PLOS ONE**, 16/4, e0250412.
- OSMOND, H.: 1959 "The Relationship Between Architect and Psychiatrist," **Psychiatric Architecture** (yayımlayan C. E. Goshen), Washington, DC, US, American Psychiatric Association, s. 16-20.
- OXLEY, D., HAGGARD, L. M., WERNER, C. M., ALTMAN, I.: 1986 "Transactional Qualities of Neighborhood Social Networks: A Case Study of 'Christmas Street'," **Environment and Behavior**, 18/5, 640-677.
- ÖKTEN, K.: 2006 **Muallâkta Var Olmak: İnsan Hâlleri Üzerine**, İstanbul, Agora Kitaplığı.

- PAVALACHE-ILIE, M.: 2016 "Workspace Appropriation and Attachment," **Bulletin of the Transilvania University of Braşov, Series VII: Social Sciences and Law**, 9/2, 27-34.
- PEPPER, S. C.: 1942 **World Hypotheses: A Study in Evidence**, Berkeley, CA, US, University of California Press.
- PEPPER, S. C.: 1967 **Concept and Quality: A World Hypothesis**, La Salle, IL, US, Open Court.
- POL, E.: 1996 "La Apropiación del Espacio," **Col·lecció Monografies Psico-Socio-Ambientals (sayı 9): Cognición, Representación y Apropiación del Espacio** (yayımlayan L. Íñiguez, E. Pol) Barcelona, España, Publicacions de la Universitat de Barcelona, s. 45-62.
- POL, E.: 2002 "El Modelo Dual de la Apropiación del Espacio," **Psicología and Medio Ambiente. Aspectos Psicosociales, Educativos and Metodológicos** (yayımlayan R. García Mira, J. M. Sabucedo, J. Romay) A Coruña, España, Asociación Galega de Estudios e Investigación Psicosocial, s. 123-132.
- RELPH, E.: 1976 **Place and Placelessness**, London, UK, Pion.
- RIOUX, L.: 2004 "Types de Sites Universitaires et Appropriation de L'espace," **Psychologie Canadienne**, 45/1, 103-110.
- RIOUX, L., SCRIMA, F., WERNER, C. M.: 2017 "Space Appropriation and Place Attachment: University Students Create Places," **Journal of Environmental Psychology**, 50, 60-68.
- RUDD, M., VOHS, K. D., AAKER, J.: 2012 "Awe Expands People's Perception of Time, Alters Decision Making, and Enhances Well-Being," **Psychological Science**, 23/10, 1130-1136.
- RYAN, R. M., POWELSON, C. L.: 1991 "Autonomy and Relatedness as Fundamental to Motivation and Education," **The Journal of Experimental Education**, 60/1, 49-66.

- SADEGHI, S., DAZIANO, R., YOON, S. Y., ANDERSON, A.: 2021 "Time Slows Down on a Crowded Train," [Ön baskı, Sürüm 1], **Research Square**, <https://bit.ly/3jSdFbn>
- SCRATON, S.: 2007 "Leisure," **The Blackwell Encyclopedia of Sociology** (yayımlayan G. Ritzer), Malden, MA, US, Blackwell Publishing, s. 2588- 2592.
- SHIMOKAWA, K., SUGIMORI, E.: 2019 "Using Virtual Reality to Study Subjective Time in Crowded Versus Uncrowded Environments," **Perceptual and Motor Skills**, 126/5, 737-752.
- SMITH, J. A., JARMAN, M., OSBORN, M.: 1999 "Doing Interpretative Phenomenological Analysis," **Qualitative Health Psychology: Theories and Methods** (yayımlayan M. Murray, K. Chamberlain), London, UK, Sage, s. 218-240.
- SOLSO, R. L., MACLIN, K. M., MACLIN, O.H.: 2007 **Bilişsel Psikoloji** (çeviren A. Ayçiçeği-Dinn) İstanbul, Bayrak Matbaacılık.
- SOMMER, R.: 1969 **Personal Space: The Behavioral Basis of Design**, Englewood Cliffs, NJ, US, Prentice-Hall.
- SOUTHERTON, D.: 2006 "Analysing the Temporal Organization of Daily Life Social Constraints, Practices and Their Allocation," **Sociology**, 40/3, 435-454.
- STRATHMAN, A., JOIREMAN, J.: 2005 "A Brief History of Time (Research)," **Understanding Behavior in the Context of Time: Theory, Research, and Application** (yayımlayan A. Strathman, J. Joireman) Mahwah, NJ, US, Lawrence Erlbaum Associates Publisher, s. 3-7.
- TUAN, Y. F. 1977 **Space and Place: The Perspective of Experience**, Minneapolis, MN, US, University of Minnesota.

- TWENGE, J. M., CATA-NESE, K. R., BAUMEISTER, R. F.: 2003
 “Social Exclusion and the Deconstructed State: Time Perception, Meaningless, Lethargy, Lack of Emotion, and Self-Awareness,” **Journal of Personality and Social Psychology**, 85/3, 429-423.
- UEDA, N., MARUO, K., SUMIYOSHI, T.: 2018
 “Positive Symptoms and Time Perception in Schizophrenia: A Meta-Analysis,” **Schizophrenia Research: Cognition**, 13, 3-6.
- VALERA, S., VIDAL, T.: 2017
 “Some Cues for a Positive Environmental Psychology Agenda,” **Handbook of Environmental Psychology and Quality of Life Research** (yayımlayan G. Fleury-Bahi, E. Pol, O. Navarro) Cham, Switzerland, Springer, s. 41-63.
- VIDAL, T., VALERA, S., PERÓ, M.: 2010
 “Place Attachment, Place identity and Residential Mobility in Undergraduate Students,” **Psychology**, 1/3, 353-369.
- VYGOTSKY, L.: 1981
 “The Genesis of Higher Mental Functions,” **The Concept of Activity in Soviet Psychology** (yayımlayan ve çeviren J. V. Wertsch) Armonk, US, Sharpe, s. 144-188.
- WARING, T., WAINWRIGHT, D.: 2008
 “Issues and Challenges in the Use of Template Analysis: Two Comparative Case Studies from the Field.” **The Electronic Journal of Business Research Methods**, 6/1, 85-94.
- WATERWORTH, S.: 2003
 “Temporal Reference Frameworks and Nurses’ Work Organization,” **Time & Society**, 12/1, 41-54.
- WEARDEN, J. H., PENTON-VOAK, I. S.: 1995
 “Feeling the Heat: Body Temperature and the Rate of Subjective Time, Revisited,” **The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section B**, 48/2b, 129-141.
- WEARDEN, J.: 2016a
The Psychology of Time Perception, London, UK, Palgrave Macmillan.

- WEARDEN, J.: 2016b "Retrospective Timing and Passage of Time Judgments," **The Psychology of Time Perception** (yayımlayan J. Wearden) London, UK, Palgrave Macmillan, s. 117-141.
- WERNER, C. M., ALTMAN, I., OXLEY, D.: 1985 "Temporal Aspects of Homes: A Transactional Perspective," **Home Environments**, 8, 1-32.
- WERNER, C. M., BROWN, B., ALTMAN, I.: 2002 "Transactionally Oriented Research: Examples and Strategies," **Handbook of Environmental Psychology** (yayımlayan R. Bechtel, A. Churchman) New York, US, Wiley, s. 203-221.
- WERNER, C. M.: 2003 "Changing Homeowners' Use of Toxic Household Products: A Transactional Approach," **Journal of Environmental Psychology**, 23/1, 33-45.
- WITTMANN, M., LE- LAND, D. S., CHURAN, J., PAULUS, M. P.: 2007 "Impaired Time Perception and Motor Timing in Stimulant-Dependent Subjects," **Drug and Alcohol Dependence**, 90/2-3, 183-192.
- WITTMANN, M., OTTEN, S., SCHÖTZ, E., SARIKAYA, A., LEHNEN, H., JO, H. G., ... MEISSNER, K.: 2015 "Subjective Expansion of Extended Time-Spans in Experienced Meditators," **Frontiers in Psychology**, 5, 1-9.
- WITTMANN, M.: 2018 **Hissedilen Zaman: Zamanı Nasıl Deneyimleriz?** (çeviren Ö. D. Gürkan) İstanbul, Metis Yayıncılık.
- ZERUBAVEL, E.: 1976 "Timetables and Scheduling: On the Social Organization of Time," **Sociological Inquiry**, 46/2, 87-94.
- ZIMBARDO, P. G., BOYD, J. N.: 1999 "Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-Differences Metric," **Journal of Personality and Social Psychology**, 77/6, 1271-1288.

EKLER

EK 1: Kişisel Bilgi Formu

1. Yaşınız :
2. Cinsiyetiniz :
3. Medeni durumunuz :
4. Eğitim durumunuz :
5. Ne iş yapıyorsunuz? :
6. Çalışma türünüz : ☐ Tam Zamanlı ☐ Yarı Zamanlı
7. Mesleğiniz :
8. Sizin ya da ailenizin toplam geliri ne kadardır?
9. Türkiye’deki diğer insanlara kıyasla sizin ya da ailenizin ekonomik durumunu nasıl tarif edersiniz?

☐ Çok yoksul	☐ Ortalamanın üzerinde
☐ Kısmen yoksul	☐ Kısmen zengin
☐ Ortalamanın altında	☐ Çok zengin
☐ Ortalama	

10. En uzun süre yaşadığınız yerleşim birimini belirtiniz:

- ☐ Metropol (*İstanbul-Ankara-İzmir*)
☐ Şehir
☐ İlçe
☐ Köy

11. Van’ın yerlisi misiniz? (*Yanıtınız “Evet” ise 13. soruya geçiniz.*)

- ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bilmiyorum

12. (Aileniz ya da siz) Van’a nereden geldiniz?

13. Siz kaç yıldır Van’da yaşıyorsunuz?

EK 2: Zamanı Kendileme Düzeyini Değerlendirme Formu

Hazırlık (ısınma) soruları ve zamanla ilgili genel sorular

1. Bana biraz kendinizden bahseder misiniz? Örneğin nerede oturuyorsunuz? Nasıl bir evde yaşıyorsunuz? Kaç kişisiniz?
2. Sıradan bir gününüz genellikle nasıl ve neler yaparak geçer? Kimlerle, nerelerde geçer?
3. Zamanı planlar mısınız? Evetse nasıl yaparsınız? Hayırsa neden planlamazsınız?
4. Etkinliklerinizde zaman planlaması yapar mısınız? Evetse nasıl? Hayırsa neden yapmazsınız?
5. Günü, haftayı, ayı, yılı çeşitli bölümlere, zaman dilimlerine ayır mısınız? Eğer yapıyorsanız, bu ayrımları neye göre yaparsınız?
6. Gündelik hayatta sizin için zaman genel olarak nasıl geçiyor? (Hızlı, yavaş, olağan gibi). Biraz açar mısınız?
7. Sizce geçirdiğiniz zaman aralıkları ile o sırada bulunduğunuz mekân arasında bir bağlantı var mıdır?
8. Zaman sizin kontrolünüzde gibi gelir mi? Zamanınızın sahibi siz misinizdir? Böyle olması için neler yaparsınız?
9. Zamanı sahiplenir misiniz? Evetse bunun için neler yaparsınız? Hayırsa neden sahiplenmezsiniz?
10. Birisi zamanınızı gereğinden / planladığınızdan fazla alsaydı ne yapardınız, bu duruma benzer bir şey yaşadınız mı?
11. Sizin için zaman ne anlama geliyor / ne ifade ediyor? Biraz bahseder misiniz?
12. Zamanı tek bir sözcükle ifade edecek olsaydınız, bu ne olurdu?
13. Sizin için belirlediğiniz zamanda belli yerlerde bulunmak ne düzeyde önemlidir?

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Hiç önemli değil						Çok önemli

14. Sizin için insanların anlaştığınız zamana göre davranması ne düzeyde önemlidir?

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Hiç önemli değil						Çok önemli

Zamanı kendilemeye ilişkin sorular

a) Tekrarlayan zamansal birimler (gün, hafta, ay, yıl gibi) boyutuna ilişkin sorular

15. Sıradan bir günün (haftanın, ayın ya da yılın) tümünü düşündüğünüzde kendinize vakit ayırdığınız, size ait zaman dilimleri var mı? Varsa bu zaman dilimlerinden bahsedermisiniz?
16. Bu zaman dilimi genelde hangi saatler (zaman dilimleri) arasındadır? Bu saatler (zaman dilimleri) değişir mi?
17. Eğer değiştiyse geçmişten bugüne bu zaman dilimleri nasıl değişti? Değiştiyse, ne açıdan değişti?
18. Bu zaman diliminde neler yaparsınız? Bu zaman diliminde düzenli olarak yaptığınız davranışlar / eylemler var mı?
19. Sizin için bu davranışlarınızın / eylemlerinizin mekân olarak nerede gerçekleştiğinin bir önemi var mıdır? Varsa / yoksa neden öyle olduğundan bahsedermisiniz?
20. Bu zaman dilimini sahiplenir misiniz? Evetse bunun için neler yaparsınız? Hayırsa neden sahiplenmezsiniz?
21. Birisi bu zaman diliminizi gereğinden fazla alsaydı ya da kendinize ayırmanızı engelleseydi neler yapardınız, bu duruma benzer bir şey yaşadınız mı?
22. Bu üzerine konuştuğumuz zaman diliminde genellikle nasıl hissedersiniz? (İyi, huzurlu, üretken, yenilenmiş, mutlu gibi)
23. Bu zaman dilimi, sizin için özel / anlamlı mıdır? Özelse neden / özel değilse neden?
24. Bu zaman dilimini kendinizden bir parça olarak görüyor musunuz? Evetse ne düzeyde kendinizden bir parça olarak görüyorsunuz? Hayırsa neden?

25. Bu zaman dilimini size aitmiş gibi hissediyor musunuz? Evetse ne ölçüde size ait gibi hissediyorsunuz? Hayırsa neden?
26. Bu zaman diliminde, diğer zaman dilimlerine kıyasla, güvende ve rahat hissediyor musunuz? Biraz bahseder misiniz?
27. Bu zaman dilimi genellikle kim(ler)le geçer?
28. Bu zaman dilimi genellikle nere(ler)de geçer? Bu yerlerin sizin için bir anlamı var mı?
29. Bu bahsettiğiniz yerlerde bu zaman dilimini farklı bir şekilde yaşadığınız, deneyimlediğiniz oluyor mu?

b) Zaman bölgeleri (geçmiş, şimdi ve gelecek) boyutuna ilişkin sorular

Şimdi biraz da geçmiş, şimdi ve gelecek hakkında konuşalım.

30. Geçmişin sizin için özel bir anlamı var mı? Kendi geçmişinizin bir anlamı var mı? Neler hissediyordunuz? Bahseder misiniz?
31. Geçmişinizde özellikle size ait olduğunu düşündüğünüz zamanlar var mı? Sizin bir parçanız olduğunu düşündüğünüz zamanlar var mı?
32. Bu zamanlarda neler yapardınız? Bahseder misiniz?
33. Böyle zamanlar varsa bu zamanların kimlerle ve nerelerde geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
34. Bir kimse geçmişinizi yok saymanızı söyleseydi ya da sizden geçmişinizi alabilseydi ne yapardınız? / Geçmişinizden vazgeçmek durumunda olsaydınız ne yapardınız?
35. Şimdinin sizin için bir anlamı var mı? Biraz bahseder misiniz?
36. Şimdinizi neler yaparak geçiriyorsunuz?
37. Şimdinizi kimlerle ve nerelerde geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
38. Şimdi nasıl bir hızda geçiyor?
39. Bir kimse şu anınızı / şimdiki zamanınızı yok saymanızı söyleseydi ya da sizden şu anınızı / şimdiki zamanınızı alabilseydi ne yapardınız? Şimdinizden vazgeçmek durumunda olsaydınız ne yapardınız?
40. Geleceğin sizin için bir anlamı var mı? Kendi geleceğinizin bir anlamı var mı? Bahseder misiniz?

41. Gelecekte kendinizi ne yapıyor olarak görüyorsunuz?
42. Gelecekte bunları kimlerle ve nerelerde yapacağınızı düşünüyorsunuz?
43. Bir kimse geleceğinizi yok saymanızı söyleseydi ya da sizden geleceğinizi alabilseydi ne yapardınız? Geleceğinizden vazgeçmek durumunda olsaydınız ne yapardınız?
44. Son olarak, geçmiş, şimdi ve geleceği sizdeki önem derecesine göre sıralayacak olsaydınız, bu sıralama nasıl olurdu? Niçin?

EK 3: Zamansal Deneyime İlişkin Yarı-Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Soruları – Zamanı Kendileme Formu

Müsaadenizle şimdi sözünü ettiğiniz bu zaman diliminde zamanın nasıl bir hızda geçtiğine dair konuşalım.

1. Bu aralıkta, zaman diliminde zaman sizin için genellikle nasıl geçer? (Hızlı, olağan, yavaş gibi). Bahseder misiniz?
2. *(Sırasıyla söylenmeyen hız birimlerini (yavaş, olağan, hızlı) gözeterek farklı sorular yöneltme.)* Örneğin bu zaman diliminin yavaş geçtiğini düşündüğünüz ya da hissettiğiniz anlar yaşadınız mı? Yanıtınız “Evet” ise bu anların kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
3. Neler hissettiniz?
4. *(Sırasıyla söylenmeyen hız birimlerini gözeterek farklı sorular yöneltme.)* Örneğin bu zaman diliminin hızlı geçtiğini düşündüğünüz ya da hissettiğiniz anlar yaşadınız mı? Yanıtınız “Evet” ise bu anların kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
5. Neler hissettiniz?
6. Bu bahsettiğiniz zaman diliminde sizin dâhil olduğunuz ya da tanık olduğunuz, zamanın farklı bir şekilde geçtiğini hissettiğiniz (unutamadığınız) bir olay yaşadınız mı? Yanıtınız “Evet” ise bu olayın kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
7. Sizce bu olayda zaman nasıl geçmişti?
8. Neler hissettiniz?
9. A’dayken hiç zamanın hızlı / yavaş geçtiğini düşündüğünüz ya da hissettiğiniz bir olay yaşadınız mı? Yanıtınız “Evet” ise bu anların kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
10. Neler hissettiniz?
11. *Üzerine konuştuğumuz zaman dilimiyle ilgili son olarak şunu sormak istiyorum:*
Bu zaman dilimi dışındaki geçen zamanlarınızı düşündüğünüzde sizce bu diğer zamanların hızı, üzerine konuştuğumuz bu zaman diliminin geçiş hızına kıyasla nasıl? Bu konuda bir şeyler söyleyebilir misiniz?

EK 4: Mekânı Kendileme Düzeyini Değerlendirme Formu

(Aşağıda yer alan form, katılımcı için en fazla anlamı olan ve katılımcı tarafından en sık kullanılan bir açık kamusal mekân ile katılımcı için göreceli olarak daha az anlamı olan ve benzer şekilde katılımcı tarafından sıklıkla kullanılan bir kamusal mekân için düzenlenecektir. Hakkında konuşulacak kamusal mekânlar şöyledir: Cumhuriyet Caddesi, Kazım Karabekir Bulvarı -Maraş Caddesi-, 2 Nisan Bulvarı, Beşyol Meydanı, Sıhke Caddesi, İskele Caddesi.)

Açılış sorusu

Van'da hangi kamusal mekânlara (caddeler, sokaklar, meydanlar gibi) gitmeyi tercih edersiniz?

Son bir hafta (ya da son bir ay) içinde A'ya...

1. Kaç kez gittiniz?
2. Ne amaçla gittiniz? / Orada neler yaptınız?
3. A'ya hangi ulaşım türü ile gidersiniz?
4. Bu tercihinizi değiştirmenize neden olan durumlar var mı? Bu konuda neyi dikkate alırsınız?
5. Nereden gittiniz? (Ev, işyeri gibi)
6. Kimlerle gittiniz?
7. Orada kimlerle karşılaştınız? Neler yaptınız?
8. Tahminen ne kadar süre geçirdiniz?
9. Bu geçen süre nasıl bir hızla geçti?
10. Hangi saatlerde gittiniz? (Yaklaşık olarak)

Genel olarak A'ya...

11. Ne sıklıkta gidersiniz?
12. Hangi ulaşım türü ile gidersiniz?
13. Bu tercihinizi değiştirmenize neden olan durumlar var mı? Bu konuda neyi dikkate alırsınız?

14. Nereden gelirsiniz? (Ev, işyeri gibi)
15. Ne zamandır / kaç yıldır gidiyorsunuz?
16. Yılın hangi mevsimlerinde daha çok gidersiniz? Neden?
17. Daha çok hangi günlerde gidersiniz? Neden?
18. Günün hangi saatini tercih edersiniz? Neden?
19. Buraya geldiğinizde aşağı yukarı ne kadar süre kalırsınız?
20. Burada genel olarak neler yaparsınız?
21. A'ya gelirken, ulaşımda, zorluk çekiyor musunuz? Evet ise ne düzeyde bir zorluk çekiyorsunuz?
22. Eğer zorlanıyorsanız zorlanma gerekçelerinizi belirtir misiniz?
23. Bilmeyen birine A'yı tarif edecek olsaydınız ona neler söylediniz? A'da neler vardır?
24. A'yı ne düzeyde kendinizden bir parça olarak görüyorsunuz?
25. A'yı ne ölçüde size aitmiş gibi hissediyorsunuz?
26. A ne ölçüde sizin için tanıdık / bildik?
27. A'da kendinizi güvende ve rahat hissediyor musunuz?
28. A'ya yabancı hissettiğiniz oldu mu?
29. Sizin için A, buraya benzeyen diğer caddelerle / yerlerle aynı anlama mı geliyor?
30. A'nın sizin için özel, farklı, anlamlı yanları var mı? Varsa bu yanların neler olduğunu belirtir misiniz?
31. A'yı tek bir sözcükle ifade edecek olsaydınız, bu ne olurdu?
32. A'yı sahiplenir misiniz?
33. Eğer sahipleniyorsanız neler yaparsınız?
34. A'dayken birilerinin orayı kirlettiğini, tahrip ettiğini veya uygunsuz davrandığını görüyorsunuz, ne yapardınız? Bu duruma benzer bir şey yaşadınız mı? Olduysa ne zaman olmuştu?
35. Bunun gerekçesini belirtir misiniz?
36. Sizce A kimindir?

EK 5: Zamansal Deneyime İlişkin Yarı-Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Soruları – Kamusal Mekânları Kendileme Formu

Şimdi sırasıyla A ve B yerlerine / kamusal mekânlarına ilişkin deneyimlerinize ilgili konuşalım. A ile başlayalım.

A'daki zamansal deneyime ilişkin sorular

1. A'da zaman sizin için genellikle nasıl geçer? (Hızlı, olağan, yavaş gibi). Bahseder misiniz?
2. Son bir hafta içinde (ve devamında genel olarak) A'da yaptığınız şeylerde (faaliyetleriniz ve rutinlerinizde) zamanın yavaş geçtiğini düşündüğünüz ya da hissettiğiniz anlar yaşadınız mı? Yanıtınız “Evet” ise bu anların kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
3. Neler hissettiniz?
4. Bu anların benzerlerini burada ya da herhangi bir yerde daha önceden deneyimlediğiniz oldu mu?
5. Son bir hafta içinde (ve devamında genel olarak) A'da yaptığınız şeylerde (faaliyetleriniz ve rutinlerinizde) zamanın hızlı geçtiğini düşündüğünüz ya da hissettiğiniz anlar yaşadınız mı? Yanıtınız “Evet” ise bu anların kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
6. Neler hissettiniz?
7. Bu anların benzerlerini burada ya da herhangi bir yerde daha önceden deneyimlediğiniz oldu mu?
8. Son bir hafta içinde (ve devamında genel olarak) A'da yaptığınız şeylerde (faaliyetleriniz ve rutinlerinizde) zamanın olağan hızda geçtiğini düşündüğünüz ya da hissettiğiniz anlar yaşadınız mı? Yanıtınız “Evet” ise bu anların kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
9. Olağan hızda geçen bu zamanlarda siz neler yapıyordunuz / yaptınız?
10. Neler hissettiniz?
11. Bu anların benzerlerini burada ya da herhangi bir yerde daha önceden deneyimlediğiniz oldu mu?

12. A'dayken sizin dâhil olduğunuz ya da tanık olduğunuz, zamanın farklı bir şekilde geçtiğini hissettiğiniz (unutamadığınız) bir olay yaşadınız mı? Yanıtınız “*Evet*” ise bu olayın kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
13. Sizce bu olayda zaman nasıl geçmişti?
14. Neler hissettiniz?
15. A'dayken hiç zamanın hızlı / yavaş geçtiğini düşündüğünüz ya da hissettiğiniz bir olay yaşadınız mı? Yanıtınız “*Evet*” ise bu anların kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?
16. Neler hissettiniz?
17. A'dayken hiç zamanın yavaş geçtiğini düşündüğünüz / hissettiğiniz bir olay yaşadınız mı? Yanıtınız “*Evet*” ise bu anların kimlerle ve nerede geçtiğini göz önüne alarak anlatır mısınız?

Şimdi müsaadenizle B hakkında konuşmaya geçelim.

(A yeri / mekânı için hazırlanan sorular B yeri / mekânı için de sorulmuştur.)

ÖZGEÇMİŞ

MEHMET KARASU

Eğitim

2018-2021, İstanbul Üniversitesi, Psikoloji Doktora Programı, İstanbul

2014-2017, Ege Üniversitesi, Psikoloji Yüksek Lisans Programı, İzmir

2007-2012, Ege Üniversitesi, Psikoloji Lisans Programı, İzmir

2003-2007, Kılıçarslan Anadolu Lisesi, Çivril, Denizli

Tezler

Karasu, M. (2021). *Zamanı ve mekânı kendileme ile zamansal deneyim arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Karasu, M. (2017). *Gruplararası ilişkilerde çatışma ve barış süreçlerinin sosyal psikolojik arka planı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.

Karasu, M. (2012). *Din ve dindarlığın sosyal temsilleri-Dindarlaşma süreçlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış lisans bitirme tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.

Ödüller, Fonlar ve Burslar

Araştırmacı, Bilimsel Araştırma Projesi (No: SBA-2019-33686) (2019-2022, 32 ay)

Kurum: İstanbul Üniversitesi

Proje Başlığı: Türkiye'de İlkokul Çocuklarının Ahlaka İlişkin Gündelik Kavramlarının İncelenmesi

The Donald J. Brenner Genç Araştırmacı Ödülü (12 Ekim 2018)

Kuruluş: International Society for the Scientific Study of Subjectivity

Çalışma Başlığı: “We are neighbors, but in many ways, we are worlds apart”: Comparing the Social Representations of Armenians and Turks regarding the Current Disagreements between Armenia and Turkey.

Türkiye-Ermenistan Burs Programı (6 Mart-23 Haziran 2017)

Kuruluş: Hrant Dink Vakfı (“Türkiye-Ermenistan Normalleşme Sürecine Destek” kapsamında Avrupa Birliği destekli proje)

Amaç: Türkiye ve Ermenistan arasındaki günümüz anlaşmazlıklarına ilişkin algılar ve değerlendirmeleri içeren iki araştırma yürütmek.

Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu (19-30 Nisan 2015)

Kuruluş: Hrant Dink Vakfı (“Türkiye-Ermenistan Normalleşme Sürecine Destek” kapsamında Avrupa Birliği destekli proje)

Amaç: Ermenistan’daki akademisyenler ve sivil toplum kuruluşu çalışanlarıyla temas kurmak ve her iki ülkeden insanların Türkiye-Ermenistan ilişkilerine dair tutumlarını anlamak için bir araştırma yürütmek.

Diğer Projeler

Onto Dergisi, İmtiyaz Sahibi ve Editör (2013- *devam ediyor*)

Mor Psikoloji Dergisi, Yayın Kurulu Üyesi ve Editör (2018-2020)

Akademik Yayınlar

İndeksli Dergiler

Uluğ, Ö. M., Bilali, R., **Karasu, M.**, & Malo, L. (2021). Obstacles to reconciliation and forgiveness among victim groups of unacknowledged past trauma and genocide.

European Journal of Social Psychology 51(2), 313-325.

Karasu, M., Aykaç, B., Çelikadam, C., Balım, S., Aktaş, B. ve Cesur, S. (2021). Okul çağındaki çocukların ahlaka ilişkin gündelik kavramsallaştırmaları: Keşifsel bir inceleme. *Nesne*, 9(21), 535-554.

Soylu, N. S., **Karasu, M.**, Elçi, C. ve Göregenli, M. (2020). Sosyal psikolojik yaklaşımla özel araçtan toplu ulaşım: İzmir örnekleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1171-1188.

Karasu, M. ve Peker, M. (2019). Q yöntemi: Tarihi, kuramı ve uygulaması. *Türk Psikoloji Yazıları* 22(43), 28-39.

Peker-Dural, H., Tuzkaya, F., Elçi, C., Akça, E., Mehmetoğlu, E., Solak, Ç., **Karasu, M.** ve Göregenli, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin doğu-batı temsilleri: Ayrımlar, eleştiriler, talepler. *Türk Psikoloji Yazıları*, 21(Özel Sayı), 103-116.

Kitap Bölümleri

Karasu, M., Yeşilyaprak, R., & Göregenli, M. (2020). Gençlerin bakış açısıyla 1915: Türkiye-Ermenistan karşılaştırması. In A. Yılmaz (Ed.), *Critical approaches to Armenian Identity in the 21st century: Vulnerability, resilience, and transformation* (pp. 53-78). Hrant Dink Foundation Publications.

Karasu, M., & Uluğ, Ö. M. (2020). Doing research on Turkish-Armenian relations in Turkey, Armenia, and Armenian Diaspora: The challenges and opportunities of Turkish researchers in the field. In Y. G. Acar, S. M. Moss, & Ö. M. Uluğ (Eds.), *Researching peace, conflict, and power in the field: Methodological challenges and opportunities (peace psychology book series)* (pp. 63-83). Springer International Publishing.

Karasu, M. ve Çoker, Ç. (2018). Askeri psikoloji ekseninde eleştirel bir inceleme: Psikoloji bilimi savaşların neresinde? G. Tekdemir ve T. İkiz (Ed.), *Savaş ve psikoloji: Psikoloji bilimi çerçevesinden Birinci Dünya Savaşı'na bir bakış* içinde (ss. 149-169). Hiperlink Publications.

Tam Metin Bildiriler

Karasu, M., & Göregenli, M. (2017). Evaluations of Turkish people related to ‘the Armenian issue’: A Q methodology study. *Armenia-Turkey: Paving ways for dialogue and reconciliation*, Caucasus Research Resource Center-Armenia, Yerevan, Armenia.

Karasu, M., Karlıdağ, S. ve Göregenli, M. (2017). Dindarlık biçimleri ve laiklik-şeriat ve iktidar partisi temsilleri. D. Kökdemir ve Z. Yeniçeri (Ed.), *I. sosyal psikoloji kongresi bildiri kitabı* içinde (ss. 318-327). Başkent Üniversitesi.

Karasu, M. ve Göregenli, M. (2017). Ermeni meselesinde öznelliğin açığa çıkarılması: Bir Q yöntemi çalışması. D. Kökdemir ve Z. Yeniçeri (Ed.), *I. sosyal psikoloji kongresi bildiri kitabı* içinde (ss. 355-366). Başkent Üniversitesi.

Karasu, M., Mehmetoğlu, E., Tuzkaya, F. ve Göregenli, M. (2017). *Türkiye-Ermenistan ilişkileri ve temsiller: Ermenistan’dan bir bakış*. In A. Güvenç Saygın (Ed.), *International symposium on the effects of Turkish-Armenian relations on the regional policies (from the 19th century to present day) proceedings* (pp. 419-442). Atatürk Research Center Publications.

Karasu, M., Solak, Ç., Tuzkaya, F., Peker-Dural, H., Selin Soylu, N., Elçi, C., Mehmetoğlu, E., & Göregenli, M. (2016). Rethinking peace: Obstacles and opportunities. *1st international conference in contemporary social sciences crisis and the social sciences: new challenges and perspectives proceedings*, University of Crete, Rethymno / Crete, Greece.

Tuzkaya, F., Soylu, N. S., Solak, Ç., Peker, H., Peker, M., Özeralp, K., Mete, C., Mehmetoğlu, E., **Karasu, M.**, Elçi, C., Akça, E., & Göregenli, M. (2015). Turkey in minds: Cognitive and social representations of “east” and “west”. *17th international congress of cross-cultural psychology proceedings*, Barcelona, Spain.

Diğer Bazı Yayınlar

Hewitt, J. ve Shulman, D. (2019). *Benlik ve toplum: Sembolik etkileşimci sosyal psikoloji* (Ç. Çoker, A. Yılmaz, B. Aykaç, B. Aktaş, Y. Bayramoğlu, **M. Karasu**, Çev.). Bilge Kültür Sanat. (Orijinal çalışma basım tarihi 1979).

Karasu, M. (2018). Wittgensteinci bakış açısı sosyal psikolojiye nasıl uyarlanabilir? Yapay zekâ temsilleri örneği. *Psikoloji ve Toplum*, 4, 5-10.

Karasu, M. ve Karlıdağ, S. (2017). Barış psikolojisinin panoraması. *Onto Dergisi* 13(Özel Sayı), 7-14.

Karasu, M., Uluğ, M. Ö. ve Göregenli, M. (2017). ‘Ermeni meselesi’ne Ermenistan’dan bir bakış. *Psikoloji ve Toplum*, 1, 29-31.

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan Sözlü ve Poster Bildiriler

Cesur, S., Yavuz, E. N., Balım, S., Aykaç, B., Aktaş, B., Çelikadam, C., **Karasu, M.**, Tekdemir, G., Albayrak, Ş., & Alparslan, B. (2020, July 14-16). *Comprehensive analysis of political orientations in Turkey: Differences and similarities* [Paper Presentation]. The 43rd Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology (ISPP), Berlin, Germany.

Karasu, M., Karlıdağ, S. ve Tekdemir., G. (2019, 18-20 Eylül). İstanbul’un sosyal temsilleri: Bilişsel harita ve metafor analizi yoluyla sosyo-mekânsal incelemeler [Sözlü Bildiri]. II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (Congist’19) “Şehrin Dili”, İstanbul, Türkiye.

Aktaş, B., Balım, S., Cesur, S., **Karasu, M.**, Çelikadam, C., Aykaç, B., & Chegirova, A. (2019, July 2-5). *Exploring naturalistic conceptions about morality of children in Turkey* [Paper Presentation]. XVI. European Congress of Psychology, Moscow, Russia.

Karasu, M., Uluğ, Ö. M., & Göregenli, M. (2018, October 11-13). “*We are neighbors,*

but in many ways, we are worlds apart”: Comparing the social representations of Armenians and Turks regarding the current disagreements between Armenia and Turkey [Paper Presentation]. 34th Annual Conference International Society for the Scientific Study of Subjectivity (ISSSS), Charlotte, NC, USA.

Karasu, M., & Çoker, Ç. (2018, 12-14 Eylül). *Askeri psikoloji ekseninde eleştirel bir inceleme: Psikoloji bilimi savaşların neresinde?* [Sözlü Bildiri]. I. Dünya Savaşı’nın 100. Yılında Savaş ve Toplum “Eve Dönen Asker”, İstanbul, Türkiye.

Karasu, M., Uluğ, Ö. M., & Göregenli, M. (2018, July 4-7). *Comparing the viewpoints of Armenians and Turks on the current disagreements between Turkey and Armenia* [Poster Presentation]. The 41st Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology (ISPP), San Antonio, Texas, USA.

Karasu, M., & Göregenli, M. (2017, May 18-19). *Evaluations of Turkish people related to ‘the Armenian Issue’: A Q methodology study* [Paper Presentation]. Armenia-Turkey: Paving Ways for Dialogue and Reconciliation, Yerevan, Armenia.

Karasu, M., Yeşilyaprak, R., & Göregenli, M. (2016, October 7-8). *‘1915’ from the perspective of the youth: Turkey-Armenian comparison* [Paper Presentation]. Critical Approaches to Armenian Identity in the 21st Century: Vulnerability, Resilience, and Transformation, Istanbul, Turkey.

Karasu, M., Mehmetoğlu, E., Tuzkaya, F., & Göregenli, M. (2016, May 12-14). *Türkiye-Ermenistan ilişkileri ve temsiller: Ermenistan’dan bir bakış (Turkey-Armenia relations and representations: An outlook from Armenia)* [Paper Presentation]. International Symposium on the Effects of Turkish-Armenian Relations on the Regional Policies (From the 19th Century to Present Day), Bitlis, Turkey.

Karasu, M., Solak, Ç., Tuzkaya, F., Peker-Dural, H., Selin Soylu, N., Elçi, C., Mehmetoğlu, E., & Göregenli, M. (2016, June 10-12). *Rethinking peace: Obstacles and opportunities* [Paper Presentation]. 1st International Conference in Contemporary Social Sciences Crisis and the Social Sciences: New Challenges and Perspectives, Rethymno / Crete, Greece.

Peker, H., Mehmetoğlu, E., Elçi, C., & **Karasu, M.** (2015, June 23-26). *Image, representation and reality of ethno-political conflict in Turkey* [Poster Presentation]. 13th Environmental Psychology Conference, Granada, Spain.

Umuroğlu, İ., Göregenli, M., Mehmetoğlu, E., & **Karasu, M.** (2015, June 23-26). *Use of domestic space & privacy practices in the context of gender* [Poster Presentation]. 13th Environmental Psychology Conference, Granada, Spain.

Tuzkaya, F., Soylu, N. S., Solak, Ç., Peker, M., Peker, H., Özeralp, K., Mete, C., Mehmetoğlu, E., **Karasu, M.**, Elçi, C., Akça, E., & Göregenli, M. (2015, August 17-18). *Turkey in minds: Cognitive and social representations of “East” and “West”* [Paper Presentation]. 17th International Conference on Cross-Cultural Psychology, Barcelona, Spain.

Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulan Sözlü ve Poster Bildiriler

Aykaç, B., Aktaş, B., Balım, S., Çelikadam, C., **Karasu, M.** ve Cesur, S. (2019, 20-21 Aralık). *İlkokul çocuklarının ahlaka ilişkin gündelik kavramlarının incelenmesi* [Sözlü Bildiri]. III. Sosyal Psikoloji Kongresi, İstanbul Türkiye.

Akbağ, K., Aydın, Ş., Okutan, N. ve **Karasu, M.** (2019, 3-6 Temmuz). *Ulusal psikoloji öğrencileri kongre bildiri çalışmalarındaki sosyal psikolojik eğilim ve yaklaşımların içerik analizi yöntemiyle keşfedilmesi*. 23. Ulusal Psikoloji Öğrencileri Kongresi, Ankara, Türkiye.

Karlıdağ, S., Yeşilyaprak, R. ve **Karasu, M.** (2018, 15-17 Kasım). *Hapishanelere yönelik algı, değerlendirme ve temsillerin incelenmesi: Bir karşılaştırma araştırması* [Sözlü Bildiri]. 20. Ulusal Psikoloji Kongresi, Ankara, Türkiye.

Karasu, M., Göregenli, M. ve Uluğ, Ö. M. (2017, 27-29 Kasım). *1915 ve ötesine Ermenistan'dan bakış: Bir Q yöntemi çalışması* [Sözlü Bildiri]. II. Sosyal Psikoloji Kongresi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

Tuzkaya, F., Solak, Ç., Elçi, C., Peker-Dural, H., **Karasu, M.**, Akça, E. ve Göregenli,

M. (2017, 27-29 Kasım). *Barışı kim sağlayabilir? Barışa İlişkin davranışsal niyet ve politik güven* [Sözlü Bildiri]. II. Sosyal Psikoloji Kongresi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

Karasu, M., Karlıdağ, S. ve Göregenli, M. (2016, Kasım 17-19). *Dindarlık biçimleri ve laiklik-şariat ve iktidar partisi temsilleri* [Sözlü Bildiri]. I. Sosyal Psikoloji Kongresi, Ankara, Türkiye.

Karasu, M. ve Göregenli, M. (2016, Kasım 17-19). *Ermeni meselesinde öznelliğin açığa çıkarılması: Bir Q yöntemi çalışması* [Sözlü Bildiri]. I. Sosyal Psikoloji Kongresi, Ankara, Türkiye.

Karasu, M., Karlıdağ, S. ve Göregenli, M. (2016, 14-16 Ekim). *Dinin, dindarlığın ve eşcinselliğin temsilleri ve homofobi* [Sözlü Bildiri]. V. Eleştirel Psikoloji Sempozyumu. Mersin, Türkiye.

Solak, Ç., **Karasu, M.**, Soylu, N. S., Peker-Dural, H., Elçi, C., Tuzkaya, F., Mehmetoğlu, E. ve Göregenli, M. (2016, 5-7 Eylül). *Barışa yönelik tutumlar ve kolektif eylemin sosyal psikolojik arka planı* [Sözlü Bildiri]. 19. Ulusal Psikoloji Kongresi, İzmir, Türkiye.

Soylu, N. S., **Karasu, M.**, Elçi, C. ve Göregenli, M. (2016, 5-7 Eylül). *Toplu ulaşım ve özel araç kullanımına ilişkin tercihler, beklentiler: Sosyal psikolojik yaklaşım* [Poster Bildiri]. 19. Ulusal Psikoloji Kongresi, İzmir, Türkiye.

Göregenli, M., **Karasu, M.** ve Elçi, C. (2016, 31 Ağustos-4 Eylül). *Barışa yönelik kolektif eyleme sosyal psikolojik bir bakış* [Sözlü Bildiri]. 11. Karaburun Bilim Kongresi, İzmir, Türkiye.

Karasu, M., Elçi, C., Soylu, N. S., Mehmetoğlu, E., Tuzkaya, F., Peker, H., Solak, Ç. ve Göregenli, M. (2016, 27-28 Mayıs). *Barış için kolektif eylemin sosyal psikolojik arka planı* [Sözlü Bildiri]. 2. Nuri Bilgin Psikoloji Günleri, İzmir, Türkiye.

Karasu, M., Mehmetoğlu, E., Tuzkaya, F. ve Göregenli, M. (2015, 2-6 Eylül). *Ermenistan'da yaşayan Ermenilerin Türkiye-Ermenistan ilişkilerine bakışı ve temsiller* [Sözlü Bildiri]. 10. Karaburun Bilim Kongresi, İzmir, Türkiye.

Tuzkaya, F., Soylu, N. S., Solak, Ç., Peker, H., Peker, M., Özeralp, K., Mete, C., Mehmetoğlu, E., **Karasu, M.**, Elçi, C., Akça, E. ve Göregenli, M. (2015, 2-6 Eylül). *Üniversite öğrencisi gençlerin Türkiye temsilleri* [Sözlü Bildiri]. 10. Karaburun Bilim Kongresi, İzmir, Türkiye.

